

Istanbul
GEDİK
University
2651-5229

International Journal of
Economics Administrative
and Social Sciences

IJEASS

Cilt: 3 - Sayı: 2 - Yıl: 2020

İstanbul Gedik Üniversitesi / Istanbul Gedik University

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Dergisi

International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences (IJEASS)

2020 Aralık Cilt:3 Sayı:2

IJEASS, yılda iki kez yayımlanan hakemli dergidir.

IJEASS is a peer-reviewed journal published twice a year.

Dili: Türkçe – İngilizce

Language: Turkish – English

ISSN: 2651-5229

İMTİYAZ SAHİBİ / PUBLISHER

Nihat Akkuş, Professor

Istanbul Gedik University

YÖNETİCİ / MANAGER

Gülperen Kordel

Istanbul Gedik University

YAYIN KOORDİNATÖRÜ / PUBLICATION COORDINATOR

Nigar Dilşat Kanat

Istanbul Gedik University

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Editör / Editor

Deniz Ünan Göktan, Assistant professor

Istanbul Gedik University

Yardımcı Editörler/ Associate Editors

Metin Toptaş, Assistant professor

Istanbul Gedik University

Selim Sezer, Assistant professor

Istanbul Gedik University

Özlem Denli, Associate professor

Istanbul Gedik University

Ece Erbuğ, Assistant Professor

Istanbul Gedik University

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Gülsevil Alpagut, Istanbul University
Prof. Dr. Yener Altunbaş, Bangor University
Prof. Dr. Mehmet Asutay, Durham University
Prof. Dr. Kerim Atamer, Istanbul Gedik University
Prof. Dr. Nur Centel, Koç University
Asst. Prof. Nikos Christofis, Shaanxi Normal University
Assoc. Prof. Murat Volkan Dülger, Istanbul Aydın University
Prof. Dr. Robert Petros Ghazaryan, NAS RA International Scientific Educational Center
Prof. Dr. Mehmet Hasan Eken, Kırklareli University
Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan, Düzce University
Prof. Dr. Erol Esen, Akdeniz University
Prof. Dr. Gökhan Malkoç, Medipol University
Prof. Dr. Nilüfer Narlı, Bahçeşehir University
Asst. Prof. Aslı Telseren Ömeroğlu, Doğu University - Universite Sorbonne Paris / Cite Paris 7 Diderot
Assoc. Prof. Ozan Örmeci, İstanbul Kent University
Asst. Prof. Bilal Solak, Kyrgyz- Turkish Manas University
Dr. Tomasz Stepniewski, The John Paul II Catholic University of Lublin
Asst. Prof. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, Bahçeşehir University
Prof. Dr. Haluk Yavuzer, Medipol University

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES FOR THIS ISSUE

- Asst.Prof. Mehmet Emin Balcı, Istanbul University
Prof. Dr. Sefa Çetin, Istanbul Gedik University
Asst. Prof.Tarık Demir, Istanbul Gedik University
Assoc. Prof. Özlem Dirilen Gümüş, Louisiana State University-Shreveport
Asst. Prof. Ece Erbuğ, Istanbul Gedik University
Asst.Prof. Gökhan Göktürk, Kütahya Dumlupınar University
Asst.Prof. Çimen Günay-Erkol, Özyeğin University
Prof.Dr. Hüseyin Işıksal, Near East University
Prof. Dr. Arzu Kılıt, Istanbul University
Assoc.Prof. Ömer Kurtbağ, Erciyes University
Asst. Prof. Züleyha Özbay Anbarlı, Anadolu University
Asst. Prof. Selma Şekercioğlu, Nişantaşı University
Asst. Prof. Ayşe Duygu Yavuz, Doğu University
Research Asst. Dr. Gökçe Zeybek Kabakçı, Hacettepe University

AMAÇ VE KAPSAM / AIMS AND SCOPE

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanında özgün bilimsel araştırma ve değerlendirmelere yer vererek alandaki bilimsel birikime katkı sağlamayı ve disiplinler arası çalışmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Ekonomi, işletme, uluslararası ticaret, finans, yönetim, pazarlama, psikoloji, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, kamu yönetimi, hukuk ve ilgili alt-alanlarda çalışmalara yer vermektedir. Dergi özgün araştırma ve teorik makaleleri, istatistiksel analizleri, örnek olayları ve kitap eleştirilerini yayımlamaktadır.

International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences aims to contribute to the existing academic literature and encourage interdisciplinary work through publishing outstanding, original research and review. The journal publishes empirical and theoretical articles, statistical analysis, case studies and book reviews. Topics related to this journal include but are not limited to economics, business, international finance and trade, marketing, management, psychology, sociology, political science, public administration, international relations and law.

İstanbul Gedik Üniversitesi – İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Cumhuriyet Mah. İlkbahar Sk. 34841
Yakacık-Kartal/İSTANBUL
E-Mail: ijeass@gedik.edu.tr

İstanbul Gedik Üniversitesi'nin resmi yayın organıdır.
Her Hakkı Saklıdır. Makalelerin sorumlulukları yazar(lar)a aittir.
All rights reserved. Authors are fully responsible for their paper.

YAYIN KURULUNDAN / EDITORIAL NOTE

Değerli Okurlar,

İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi tarafından yayımlanan International Journal of Economics, Administration and Social Sciences'ın (IJEASS) Aralık 2020 sayısını okuyucularla buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

IJEASS'ın bu sayısında, "Dijitalleşen Kamu Diplomasisi Üzerine Kısa Bir Analiz", "Terör Saldırıları Sonrası Oy Verme Davranışındaki Psikolojik Faktörlerin İncelenmesi", "Türk-Amerikan İlişkilerinde 8 Büyük Kriz", "12 Eylül'ün İnşa Ettiği Yeni İnsan Tipinin Türk Romanındaki İzdüşümü: 'Yüz:1981' Romanının Pierre Bourdieu'nün Alan Kavramı Üzerinden İncelenmesi" başlıklı dört eser yer almaktadır. Yılda iki kez yayımlanan ve Türkçe ve İngilizce makalelerin kabul edildiği dergimizin Haziran 2021 sayısı için makalelerinizi bekliyoruz.

Dear Readers,

We are happy to bring out the December 2020 issue of International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences (IJEASS), published by Istanbul Gedik University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences.

This issue includes four articles: "A Brief Analysis of Digitized Public Diplomacy", "A Review of Psychological Factors in Voting Behavior After Terror Attacks", "8 Major Crises in Turkish-American Relations" and "The Projection of the New Type of the Human Constructed by 12 September on Turkish Novel: Review of "Face:1981" Novel by Pierre Bourdieu through the Concept of Space". New submissions for June 2021 issue are welcomed for IJEASS. The journal is published twice a year and articles both in Turkish and in English are accepted.

İçindekiler/ Contents

İnceleme / Review

A Review of Psychological Factors in Voting Behavior after Terror Attacks
Terör Saldırıları Sonrası Oy Verme Davranışındaki Psikolojik Faktörlerin İncelenmesi
Emre LALE, Tolga GİTMEZ _____ **49-62**

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk-Amerikan İlişkilerinde 8 Büyük Kriz
8 Major Crises in Turkish-American Relations
Ozan ÖRMECİ _____ **63-84**

Araştırma Makalesi / Research Article

Dijitalleşen Kamu Diplomasisi Üzerine Kısa Bir Analiz
A Brief Analysis of Digitized Public Diplomacy
Ahmet İlkay CEYHAN _____ **85-100**

Araştırma Makalesi / Research Article

12 Eylül'ün İnşa Ettiği Yeni İnsan Tipinin Türk Romanındaki İzdüşümü: "Yüz:1981" Romanının
Pierre Bourdieu'nün Alan Kavramı Üzerinden İncelenmesi
*The Projection of the New Type of the Human Constructed by 12 September on Turkish Novel: Review
of "Face:1981" Novel by Pierre Bourdieu through the Concept of Space*
İsmail Uğur AKSOY _____ **101-116**

A Review of Psychological Factors in Voting Behaviour after Terror Attacks

Terör Saldırıları Sonrası Oy Verme Davranışındaki Psikolojik Faktörlerin İncelenmesi

Gönderilme tarihi/received: 03.07.2020

Kabul edilme tarihi/ accepted: 04.09.2020

İnceleme Makalesi / Review Article

Emre LALE¹

Tolga GİTMEZ²

Abstract

In the last thirty years, different countries have been struggling with different terrorist organizations and a variety of their methods. Even though the effects of terrorist attacks are in plain sight for our daily lives, those incidents can have a deep impact on the institutions of democracies, such as election. This paper aims to collect different pieces of information from the literature on terror attacks and election results and tries to interpret what factors might explain the change in the election results. The existing literature present cases from Spain, Turkey, Israel, Peru and France. After reviewing those cases, election results and the contexts the attacks took place we argue that different models of voting and rally-round-the-flag effect can be used to explain why incumbent parties may gain support after terror attacks, whereas different emotions can moderate the decreasing support for incumbent parties.

Keywords: Terror Attacks, Election Results, Rally-round-the-flag Effect, Voting Models, Voting Behaviour.

Öz

Son otuz yıldır, birçok ülke farklı terör örgütleri ve metotlarıyla mücadele etmektedir. Terör saldırılarının günlük hayatımıza etkisi kolayca görülebilse de, bu saldırıların seçimler gibi demokrasinin unsurları üzerinde derin bir etkisi olabilir. Bu çalışma, terör eylemleri ve seçim sonuçları üzerine bulguları derlemeyi ve olası değişimleri açıklamaya çalışmayı amaçlamaktadır. Mevcut bulgular, İspanya, Türkiye, İsrail ve Fransa'da gerçekleşen vakaları sunmaktadır. Bu vakaların bağlamlarının, seçim sonuçlarının ve farklı oy verme modellerinin incelenmesinin ardından *bayrak etrafında toplanma* etkisinin görevdeki partilere artan desteği açıklayabileceğini öne sürüyor ve farklı duyguların görevdeki parti üzerindeki olası etkilerini tartışıyoruz.

Anahtar Sözcükler: Terör Saldırıları, Seçim Sonuçları, Bayrak Etrafında Toplanma Etkisi, Oy Verme Modelleri, Oy Verme Davranışı.

¹ Lisans öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, E-Mail: emrelale.35@gmail.com. ORCID No: 0000-0001-6379-7270.

² Lisans öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, E-Mail tolga.gitmez@hotmail.com. ORCID No: 0000-0002-0189-868X.

Introduction

News have been mentioning terror attacks for the last decade very frequently, especially of those undertaken by Islamic terrorist organizations. Nevertheless, the idea of terror itself can be traced on a broader course, since the Jewish Zealots of the early days in the history to the recent ascension of Islamic State in Syria (ISIS) (Shaffer, 2019). Due to its political nature, however, terrorism has evolved into different methods in time and can be interpreted in many different meanings (Radil & Castan Pinos, 2019). This division therefore makes it quite challenging to come up with a definition of terrorism which can be used to classify certain actions. The contradiction in the literature is still present, though. For example, Cuban American extremism in 1970s is labelled as “terrorism” and “counter-revolutionary act” by different scholars (McPherson, 2019). Crenshaw (2000) argues that it is not very easy to define what terrorism is and draws attention to the fact that it is “political, rhetorical and pejorative”. Nevertheless, the author spots the difference between communal violence and terrorism by comparing the target audiences and their ultimate goals. Indeed, terrorist organizations like ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) and PKK (Partiya Karkaren Kurdistan) target particular individuals like high-level bureaucrats and public meetings to gain concessions from the government (Dugan et al., 2008; Yegen, 2018). Yet, this point brings us to the methodological aspect of terrorism. Those politic and symbolic actions can be performed with the use of various methods and this makes it even more difficult to categorize terrorist actions (Crenshaw, 2000).

Still, academics tried to define terrorism as a phenomenon on its own. Keen (2006) suggests that legitimacy and terrorism should be thought together and proposes that conscious militaristic and psychological actions to legitimize goals can be defined as terrorism. Similarly, Enders and Sadler (2020) highlight the intended use violent means to obtain influence on political matters. Another definition is made by Cooper (2001), implying the significance of seizing “control over other human beings” by using coercion. In addition, Goodwin (2017) points out that many definitions of terrorism consist of “lethal or nonlethal violence and deliberation for political change”.

Democracies, as the extensions of states have been targets of terror attacks, too. By definition, democracy relies on the political participation of the people. By way of explanation, voting and voters become crucial to the democratic systems. The question of how people vote has been on the scope of the psychologists and political scientists for a long time. In particular, there have been different approaches to the issue. The earliest attempts to explain voting behaviour as a dimension of political psychology have been Sociological Model, Psychosocial Model and Rational Choice Theory (Berelson et al., 1954; Campbell et al., 1960; Downs, 1957; Katz & Lazarsfeld, 1955; Lazarsfeld et al., 1944). They are still considered as fundamental approaches for the intriguing question of voting and hold a significant place for themselves in the literature (Antunes, 2010). Despite not being one of the most prevalent theories of voting behaviour, Affective Intelligence Theory also provides important aspects of electoral choices which are emotions and cognition (Marcus et al., 2000,).

As cited in Antunes (2010) the basic principles of the Sociological Model of voting are explained in three important publications: Personal Influence (Katz & Lazarsfeld, 1955), The People’s Choice (Lazarsfeld et al., 1944) and Voting (Berelson et al., 1954). The theory is build upon the suggestion that individuals are affected by their groups to form their electoral choices. Voting procedure, according to the theory, strictly reflects the one’s groups’ choice and people vote for their group rather than their personal interests. According to the theory, the important feature of the voting behaviour is to protect group cohesion, and in that sense, reasoning about the political environment turns out to be out of use.

Unlike Sociological Model of voting, important aspect of the Psychosocial Model is the feeling of affection to the parties. The Psychosocial Model has its own roots attached to the work of Campbell, Miller and Stokes, whose book is named *American Voter* (1960) (Campbell et al., 1960, as cited in Antunes, 2010). The theory claims that voting behaviour is closely associated to a durable bond between the parties and voters. Rather than simply following the group's interest, partisanship becomes salient and people vote for their loved parties. Moreover, the theory suggests us that even if people vote for another party in one election, eventually, they are very likely to return to the party that they are affiliated with for the following elections. The theory revolves around the partisanship and enduring relationship is the core idea of Psychosocial Model.

Rather than partisanship in Psychosocial Model, Rational Choice Theory focuses on reasoning. Rational Choice Theory is based on the work of Anthony Downs' book named "An Economic Theory of Democracy" (Downs, 1957, as cited in Antunes, 2010). Foundational assumption of this theory is that people are rational beings and they vote for their personal interest. Therefore, the process of assessing the promises of the parties leads an individual to the decision of vote. In short, individuals tend to maximize their gains by cognitive means and the party that provides the best of interests would get the highest share of the votes.

Affective Intelligence Theory is based on the work of Marcus et al. (2000) the book named "Affective Intelligence and Political Judgement". The theory suggests that it is our emotions trigger different effects on voters and they push the people to seek information, be active in political world and motivate them to participate in elections. Eventually, voters would decide on their choices by the information that they have gained as a consequence of the emotions. Anxiety and enthusiasm anchors electoral choices and cognitive load on the decision (Marcus & Mackuen, 1993).

Academics who are interested in political psychology have been observing the phenomenon of terrorism and voting behaviour for quite some time as it is argued above. Interdisciplinary studies become more salient since the terror attacks in New York on September 11, 2001 (9/11) (Staniland, 2015). It is widely accepted that 9/11 caused a fundamental change in terrorism and still bears significance in terms of its results (Brodeur, 2018). "Post 9/11" era and its impact on multifaceted issues such as attitudes of Muslim people, media, student performances and counter-terrorism politics has been subject to papers from different academic origins (Bailey et al., 2019; Heath-Kelly & Strausz, 2019; Korstanje, 2020; Lin, 2020). In other words, scholars have been studying the behaviour of targeted population and voting behaviour has been no exception. To demonstrate, it is argued that different armed organizations' violent acts might have an impact on voting behaviour (Gallego, 2018). Other studies in the United States of America suggest that leadership trait of a presidency candidate plays a more pivotal role for the decision-making process of voting (Merolla & Zechmeister, 2009). This finding is still significant in the literature and as it will be discussed, existing papers about the link between terror attacks and election results mostly mention the leadership as one of the key factors under different situations. Type and the timing of terror attack can also significantly alter voting behaviour (Bali, 2007). However, it should be noted that those actions require an active strategic phase and reflect the characteristics of the terrorist organization (Gallego, 2018; Kydd & Walter, 2002). To demonstrate, Palestine-based terrorist organizations tend to become more frequent after concessions are gained by the illegal-armed groups. In response, voters may choose to support right-wing parties in Israeli context (Berrebi & Klor, 2008). Longitudinal studies before 9/11 also support the idea that ongoing terror attacks are likely to give rise to a change in power (Gassebner et al., 2008). Other than directly changing the results of elections, terrorist violence may significantly affect the turnout rates in elections (Joshi & Mason, 2008). Boko Haram and its actions are also contributed to the then-incumbent government to lose the general elections in 2015, which is now known as "Talokawa" effect in the literature (LeVan, Page, & Ha, 2018).

Particular case studies about terror attacks and voting behaviour, however, are quite rare in the literature. This is not very surprising though, it would be extremely unethical to organize a terror attack and measure particular factors related to voting behaviour. Existing and relevant cases in the literature consists of Kıbrıs (2011), where the author examined PKK terror's results on 1990s' Turkish elections on a regional basis. A similar study has been conducted for Peruvian context as well (Birbir & Gohdes, 2018). Vasilopoulos et al. (2019) compared two poll results collected before and after the attacks that took place in one night in Paris, 2015. Their work is particularly interesting, since they concluded that our emotions may trigger different responses in voting behaviour. Getmansky and Zeitzoff (2014), on the other hand, proposes that even a mere threat of terrorist attack can have implication for voting process in people. Armed-group violence and its results on elections in Colombia have also been examined by academics (Gallego, 2018). Finally, Bali (2007) deeply investigated how the election results in 2004 can be explained in the light of Al-Qaeda terror attack in Madrid Train Station only four days prior to the elections. Those cases and their distinct characteristics will be thoroughly discussed in the following parts of the paper. This paper aims to explain the increasing support for the incumbent parties by rally-round-the-flag effect and the decrease in approval rates by the help of aforementioned voting models. Firstly, we will be conducting an in-depth literature review by including the papers that establish a clear link between terror attacks and voting behaviour. Then, we will discuss the implications of rally-round-the-flag effect and support the model with other theories from the social psychology literature and lastly, we will try to understand why rally-round-the-flag does not appear on all cases.

1. Impact of Terror Attacks on Local Vote Share

Terror attacks might affect a country in different ways, whether be it the direct loss of individuals and families or in terms of economics (Berrebi & Klor, 2007; Gaibullev & Sandler, 2009). One of the key aspects where terror can influence is the results of the elections (Bali, 2007). Voters are active participants and show reactions to the bloody attacks. In literature, some cases interest themselves with the question of how these reactions are formed in district level with relevance the issue of terrorism. There are different types of relevance of the voters in relation to terrorist attacks and some of them are place of the perpetration, number of casualties and threat of the terrorist attacks (Birbir & Gohdes, 2018; Getmansky & Zeitzoff, 2014; Kıbrıs, 2010). We wanted to show different cases which examine the terrorist attacks and their impacts on localities vote share in relation to their relevance to the incidents.

1.1. Case of Israel (2001-09)

The first case examines the effect of terrorism threat. Getmansky and Zeitzoff (2014) put their scope on the Israeli voters. The main question of the paper is that how the mere threat of terrorist attacks, rather than actual incidents, would affect the voters at the risk of being the victims. Researchers made their analyses based on the range of rockets in southern of Israel, geographically proximal where the rockets are launched from Gaza strip by terrorist organizations. Their assumption was the districts within the range of the rockets would vote for right-wing parties as they felt threatened by the fact that probability of being victims of the perpetrations. In this direction, results revealed that vote share of right-wing parties has been increased 2-6 percent at the localities that are within the range of rockets (Getmansky & Zeitzoff, 2014).

The case of Israeli context reflects an important aspect of the issue. The anxiety and fear of being target of the attacks is enough to elicit the process of becoming less concessive and clearly can be seen

the effect of two theories that is mentioned which are Rational Choice Theory and Affective Intelligence Theory (Vasilopoulos et al., 2019). The same processes could be applied for the even in the absence of the direct confrontation with the terrorists' incidents. As we have mentioned in the introduction, terrorists main aim is to elicit fear and since the fear is one of the strongest emotions among many of them, it would not be a shock to bond affection and cognition together in the literature. Our contribution to that case is highlighting the web of Rational Choice Theory that is along with the Affective Intelligence Theory. We will see the same phenomenal explanation for two other cases that are case of Peru and Turkey. The explanation of cases will be combined.

1.2. Case of Peru (1990)

The second case defines the electoral results of Peru that is held in 1990. The work of Birnir and Gohdes (2018) investigates the effects of insurgency and party that has ties with the insurgent group which held responsible from violence on the electoral choices. The insurgent group is Sendero Luminoso. The insurgent group declared war on government in 1980 and, their guerrilla warfare took place in the Andes. Civil population was the target of the violence that comes from both of the agents (government and insurgent group). Most of the people who lives in Andes are affected from the terrorism. Since, insurgent group resides in the Andes, the peasants and villagers are the most of affected groups because of the pressure, brutalism from the terrorist group and violence from the government. The insurgent group took advantage of civil war and they were brutal. It is estimated that seventy thousand people were killed or disappeared between 1980 and 2000 because of the conflict between government and insurgent group. Insurgent group had a tie with a political party (IU) (Birnir & Gohdes, 2018). In the article it is claimed that at the risk of losing vote share, the party which has bonds with the insurgent group still determined to participate in the elections. The reason for that is even if they lose vote share in localities where the violence happens, the nationwide results would undermine the incumbent party's vote share in general. Birnir & Gohdes (2018) support the hypotheses and IU (insurgency party) lost %10 vote share at district level which violence occurred however, there was not significant effect for incumbent party at district level. Nevertheless, incumbent party was the highest punished party at national level.

1.3. Case of Turkey (1991-95)

Last case is extracted from the work of Kıbrıs (2011). In the paper, the 1991 and 1995 general elections of Turkey in terms of how terrorist attacks of PKK affected the vote share of political parties is investigated. PKK is an active terrorist organization that resides in the Turkey's south eastern borders. Their attacks mostly perpetrated around that area however, some of the incidents took places in big cities. The assumption Kıbrıs (2011) is that the higher the district has terror martyrs, the higher punishment of the government and higher vote share for right-wing political parties would be there. The author starts by mentioning "terror martyrs" of security forces are extremely important for Turkish public and how funerals carry symbolic meaning for whole nation. These funerals are symbols of terrorist's bad deeds for people who are living outside of the south eastern of Turkey. The results are in line with the number of terror martyrs that are spread all over the country. There were 3,910 terror martyrs from 79 districts between 1987 and 1995. However, author excluded some of the south eastern cities' martyrs due to fact that terror meant something different in that area. The people who are living in south eastern part affected from terrorism in different ways. Results indicated that in 1995 general elections, when compared to the elections of 1991, the government lost %3.5 on average of their vote share at district level as a result of attacks of PKK and martyrs of security forces. Moreover, right-wing parties increased their vote share %2.5 on average at district level as well (Kıbrıs, 2011).

A more recent case which might have significantly altered the voting behaviour in Turkey is the July 15 Coup Attempt. Aftermath of the failed coup attempt led to important structural changes in Turkey and scholars closely paid attention to such transformations. Moreover, the incident has been approached from different perspectives and examined by a variety of disciplines. To demonstrate, political scientists tried to explain why the coup attempt took place, how the coup attempt can be interpreted in post-truth era, and how it moderated populism in Turkey (Caliskan, 2017; Elçi, 2019; Taş, 2018). Correspondingly, the impact of July 15 Coup Attempt on different institutions like media and education (Mencet, 2017; Yeşilirmak, 2018). Rarely, the effect of the Failed Coup Attempt on elections have been discussed, too (Esen & Gümüştü, 2017). Esen and Gümüştü (2017) points out how both sides of the campaign rolled out, why a constitutional change was demanded by the ruling party in 2017 referendum, stances of key political parties during the campaign, nevertheless, there are no papers right on the same scope with the cases discussed above on July 15.

Since it is common in all three cases, it can be confirmed that that electoral punishment and leaning towards to the right-wing of the spectrum of political scale can be observed. Some of the prevalent issues of the cases could be the direct interaction with the terrorist attacks, which may have a profound effect in determining the electoral choice. Turkey and Peru cases elicited that people who are exposed to the effects of terrorists attacks directly tend to punish the responsible parties and we can track the prints of the results by combining Rational Choice Theory (Downs, 1957) and Affective Intelligence Theory (Marcus et al., 2000) in the light of work of Vasilopoulos et al. (2019). Vasilopoulos et al. (2019) indicated the importance of anger while making decisions after the terrorist attacks. We can clearly make a link with the emotions that is unravelled by the attacks and intensive anxiety and fear would push people to reason about their current situation to whether stick to the parties or change their opinions at least within a certain time range. Their expectation from change would be in accordance with the vote that they gave for the parties which are right-wing parties. We may deduce that people who are at the direct scope of the terrorism would want to punish the terrorist organizations as well. Rather than giving concessions, they tend to support military action (Hudy et al, 2005) and they condemn the terrorist organizations (Yegen, 2015).

2. Timing of the Attacks

In literature, the timing of the attacks has been an important aspect of the elections. Factor would provide us to see the impact of the emotions and cognition since the incidents are close and their effects continues. The timing of the attacks meant that the delay between the attacks and elections. The closer attack to the elections, the higher impact to the results of the elections there will be. Researchers restrict the time range of terrorist attacks to display the precise effects (Berrebi & Klor, 2007; Kıbrıs, 2010). One of the effects is that rally round the flag, which can be defined as a sudden jump in the popularity of a president after a dramatic event that includes the whole nation (Mueller, 1970). In one study, Hetherington and Nelson (2017) indicated that rally round the flag builds up over time however, after a while it loses the impact. Yet, there is a case which rally round the flag did not occur. We wanted to represent two unique cases that is in relation with timing of the attacks before the elections and the importance of affect and cognitive load.

2.1. Case of France (2015)

Similarly, the effects of 2015 Paris attacks that took place 3 weeks before the local elections (Vasilopoulos et al., 2019). The incidents were organized. Suicide bombings, shootings were

perpetrated in bars, concert venues and restaurants. 130 people died and 368 people were wounded. ISIS was responsible from the perpetration. They measured the probability vote for FN (far-right wing party) in accordance with the fear, anger and anxiety that is evoked as a result of 13 November attacks. The data was taken from the two waves of 2017 French Election Study. The survey included questions about the feelings that is entailed by terrorist attacks (fear, anger, anxiety). One of the important parts is that timing of the attack which is three weeks before the elections. The effect of the attacks had not diminished yet in the given time and that situation led to see the precise effect of feelings on the electoral choices. The paper is built upon the emotions that are leading people to vote for far-right parties. Anger is the important component of the paper along with the fear and anxiety. The basis of the paper relied on the Affective Intelligence Theory and results have revealed that anger is the main motivator to vote for far-right parties rather than fear. On the contrary, fear reduces the probability of voting for far-right parties according to study. Rather than focusing on the results of the elections, the paper aimed to find the probability to vote for far-right parties.

The timing of the attack for France case was important since there were 3 weeks to the elections. Delay of the emotions were eliminated by the proximity of the time of elections. With the help of that the true effect of terrorist attacks in relation to the emotions would be revealed by the electoral results. The case of France is already discussed by the paper's author, in the light of Affective Intelligence Theory (Marcus et al., 2000). As the results showed, anger is an important ingredient to vote for far-right. France case provided an important contribution to our point of view since the elections were close, the significance of the emotions becomes salient and that paves the way for cognitive load.

2.2. Case of Spain (2004)

Bali (2007) investigates the 2004 terrorist attacks which were perpetrated in Madrid. The incident occurred in early morning at three railway stations of the Madrid. Several bombs exploded and targeted civilians. There were 200 casualties and approximately 2000 injured people. The importance of the attacks is that occurrence of them was only three days before the general elections. This closeness to the elections led researchers to find the exact effect on results. The study indicates that before the attacks the incumbent party (PP) was leading the polls with 4.7 points ahead of the closest party (PSOE). However, after the attack roles reversed and the incumbent government lost the elections with 4.9 points difference (Bali, 2007). The other significant point is that the general opinion about the government changed after the explanation of terrorist groups that are responsible for the attacks. ETA was the first suspect however; Islamic Groups turned out to be responsible for the issue. Government priority was to fight with ETA and their campaign was promising the issue however, the reason for attack was coming from another enemy that is related with the foreign policy. Eventually, people criticized government's foreign policy, the failure to investigate the case and electoral upset was the outcome (Bali, 2007).

Cases of Spain and France have an important common aspect which is timing of the attacks. Incidents are very close to the elections and we can observe and make precise inferences about the real effects of the attacks. In Spain, we can claim that the importance of the information about the attacks is crucial for the voters. Since, attacks provoke anxiety within the voters, the need for true information is essential. Other than that, the perception of the failure of foreign policies, people tend to abandon the incumbent party because it crosses their interest about the foreign issues. It is assumed in the article that failure to find the perpetrators of the incident at first hand, led people to interrogate the incumbent party. Rational Choice Theory supports the idea of the reasoning about the situation and results are in same page with the theory. However, we have mentioned before emotions are extremely important, so Affective Intelligence Theory attached to the issue in various ways. Anxiety leads people to seek

information and enthusiasm is another part since turnout of the elections increased in that case (Marcus & MacKuen, 1993). All in all, Spain provided a significant point for the absence of diminishing effect of the terrorist attacks.

3. Discussion

As the results showed people are responsive to the attacks and the indications of Rational Choice Theory made a link to calculative approach for the situation with the emotional trigger which is important aspect of Affective Intelligence Theory. Furthermore, it can be confirmed that that electoral punishment and leaning towards to the right-wing of the spectrum of political scale can be observed. Some of the common issues of the cases could be the direct interaction with the terrorist attacks, which may have a profound effect in determining the electoral choice. Turkey and Peru cases elicited that people who are exposed to the effects of terrorists attacks directly tend to punish the responsible parties and we can track the prints of the results by combining Rational Choice Theory (Downs, 1957) and Affective Intelligence Theory (Marcus et al., 2000) in the light of work of Vasilopoulos et al. (2019). Vasilopoulos et al. (2019) indicated the importance of anger while making decisions after the terrorist attacks. We can clearly make a link with the emotions that is unravelled by the attacks and intensive anxiety and fear would push people to reason about their current situation to whether stick to the parties or change their opinions at least within a certain time range. Their expectation from change would be in accordance with the vote that they gave for the parties which are right-wing parties. We may deduce that people who are at the direct scope of the terrorism would want to punish the terrorist organizations as well. Rather than giving concessions, they tend to support military action (Hudy et al, 2005) and they condemn the terrorist organizations (Yegen, 2015).

In this frame of works, results of terrorist attacks could be explained better in relation with the help of two theories which are Affective Intelligence Theory and Rational Choice Theory rather than Sociological Model and Psychosocial Model (Berelson et al., 1954; Campbell et al., 1960; Katz & Lazarsfeld, 1955; Lazarsfeld et al., 1944). This is mostly related with the personal involvement of the people and since attacks are highly demanding in terms of emotions (anxiety, anger and fear), the upcoming linkage would not be surprising.

It can be concluded that people might be inclined to respond in similar ways in different contexts. Dwelling on the question, one might ask why different factors lead to similar results. A possible explanation on this question might include another variable which is affected by contextual factors such as the timing of the attack, geographical proximity and as such. In other words, we believe that the search for a leader in difficult times might also explain some of the cases where incumbent parties gained more popularity after terror attacks. The concept of leadership has been one of the precursors for the link between terrorist attacks and voting behaviour. This topic gained an upward trend throughout the Vietnam War since the political climate in USA was far from being harmonized. In fact, Mueller (1970) drew attention to the times of national crisis and argued that presidential approval in USA corresponding to each other. In his work, Mueller further investigates the moments of political and military crises such as American intervention in Korea, Bay of Pigs or Cuban Missile Crisis and suggests that those moments might lead to a temporary increase in the approval rating of an incumbent American president. This rise in the approval rating is known as “rally round the flag effect”, that is, people “rally” behind the president of USA and show more support towards the incumbent president. Mueller argues that there are three conditions need to be met for the effect to occur: Firstly, the event must occur at an international level since international threats are more likely to aim the whole country. By the means of a nation-level menace, people would be less likely to be segregated in terms of opinions. Secondly, the event must target the American nation including the president

himself/herself due to the position's symbolic power and lastly, the event must be specific, sharp and dramatic, akin to 9/11 or Jihadist attacks.

The literature stretched over new questions after the raise of rally-round-the-flag-effect. This phenomenon can be explained in different ways, for example, when nations' larger interests (economic, strategic etc.) are at risk, public opinion is united and shows solidity (Baker & Oneal, 2001). In addition to this "Patriotic" explanation, an "Optional Leadership" is proposed too (Kernell, 1978). It is suggested that public opinion consists of preceding information and the availability of new information. In other words, people can differentiate political actions by various actors if they are given sufficient information. However, sufficient information may not be instantly available during crises. When there is no reach to information, status quo is fostered and people cling to their earlier schemas (Baker & Oneal, 2001). In defence of Optional Leadership, Kernell (1978) nods to a rally effects with further noting that presidents' earlier performance moderates the correlation between rally moments and presidents' approval.

In Merolla and Zechmeister (2009), authors argue that people are quite flexible in terms of what their priority can be in different contexts of crisis. It is also stated that party affiliations might play a significant role in voters' choice, similar to the inclination in Turkey (Erişen, 2013). Merolla and Zechmeister (2009) also mention the concept of "issue-based voting". In other words, elements like "certainty, political sophistication, interest, media exposure" and as such influence voting on different issues. Personal traits of candidates, on the other hand, have been limited to a narrower stance when compared to other models. Earlier literature suggests us personal traits and their weight in voters may change from time to time (Anderson, 2000). When it comes to emotions, voters may be hardwired to make different choices under the influence of anger or anxiety (Brader, 2005). The main hypothesis of Merolla and Zechmeister (2009) is that people are highly sensitive to times of crisis and leadership traits are more cardinal to voters in those moments. Not so surprisingly, it is stated that individuals deal with stress under crisis by prioritizing the trait of leadership, however, its significance may be on different levels for different crisis contexts. Therefore, Merolla and Zechmeister (2009) make a clear distinction between "good times" and "bad times". People do seek different personality traits in candidates and the as the context is subject to change, so are the weighs of personality traits. Sympathy might gain more importance from voters in economic crisis and the trait can be substituted with leadership in military crises.

Rally-round-the-flag effect's continuance has also been mentioned in Mueller's (1970) paper and Matthew and Shambaugh (2005) relates this point directly to the democracies. According to the author, sudden and dramatic events may lead to an abrupt polarization in terms of the measures taken and public opinion in certain manners. An example of this can be observed in detail in the case of United States of America, where people show more right-wing-authoritarian tendencies in times of external threats (Hetherington & Suhay, 2011). This trend, as Matthew and Shambaugh (2005) argue, is not predestined to be persistent over time due to the flexible nature of democracies. Particularly, rally-round-the-flag, which is triggered by contextual factors, recesses over time as democracies regress to their usual function of providing their citizens with a sense of security.

Parallel to what has been discussed in the literature of voting so far, Lambert et al. (2011) extend the question and asks whether specific emotions such as anger and anxiety could mediate the relationship between terrorist attacks and voting behaviour. The author starts by referring to Social Identity Theory, mentioning that people are prone to keep their in-group together during conflict (Tajfel & Turner, 1986 as cited in Lambert et al., 2011).

Rally-round-the-flag effect can explain why incumbent parties see an increase in their voting share after terrorist attacks, however, no model in psychology is perfect and there are cases where incumbent

parties lose support in crisis times. For example, in one of the studies that is written by Chatagnier (2012), it is claimed that political trust in government is an important aspect of the rally round the flag effect. It determines the size and occurrence of the phenomena. In this very paper, the important findings come from individual level results. One of the indications is that at individual level, people who voted for president in the past tend to support government in crisis regardless of their trust to government. However, support to the president in crisis is mediated by general level of trust for the people who did not vote for the president (Chatagnier, 2012). That means among non-supporters, people who trusts to president tend to rally around flag rather than those who does not trust. In other words, why do not parties always gain popularity after terrorist attacks? We believe that specific emotions may lead to the support for opposition parties, too. In fact, it has been argued by psychologists that our emotions significantly alter our actions and attitudes (Lambert et al., 1997). To demonstrate, 9/11 provoked anger and hatred in voters and in turn, those feelings reflected with a demand of becoming more “hawkish”. On the other hand, feeling of anxiety usually brings a decrease in support for pro-war candidates. (Lambert et al., 2010). The case of 2015 Paris Terror attacks as mentioned by Vasiliopoulos et al. (2019) resembles the findings of Lambert et al. (2010), where afraid electorates abstained from voting for far-right parties.

Conclusion

Voting behaviour is a convoluted phenomenon, which requires interdisciplinary action to be understood thoroughly. In this paper, the role of psychological elements, such as emotions and attitudes, on voting behaviour is discussed. It is argued that voting behaviour can be affected by terror attacks, whose outcomes can have immediate and serious implications on election results. Nevertheless, it is not possible to come up with a universal explanation which allows us to predict what elections would result as. Affective Intelligence Theory, Rational Choice Theory, Sociological Model and Psychosocial Model (Berelson et al., 1954; Campbell et al., 1960; Katz & Lazarsfeld, 1955; Lazarsfeld et al., 1944) seem to be valid in the light of recent terror attacks all around the world but different scholars might still link the change in voting behaviour to different factors. While affective structures might be the key factor in some of the cases, one cannot ignore the fact that terror attacks can alter cognitive processes (as seen in the rally-round-the-flag), only to modify voting behaviour in large populations (Mueller, 1970). All in all, it is possible to conclude that terror attacks can lead to a change in voting patterns but the direction of the change should be studied carefully.

Acknowledgments

We would like to express our gratitude for those who contributed greatly to the structure of this paper and stimulated us through the whole writing process, namely Albina Sila Akarsu (PhD, candidate) and Dr. Banu Cingöz Ulu.

References

- Anderson, C. J. (2000). Economic voting and political context: A comparative perspective. *Electoral Studies*, 19(2–3), 151–170. [https://doi.org/10.1016/S0261-3794\(99\)00045-1](https://doi.org/10.1016/S0261-3794(99)00045-1)
- Antunes, R. (2010). Theoretical models of voting behaviour. *Exedra*, 4, 145-170.
- Bailey, A. K., Drury, M. B., & Grandy, H. (2019). Student veterans’ academic performance before and after the post-9/11 GI Bill. *Armed Forces and Society*, 45(1), 101–121. <https://doi.org/10.1177/0095327X17737283>

- Baker, W. D., & Oneal, J. R. (2001). Patriotism or opinion leadership? *Journal of Conflict Resolution*, 45(5), 661–687. <https://doi.org/10.1177/0022002701045005006>
- Bali, V. A. (2007). Terror and elections: Lessons from Spain. *Electoral Studies*, 26(3), 669–687. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2007.04.004>
- Berelson, B. R., Lazarsfeld, P. F. & Mcphee, W. N. (1954). *Voting: a study of opinion formation in a presidential campaign*. Chicago: Chicago University Press.
- Berrebi, C., & Klor, E. F. (2008). Are voters sensitive to terrorism? Direct evidence from the israeli electorate. *American Political Science Review*, 102(3), 279–301. <https://doi.org/10.1017/S0003055408080246>
- Birnir, J. K., & Gohdes, A. (2018). Voting in the shadow of violence: electoral politics and conflict in peru. *Journal of Global Security Studies*, 3(2), 181–197. <https://doi.org/10.1093/jogss/ogy001>
- Brader, T. (2005). Striking a responsive chord: How political ads motivate and persuade voters by appealing to emotions. *American Journal of Political Science*, 49(2), 388–405. <https://doi.org/10.1111/j.0092-5853.2005.00130.x>
- Brodeur, A. (2018). The effect of terrorism on employment and consumer sentiment: Evidence from successful and failed terror attacks. *American Economic Journal: Applied Economics*, 10(4), 246–282. <https://doi.org/10.1257/app.20160556>
- Caliskan, K. (2017). Explaining the end of military tutelary regime and the July 15 coup attempt in Turkey. *Journal of Cultural Economy*, 10(1), 97–111. <https://doi.org/10.1080/17530350.2016.1260628>
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E. & Stokes, D. E. (1960). *The american voter*. New York: Willey.
- Chatagnier, J. T. (2012). The effect of trust in government on rallies 'round the flag. *Journal of Peace Research*, 49(5), 631–645. doi: 10.1177/0022343312440808
- Cooper, H. H. A. (2001). Terrorism: The problem of definition revisited. *American Behavioral Scientist*, 44(6), 881–893. <https://doi.org/10.1177/00027640121956575>
- Crenshaw, M. (2000). The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political Psychology*, 21(2), 405–420. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00195>
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. New York: Harper Collins Publishers.
- Dugan, L., Huang, J. Y., LaFree, G., & McCauley, C. (2008). Sudden desistance from terrorism: The Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia and the Justice Commandos of the Armenian Genocide. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 1(3), 231–249. <https://doi.org/10.1080/17467580902838227>
- Enders, W., & Sandler, T. (2020). *Patterns of Transnational Terrorism , 1970-1999 : Alternative Time-Series Estimates Published by : Wiley on behalf of The International Studies Association Stable URL : https://www.jstor.org/stable/3096066 Patterns of Transnational Terrorism , 1970-1999 : 46(2), 145–165.*
- Elçi, E. (2019). The rise of populism in Turkey: a content analysis. *Journal of Southeast European and Black Sea*, 19(3), 387–408. <https://doi.org/10.1080/14683857.2019.1656875>
- Erişen, E. (2013). The impact of party identification and socially supplied disagreement on electoral choices in turkey. *Turkish Studies*, 14(1), 53–73. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.766982>

- Esen, B., & Gümüşçü, Ş. (2017). A Small Yes for Presidentialism: The Turkish Constitutional Referendum of April 2017. *South European Society and Politics*, 22(3), 303–326. <https://doi.org/10.1080/13608746.2017.1384341>
- Gaibulloev, K., & Sandler, T. (2009). The impact of terrorism and conflicts on growth in Asia. *Economics & Politics*, 21(3), 359–383. doi: 10.1111/j.1468-0343.2009.00347.x
- Gallego, J. (2018). Civil conflict and voting behavior: Evidence from Colombia. *Conflict Management and Peace Science*, 35(6), 601–621. <https://doi.org/10.1177/0738894218788362>
- Gassebner, M., Jong-A-Pin, R., & Mierau, J. O. (2008). Terrorism and electoral accountability: One strike, you're out! *Economics Letters*, 100(1), 126–129. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2007.12.011>
- Getmansky, A., & Zeitzoff, T. (2014). Terrorism and voting: The effect of rocket threat on voting in Israeli elections. *American Political Science Review*, 108(3), 588–604. <https://doi.org/10.1017/S0003055414000288>
- Goodwin, J. (2017). A Theory of Categorical Terrorism Author (s): Jeff Goodwin Published by : Oxford University Press Stable URL : <http://www.jstor.org/stable/3844488> All use subject to <http://about.jstor.org/terms>. *Social Forces Oxford Journals*, 84(4), 2027–2046.
- Heath-Kelly, C., & Strausz, E. (2019). The banality of counterterrorism “after, after 9/11”? Perspectives on the Prevent duty from the UK health care sector. *Critical Studies on Terrorism*, 12(1), 89–109. <https://doi.org/10.1080/17539153.2018.1494123>
- Hetherington, M., & Nelson, M. (2003). Anatomy of a rally effect: George W. Bush and the war on terrorism. *PS: Political Science & Politics*, 36(1), 37-42. doi:10.1017/S1049096503001665
- Hetherington, M., & Suhay, E. (2011). Authoritarianism, threat, and Americans' support for the war on terror. *American Journal of Political Science*, 55(3), 546–560. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2011.00514.x>
- Huddy, L., Feldman, S., Taber, C., & Lahav, G. (2005). Threat, anxiety, and support of antiterrorism policies. *American Journal of Political Science*, 49, 593–608.
- Joshi, M., & Mason, T. D. (2008). Between democracy and revolution: Peasant support for insurgency versus democracy in Nepal. *Journal of Peace Research*, 45(6), 765–782. <https://doi.org/10.1177/0022343308096155>
- Katz, E. & Lazarsfeld, P. F. (1955). *Personal influence: the part played by people in the flow of mass communications*. Glencoe, IL: Free Press
- Keen, D. (2006). War without end? Magic, propaganda and the hidden functions of counter-terror. *Journal of International Development*, 18(1), 87–104. <https://doi.org/10.1002/jid.1264>
- Kernell, S. (1978). Explaining presidential popularity. *American Political Science Review*, 72(2), 506–522. <https://doi.org/10.2307/1954107>
- Kibris, A. (2011). Funerals and elections: The effects of terrorism on voting behavior in Turkey. *Journal of Conflict Resolution*, 55(2), 220–247. <https://doi.org/10.1177/0022002710383664>
- Kydd, A., & Walter, B. F. (2002). Sabotaging the peace: The politics of extremist violence. *International Organization*, 56(2), 263–296. <https://doi.org/10.1162/002081802320005487>
- Lambert, A. J., Khan, S., Lickel, B., & Fricke, K. (1997). Mood and the correction of positive versus negative stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 1002–1116.

- Lambert, A. J., Scherer, L. D., Schott, J. P., Olson, K. R., Andrews, R. K., O'Brien, T. C., & Zisser, A. R. (2010). Rally Effects, Threat, and Attitude Change: An Integrative Approach to Understanding the Role of Emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(6), 886–903. <https://doi.org/10.1037/a0019086>
- Lazarsfeld, P. F., Berelson, B. & Gaudet, H. (1944). *The people's choice: how the voter makes up his mind in a presidential campaign*. New York: Columbia University Press.
- LeVan, A. C., Page, M. T., & Ha, Y. (2018). From terrorism to talakawa: explaining party turnover in Nigeria's 2015 elections. *Review of African Political Economy*, 45(157), 432–450. <https://doi.org/10.1080/03056244.2018.1456415>
- Lin, A. (2020). Muslims in a post-9/11 America: A survey of attitudes and beliefs and their implications for U.S. National Security Policy by Rachel M. Gillum. Ann Arbor, University of Michigan Press, 2018. 248 pp. \$75.00. *Political Science Quarterly*, 135(1), 164–165. <https://doi.org/10.1002/polq.13013>
- Marcus, G. E., & MacKuen, M. B. (1993). Anxiety, enthusiasm and the vote: The emotional underpinnings of learning and involvement during presidential campaigns. *American Political Science Review*, 87(3), 688–701.
- Marcus, G. E., Neuman, W. R., & MacKuen, M. (2000). *Affective intelligence and political judgment*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Matthew, R., & Shambaugh, G. (2005). The pendulum effect: Explaining shifts in the democratic response to terrorism. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 5(1), 223–233. <https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2005.00068.x>
- McPherson, A. (2019). Caribbean Taliban: Cuban American terrorism in the 1970s. *Terrorism and Political Violence*, 31(2), 390–409. <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1530988>
- Mencet, M. S. (2017). Üniversite Öğrencilerinin 15 Temmuz Algısında Medyanın Rolü: Bir Bilişsel Uyum(Suzluk) Örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, 2(28), 131–148. <https://doi.org/10.17829/midr.20172833781>
- Merolla, J. L., & Zechmeister, E. J. (2009). Terrorist threat, leadership, and the vote: Evidence from three experiments. *Political Behavior*, 31(4), 575–601. <https://doi.org/10.1007/s11109-009-9091-3>
- Mueller, J. E. (1970). Presidential popularity from Truman to Johnson. *The American Political Science Review*, 64(1), 18–34.
- Radil, S. M., & Castan Pinos, J. (2019). Reexamining the four waves of modern terrorism: a territorial interpretation. *Studies in Conflict and Terrorism*, 0(0), 1–20. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2019.1657310>
- Shaffer, R. (2019). The Islamic State: history, transnationalism, and implications. *Terrorism and Political Violence*, 31(4), 883–891. <https://doi.org/10.1080/09546553.2019.1621639>
- Staniland, P. (2015). Armed groups and militarized elections. *International Studies Quarterly*, 59(4), 694–705. <https://doi.org/10.1111/isqu.12195>
- Taş, H. (2018). The 15 July abortive coup and post-truth politics in Turkey. *Journal of Southeast European and Black Sea*, 18(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/14683857.2018.1452374>

Valentino, N. A., Hutchings, V. L., Banks, A. J., & Davis, A. K. (2008). Is a worried citizen a good citizen? Emotions, political information seeking, and learning via the internet. *Political Psychology*, 29, 247–273.

Vasilopoulos, P., Marcus, G. E., Valentino, N. A., & Foucault, M. (2019). Fear, anger, and voting for the far right: evidence from the November 13, 2015 Paris terror attacks. *Political Psychology*, 40(4), 679–704. <https://doi.org/10.1111/pops.12513>

Yegen, C. (2018). The impact of suicide attacks on voting behavior: The case of November 2015 early elections. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (November 2015), 93–114. <https://doi.org/10.17829/turcom.471067>

Yeşilirmak, M. (2018). Decreasing average cost in private schools, existence of majority voting equilibrium, and a policy analysis for Turkey. *Review of Economic Design*, 22(1–2), 1–24. <https://doi.org/10.1007/s10058-018-0208-1>

Türk-Amerikan İlişkilerinde 8 Büyük Kriz

8 Major Crises in Turkish-American Relations

Gönderilme tarihi/received: 17.06.2020

Kabul tarihi/accepted: 12.08.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Ozan ÖRMECİ³

Öz

Bir dönem örnek bir müttefiklik ilişkisi olarak gösterilen Türk-Amerikan ittifakı, 1960'lerden bugüne birçok krizle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Krizler, farklı sebeplerden kaynaklanmasına karşın, her ikiye ülkeye de zarar vermiş ve müttefiklik ilişkilerini zora sokmuştur. Bu çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan 8 büyük siyasal kriz analiz edilerek, krize neden olan durumlar incelenecektir. Bu doğrultuda, makalede, U-2 Krizi, Johnson Mektubu, haşhaş sorunu, 1 Mart 2003 tezkeresi, çuval olayı, Rahip Brunson krizi, PYD/YPG sorunu ve S-400/F-35 krizi gibi konular incelenecektir. Bu minvalde, araştırmada, Türk-Amerikan ilişkilerinde soruna neden olan 5 önemli neden şöyle sıralanmıştır: ABD'nin küresel siyasi dizaynları ile Türkiye'nin ulusal ve bölgesel hedeflerinin örtüşmemesi, her iki ülkedeki demokratik mekanizmalarının yarattığı sorunlar, iletişim sorunları ve yanlış anlamalar, siyasi kültür farklılıkları ve ikili ilişkilerde araya başka unsurların girmesi.

Anahtar Sözcükler: Türk-Amerikan İlişkileri, Krizler, ABD-Türkiye İlişkileri, 1 Mart Tezkeresi, S-400 Krizi.

Abstract

Once being shown as an exemplary model of a strategic partnership, Turkish-American relations had to face with many crises until now. These crises were caused by different reasons and had negative effects over both countries. This study aims to analyze 8 major crises in Turkish-American relations by focusing on the reasons of these crises. Accordingly, U-2 crisis, the "Johnson Letter" crisis, opium crisis, 1 March 2003 memorandum, the hood incident, Pastor Brunson crisis, PYD/YPG crisis, and S-400/F-35 crisis will be analyzed. The paper will argue that there are 5 main issues that create problems in bilateral relations: the lack of coherence between Washington's global policies and Turkey's regional and national policies, problems caused by democratic systems in each countries, communication problems and misunderstandings, differences in political culture, and other political entities or elements that sometimes overshadow bilateral relations.

Keywords: Turkish-American Relations, Crises, U.S.-Turkey Relations, 1 March Memorandum, S-400 Crisis.

³ Doç. Dr., İstanbul Kent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. E-mail: ozan.ormeci@kent.edu.tr / ozanormeci@gmail.com. ORCID: 0000-0001-8850-6089.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında -Soğuk Savaş koşulları içerisinde- müttefiklik ilişkisi haline gelen (Örmeci, 2020, s.61) ve hatta 1950'lerde ve 1960'ların başında uyumlu müttefik ilişkilerine dair başarılı bir model olarak gösterilen Türk-Amerikan ilişkileri, bugüne kadar birçok önemli kriz yaşamıştır. Krizler, genelde iki devletin birbirleriyle tam olarak örtüşmeyen politikaları ve çatışan ulusal çıkarlarından kaynaklanmıştır. Bunun yanı sıra, ABD'nin bir süpergüç olarak küresel politikalar dizayn etmesi, Türkiye'nin ise bölgesel güç olma mücadelesi veren orta büyüklükte bir devlet (OBD) olarak kendi ulusal çıkarlarını öncelemesi nedeniyle, zaman zaman bu çıkar çatışmalarını uyumlu hale getirmek oldukça zor bir konu haline gelmiştir. Buna karşın, iki ülkenin stratejik boyuttaki ilişkilerini yaşanan krizlere rağmen her daim sürdürmeye gayret ettiklerini ve zaman zaman artan karşılıklı önyargı ve olumsuz algılamalara karşın, devletler ve toplumlararası ilişkilerin neredeyse hiçbir zaman kopma noktasına ulaşmadığını belirtmek gerekir.

Bu çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan 8 önemli siyasi kriz vakası özetlenecektir. Çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan krizlerin 5 temel unsur etrafında olduğu görüşü işlenecektir. Bu 5 unsur şunlardır:

- 1-) Süpergüç olan ABD'nin küresel politika dizaynları ile Türkiye'nin bölgesel ve ulusal çıkarlarının her zaman örtüşmemesi,
- 2-) Her iki ülkedeki demokratik rejimlerin yarattığı zorluklar,
- 3-) İletişim eksikliği veya kazaları,
- 4-) Siyasal kültür ve gelenek farklılıkları,
- 5-) İki ülkenin stratejik ilişkilerinde araya giren başka unsurlar.

1.Örnek Vakalar

U-2 Krizi

U-2 Krizi, Türkiye'de Soğuk Savaş yıllarında yaşanan krizlerin ilk örneğidir. Sovyetler Birliği'ne dair istihbarat toplamak için görev yapan Amerikan Lockheed Martin firması üretimi bir U-2 uçağının 1960 yılının 1 Mayıs tarihinde düşürülmesiyle patlak veren kriz, özünde bir ABD-Rusya krizidir. Ancak bu uçağın Türkiye topraklarından (Adana'daki İncirlik Üssü) havalanması nedeniyle, kriz, aynı zamanda Türkiye-Rusya ve Türk-Amerikan ilişkilerinde de çeşitli sorunlara neden olmuştur. Bu tarihte, Pakistan'ın Peşaver kenti üzerinden Sovyet hava sahasına giren casus uçak, Sverdlovsk (bugünkü Yekaterinburg) üzerindeyken, bölgede görev yapan Rus güçlerince düşürülmüş ve Amerikalı pilot Francis Gary Powers da sağ olarak ele geçirilmiştir (Karabulut, 2016, s.88). Sovyetler Birliği, bu olay nedeniyle 10 Mayıs tarihinde ABD'ye bir nota vermiş ve bunu düşmanca bir eylem olarak gördüğünü açıklamıştır (Karabulut, 2016, s.89). Powers ise, 10 yıl hapis cezasına çarptırılmış ve süresi dolmadan bir Sovyet casusuyla takas edilerek -hatta bu kişi "Bridge of Spies" (2015) filmine konu olan Sovyet casusu Rudolf Abel'dir- serbest bırakılmıştır (Kanyılmaz, 2019, ss.133-134).

U-2 Krizi, ABD ile SSCB arasında başlayan detant (yumuşama) sürecini sonlandırdığı gibi, Türkiye-Rusya ve Türkiye-ABD ilişkilerine de olumsuz sirayet etmiştir. Türkiye, bu olayın ardından Rusya'dan gelen tehditlerle yüzleşmek zorunda kalmış; ancak bu tehditlere karşı krizi tırmandırmamaya gayret ederek, başarılı bir dış politika performansı sergilemiştir. Bu olay, yaşandığı dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde herhangi bir krize neden olmasa da, ilerleyen yıllarda yaşanacak olan Küba Füze Krizi (1962) ve Johnson Mektubu (1964) olayı öncesindeki ilk Soğuk Savaş vakası

olarak dikkat çekmiş ve Ankara'ya Soğuk Savaş döneminde ABD ile müttefikliğin bazı olumsuz yanlarının da olabileceğini göstermiştir. Nitekim Ankara, bu olayla birlikte “*NATO'nun güney kanadı*” olmanın kendisini Sovyet Rusya gibi dev bir ülkenin hedefi haline getirdiğini idrak etmeye başlamıştır. ABD ise, Soğuk Savaş'ta komünist kampı yenilgiye uğratmak adına, Türkiye ve diğer müttefiklerden bazı fedakârlıklar beklediğini bu olayla birlikte göstermiştir. Bu bağlamda, bu olay ve Küba Füze Krizi gibi durumlarda, ABD, müttefiklerinden blok çıkarlarına uygun şekilde gerektiği zaman riskler almalarını talep ederken (üslerini casus uçaklarının kullanımına açmak), bu gibi faaliyetlerin yarattığı riskleri göğüslemek, Türkiye gibi güvenilir bir ABD müttefiki için bile -Sovyet tehdidi nedeniyle- her zaman kolay olmamıştır.

Johnson Mektubu

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ilk önemli mesele, adını ABD Başkanı Lyndon Johnson'dan (1963-1969) alan “Johnson Mektubu” olayıdır. 1963 yılında Kıbrıs'ta Rumlar ile Türkler arasında yaşanan çatışmaların artması ve Kıbrıslı Türklerin meclisten ve yönetimden çekilmeleri üzerine, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İngiltere (Birleşik Krallık) ve Yunanistan'la birlikte 3 garantör devletinden biri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı İsmet İnönü, adaya askeri müdahale seçeneğini ciddi olarak düşünmeye başlamıştır. 1963 yılı Kanlı Noel'inde 364 Kıbrıs Türk'ünün katledilmesi ve 25.000 kişinin de göçe zorlanması, İsmet Paşa'nın sabrını taşırılmış ve İnönü, müdahale seçeneğinin üzerinde ısrarla durmaya başlamıştır (Arık, 2016, s.102). Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri'nden adaya çıkarma yapabilmek için henüz hazır olunmadığı mesajını alan İnönü, Washington'ın da bu konuda gösterdiği olumsuz tutum nedeniyle zor duruma düşmüştür.

22 Kasım 1963 tarihinde bir suikast sonucu öldürülen Başkan John F. Kennedy'nin ardından Başkan olan Lyndon Johnson tarafından Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen “Johnson Mektubu”, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla yazılmış olan tarihi bir belgedir.⁴ Başkan Johnson'ın Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye iletilmek üzere Türkiye'deki ABD Büyükelçisi Raymond A. Hare'e (1961-1965) 5 Haziran 1964 tarihinde şifreli teleks ile gönderdiği mektupta, Türkiye'ye Kıbrıs'ta NATO silahlarını kullanamayacağı, ABD'nin bir Türk-Yunan savaşı istemediği ve olası bir savaşta Sovyet Rusya karşısında Türkiye'nin NATO desteğinden yoksun kalacağı bildirilmiştir. Aslında dönemin ABD Başkanı Johnson'ın bu konudaki tavrının temelinde, Türk düşmanlığından ziyade, iki NATO üyesi ülke ve ABD müttefikleri olan Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs nedeniyle çatışmalarını engelleme düşüncesi ve Küba Füze Krizi (1962) daha yeni atlatılmışken, adaya olası bir Sovyet müdahalesi durumunda Rusya ile yeni bir savaş riski yaşamak istememesi vardır. Ancak Türkiye kamuoyu da, özellikle de Kıbrıs'taki katliam görüntüleri basına yansınınca, dost ve müttefik ABD'nin bu konuda Ankara'yı yalnız bırakmasına tepki göstermiştir. Bu nedenle, ABD ile ilişkiler, 1964 yılında ilk kez ciddi anlamda gerilmiş ve 1940'ların sonunda başlayan ve o güne kadar neredeyse hiç sorunsuz devam eden Türk-Amerikan müttefikliği, ilk kez o dönemde ciddi bir krizle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu mektubun ardından NATO'nun 5. maddesine⁵ dayanarak NATO müttefikleri arasındaki “dayanışma”ya vurgu

⁴ Mektubun Türkçe çevirisi buradan okunabilir;

http://www.akintarih.com/turktarihi/cumhuriyetdonemi/johnson_mektubu/johnson_mektubu.html.

⁵ **Madde 5** - Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. maddesinde tanıyan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir. Bakınız; *Bianet*, “NATO Antlaşma Metni”, Erişim Tarihi: 07.02.2020, Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/37017-nato-antlasma-metni>.

yapan Ankara karşısında, ABD de NATO'nun 4. maddesindeki⁶ “danışma” hususunu gündeme getirmiş ve Türkiye'nin müttefikleriyle ortak karar alması gerektiğini vurgulamaya çalışmıştır. Krizin zirve noktasına varmasının ardından 22-23 Haziran 1964 tarihlerinde Washington'a bir ziyarette bulunan⁷ Başbakan İsmet İnönü ise, Başkan Johnson'ın ipleri eline alacağına ve ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'ın Yunanistan Başbakanı Yorgo (George) Papandreu ile görüşerek, Kıbrıs'taki Rum saldırganlığını durduracağı kanaatine varmıştır.

Krizin unutulmaya yüz tutmaya başladığı günlerde, o yıllarda genç bir gazeteci olan Cüneyt Arcayürek, bu mektubun tam metnini bularak, 13 Ocak 1966 tarihinde o dönemlerde yüksek tirajı olan *Hürriyet* gazetesinde yayınlamış ve bu nedenle, mektuptan 1,5 yıl sonra iki ülke arasında yeniden bir gerilim dalgası oluşmuştur (Feridunoğlu, 2017, s.377). Mektupta, ABD Başkanı'nın diplomatik bir üslup içinde olsa dahi Türkiye'ye tepeden bakar yaklaşımı, Türk halkında öfkeye neden olmuştur. Hatta öyle ki, ilk kez bu haber sonrasında “*Yankee Go Home!*” (Yankee Evine Dön!) sözü Türkiye'deki protestolarda popüler hale gelmiştir.⁸ Bu, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin nükleer tehdidine hedef olabileceğini idrak ettiği 1962 yılındaki Küba Füze Krizi ardından Türkiye için ikinci büyük şoktur ve Ankara'nın yeni dönemde güvenliği konusunda Washington'a tam olarak güvenemeyeceği görüşünü daha da derinleştirmiştir. Küba Füze Krizi de bu noktada önemsiz görülmemelidir; zira dönemin ABD Büyükelçisi Raymond A. Hare'in söylediği üzere, bu olay, Türklerde, “*bir düşmanı yatıştırmak uğruna çıkarlarının ticaret malzemesi olduğu*” düşüncesini uyandırmıştır (Hale, 2003, s.137). Nitekim bu olayın ardından Türkiye'deki Jüpiter Füzelere sessiz sedasız ülkeden çıkarılırken, Türk Devleti, Başkan Kennedy'nin kendilerine danışmadan Küba Füze Krizi sırasında Sovyet lideri Nikita Kruşçev'e füzelere çekmek konusunda söz verdiği görüşüne varmıştır. Bu olay ve üzerine gelen “Johnson Mektubu”, Türkiye için çok fazla olmuş ve güvenilen bir dosttan gelen darbeler, siyasal elit ve halk nezdinde büyük öfkeye neden olmuştur. Bu dönemi değerlendiren Amerikalı yazar George E. Gruen'a göre de, Ankara, bu yıllarda, bir süpergüç olan Washington'ın Türkiye'nin ulusal güvenlik çıkarlarını dış politikada pazarlık malzemesi yaptığını düşünmeye başlamıştır (Hale, 2003, s.139).

Başbakan İsmet İnönü, bu olay sonrasında “*Gerekirse yeni bir dünya kurulur, Türkiye bu dünyada yerini alır*” şeklindeki ünlü sözünü söylemiştir. Bu olayın ardından, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) ve CHP'nin sol kanadının başını çektiği bir grup sol çevre, Türkiye'nin NATO'dan çekilmesi yönünde propaganda yapmaya başlamış ve ulusal siyasette son derece etkili olmuştur. Bu sol muhalefetin etkisiyle, sonradan Başbakan olan Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit gibi siyasetçiler ve onların Dış İşleri Bakanları (İhsan Sabri Çağlayangil, Turan Güneş ve Gündüz Ökçün), çok boyutlu dış politikaya daima önem verdiler ve ABD'ye bir daha asla tam olarak güvenmediler. Hatta Prof. Dr. Haluk Ülman gibi Ecevit'in bazı danışmanları, işi daha da ileriye götürerek, NATO'dan çıkılmasını rasyonel bir politika olarak savunmaya başladılar (Hale, 2003, s.157). Bu dönemden başlayarak Sovyetlerin Türkiye'ye sanayileşme yolunda yaptığı yardım (1967, 1972 ve 1975'te alınan yüz milyon dolarlık krediler) ve yatırımlar da (örneğin Aliğa'daki petrol rafinerisi ve İskenderun'daki demir-çelik tesisleri) bu tavırdaki etkili olmuştur. Dolayısıyla, Moskova, bu yıllarda hâlâ Washington'a eşdeğer ölçüde olmasa da, Ankara ile ciddi anlamda sıcak ilişkiler kurabilmiş ve Türk-Amerikan ilişkileri de bir kriz içerisine girmiştir. Sonuç olarak, “Johnson Mektubu”, iki ülkenin çıkarlarının her zaman örtüşmeyebileceğini ve siyasal iletişim anlamında dikkatli ve özenli olunmazsa kazalar yaşanabileceğini (ABD Başkanı Johnson'ın patronluk taslar tavrının Türk siyasal eliti ve halkınca

⁶ **Madde 4** - Taraflardan herhangi biri, Taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm Taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır. Bakınız; *Bianet*, “NATO Antlaşma Metni”, Erişim Tarihi: 07.02.2020, Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/37017-nato-antlasma-metni>.

⁷ Bu geziden görüntüler için; <https://www.youtube.com/watch?v=IJA7twdU-A>.

⁸ Bu konuda bir belgesel için; “Johnson Mektubu Nedir? | 1964 | 32. Gün Gün Arşivi”, Erişim Tarihi: 06.02.2020, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=YsqcWUkWB8Q>.

olumsuz algılanması) göstermesi bakımından son derece önemli bir vaka olmuştur. Bu noktada, Oran'ın (2009, s.29) vurguladığı üzere, Türkiye'nin bir OBD (orta büyüklükte devlet), ABD'nin ise bir süpergüç olduğu ve ilişkilerin eşitlik temelinde kurgulanmadığı da belirtilmelidir.

*Afyon Sorunu*⁹

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1960'ların sonları ve 1970'lerde önemli bir siyasal sorun haline gelen Afyon Sorunu, aslına bakılırsa bundan uzun yıllar önce 1909'da ABD'nin girişimiyle Şanghay'da toplanan ilk afyon konferansından (Şanghay Afyon Komisyonu) sonra Osmanlı-ABD ilişkilerinde de bir ihtilaf konusu olmuştur. 1909 sonrasında kendi ekonomik çıkarları nedeniyle afyonla mücadele konusunda yapılan konferanslara katılmayan ve konferanslar sonucunda oluşturulan sözleşmelere (ki bunlardan ilki 1912 Hague Uluslararası Afyon Sözleşmesi'dir) taraf olmayan Türkiye, 1923'ten itibaren ise bazı sözleşmelere taraf olmayı kabul etmiştir. Nitekim 1923-1932 dönemi, ABD'nin Ankara'ya bu konuda uyguladığı baskıların örnekleriyle doludur. 1932 yılından sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde bir gündem maddesi olmaktan çıkan bu konu, ABD'de 1960'lardan itibaren uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması, zaman içerisinde bunun bir asayiş ve hatta yaşanan sayısız ölümler nedeniyle bir ulusal güvenlik konusu haline gelmesi ve bu konuda Türkiye'nin güvenlik eksikliklerinin olduğunun düşünülmesi nedeniyle yeniden önem kazanmıştır.

Anadolu'da afyon üretiminin tarihi uzun yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Hatta öyle ki, 1546 yılında Osmanlı Devleti'ne elçi olarak gönderilen Fransız diplomat Gabriel D'Aramon'un heyeti içerisinde Türkiye'ye gelen Fransız doğa bilimci Pierre Belon, gezisinde Türklerin ve Mısırlıların afyon ürettiklerinden ve Avrupa'ya afyon taşıyan 40 develik bir karavan gördüğünden bahsetmiştir (Chouvy, 2010, s.79). Bu konuda önemli bir kitap yazan Fransız araştırmacı Pierre-Arnaud Chouvy, Avrupa'da uyuşturucu pazarının daha 16. yüzyılda oluşmaya başladığını ve 19. yüzyıla gelindiğinde İngiltere'ye yapılan afyon ithalatının büyük bölümünün Osmanlı'dan ve Levant Şirketi aracılığıyla İzmir Limanı'ndan yapıldığını yazmıştır (Chouvy, 2010, s.79).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da afyon üretimi ve sorunu devam etti. 1933 yılına kadar, İzmir, Aydın, Manisa, Karahisar, Kütahya, Eskişehir, Konya, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ gibi yerlerde yoğun olarak haşhaş üretiliyor ve ilaç yapımında kullanılıyordu. İhracatın yoğun yapıldığı ülkeler ise Fransa, Hollanda ve ABD idi. Bu nedenle, bu dönemde Japon işadamlarının girişimiyle Taksim'de ham afyonun işleneceği bir alkaloid laboratuvarı bile kuruldu. Bunun üzerine, Fransızlar Çengelköy'de, İtalyan Taranto ailesi de Eyüp'te benzer laboratuvarlar açtılar. Ancak bir süre sonra bu laboratuvarlarda eroin üretildiği ortaya çıkınca, Atatürk, -buraları bizzat teftiş ettikten sonra- kapatılmaları emrini verdi. 24 Aralık 1928 tarihinde de uyuşturucu maddelere ilişkin ilk düzenlemeyi getiren 1369 sayılı kanun yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre; yüzde 20'den fazla morfin ve yüzde 10'dan fazla kokain içeren tüm ilaç ve ürünlerin ithalatı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın denetimi altına alındı. Haşhaştan ham afyon elde edilerek yurtiçi ve yurtdışına satılması ise, bu düzenlemenin dışında bırakıldı. Bu önlemin alınmasının iki temel sebebi; İstanbul'da bağımlı kişilerin ortaya çıkması ve bu kişilerin toplum düzenini bozmaları ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik diplomatik baskılarıydı. Bu önlem sonrasında da ABD'nin baskıları sürdü ve ancak 1932'de Türkiye'nin afyon üretimini devlet tekeline alması sonrasında baskılar azaldı. Aslında Türkiye, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın 100. maddesinin 9. fıkrası ile 1912 Hague Uluslararası Afyon Sözleşmesi ve 1914'te imzalanan bunun ek protokolüne taraf olmayı kabul etmişti.¹⁰ Ancak buna rağmen, ekonomik kazanç

⁹ Bu bölüm, büyük ölçüde Prof. Dr. Çağrı Erhan'ın *Beyaz Savaş: Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu* (1996) adlı eserinden özetlenmiştir.

¹⁰ İngilizce metinde şöyle geçmektedir; "Article 100.9. Turkey undertakes to adhere to the Conventions or Agreements enumerated below, or to ratify Opium Convention, signed at The Hague, January 23, 1912 and additional Protocol of 1914".

güdüsüyle, buna uzun süre uyulmadı. Bu nedenle, Ankara üzerindeki Amerikan baskısı giderek arttı. Örneğin, Türkiye ile iyi ilişkiler kuran ABD Büyükelçisi Joseph Grew, başka bir göreve atandığı için Ankara'dan ayrılırken, Türk Dışişleri Bakanı'na yaptığı 29 Şubat 1932 tarihli veda ziyaretinde, afyon kaçakçılığı konusunun Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir sorun olduğunu vurgulamış ve Ankara'nın bu konudaki önlemlerini yeterli bulmadığını diplomatik bir dille belirtmiştir.¹¹ Onun yerine gelen Büyükelçi Charles H. Sherrill de, göreve gelir gelmez bu konu üzerinde hassasiyetle durmuştur. Ancak Sherrill'in önemli bir farkı, bu konuyu bizzat Mustafa Kemal Atatürk'le görüşerek çözmek istemesi ve bunun için de Atatürk'le yakınlık kurmaya çalışmasıdır. Hatta Sherrill, Atatürk biyografisi yazmak için çalışmalarına başlayınca, Türkiye'nin kurucusu olan bu büyük liderle sık sık görüşme şansı yakalamış ve bu sayede bu konunun ABD açısından önemini ona birçok defa anlatma fırsatı bulmuştur. Büyükelçi Sherrill, 26 Temmuz 1932'de ABD Dışişleri Bakanı Henry L. Stimson'a yolladığı mektupta şu ifadeleri kullanmıştır: “*Yabancı bil dilde biyografisinin yazılmasını isteyen bir kişi olarak, yasadışı uyuşturucu ticareti gibi kendisi hakkında yabancı ülkelerde önyargılar yaratan sorunları temizlemesi gerekir. Benim bu konudaki çabalarımın ne sonuç vereceğini tahmin etmek zordur.*” (Erhan, 1996, s.72).

Büyükelçi Sherrill'in de girişimleri sayesinde, Atatürk'ün talimatıyla, Türkiye, Aralık 1932'de aldığı Bakanlar Kurulu kararı doğrultusunda, 1912 Hague Uluslararası Afyon Sözleşmesi ile 1925 ve 1932 Cenevre Sözleşmelerine taraf olmuştur. Bu karar, ABD'de çok olumlu karşılanmış ve hatta *The New York Times* gazetesinde 29 Aralık 1932 tarihinde “*Praise Turkish Curb on Opium*” (Türkiye'nin Afyon Kısıtlamasını Övün) başlığıyla verilmiştir (*The New York Times* 1932). Atatürk ise, 1931 Cenevre Sözleşmesi'nin birinci yıldönümünde yaptığı konuşmada, haşhaş ekiminin azaltılması nedeniyle ekonomik kayıplara uğrayan Türk köylülerinin şeker üretimi sayesinde kayıplarının giderileceğini belirterek, uyuşturucu madde ile mücadelenin önemine dikkat çekmiştir (Erhan, 1996, s.73). Ayrıca bu dönemde çıkarılan 2253 sayılı kanun uyarınca kurulan Uyuşturucu Maddeler İhisar İdaresi'nin yetkisi doğrultusunda, ham afyonun ülke içindeki ticareti serbest bırakılmış, fakat ihracatı devlet tekeline alınmıştır. 1934 yılından itibaren de, afyon üretimi 13 şehirle (Balıkesir, Manisa, Aydın, Bursa, Kütahya, Denizli, Bilecik, Eskişehir, Afyon, Isparta, Burdur, Ankara ve Konya) sınırlandırılmıştır. Bu sayede, 1931'de 501 ton olan afyon üretimi, 1934'te 148 tona kadar düşmüştür. Ayrıca 1938'de Toprak Mahsulleri Ofisi'nin (TMO) kurulmasıyla, Uyuşturucu Maddeler İhisar İdaresi'nin görev ve yetkileri bu kuruluşa devredilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1949'dan itibaren ABD'de uyuşturucu kullanımı yeniden artmaya başladı. Bu nedenle, uyuşturucu bağımlılığıyla alakalı suç işleme oranları bağlamında 1960'larda hızlı bir artış yaşandı. Örneğin, 1960-1964 döneminde California'da uyuşturucuya ilişkin suçlarda yüzde 33 düzeyinde artış kaydedildi. Düzenli uyuşturucu kullananların sayısı da 250 bin olarak tahmin ediliyordu. Vietnam Savaşı da bu artışta etkiliydi; zira savaşa giden Amerikalı gençler, cepheye uyuşturucu kullanmaya alışıyorlardı. 1951 tarihli Boggs Yasası (*Boggs Act of 1951*) ise, ağır koşullarına karşın bu sorunlara çare olmuyordu. Bu yasa, uyuşturucu kullananlar ve satanlar arasında bir ayırım gözetmiyordu. Ancak 1960'lı yıllarda gelişen yeni bir anlayış sonucunda, uyuşturucu satıcıları ve kaçakçıları ile bağımlılar ve kullanıcılar arasında bir ayırım gözetildi ve kaçakçı ve satıcıların suçlu görülerek ağır şekilde cezalandırılmaları, bağımlı ve kullanıcıların ise mağdur görülerek rehabilite edilmeleri anlayışı benimsendi. Ayrıca uluslararası alanda da, 1961 tarihli

Bakınız; *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*, “Lausanne Peace Treaty Part III Economic Clauses”, Erişim Tarihi: 06.02.2020, Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-part-iii-economic-clauses.en.mfa>.

¹¹ Büyükelçi Joseph Grew'un tam ifadesi şöyledir: “*I observed that there was still one unfortunate element which could exact an adverse effect on relations; namely the continued clandestine traffic in narcotics from Turkey to United States and I hope that Turkish Government in the interest of both countries would leave nothing undone to put a complete and permanent end to this traffic.*” Bakınız; James W. Spain (1975), “The United States, Turkey and the Poppy”, *Middle East Journal*, Cilt 29, No: 3 (1975 Yaz), s. 297.

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi (*Single Convention on Narcotic Drugs*) ile o güne kadar yapılan uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler tek bir metinde toplandı. Sözleşmede, 1953 BM Afyon Konferansı'nın kararları uyarınca, dünyada sadece geleneksel üretici durumundaki 7 ülkeye (İran, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Hindistan, SSCB ve Yugoslavya) afyon üretme hakkı verilmesinin devamı öngörüldü.

Aynı dönemde Türkiye'de de bazı önemli gelişmeler yaşanıyor. 1948 yılında ABD'nin Federal Uyuşturucu Maddeler Bürosu (*Federal Bureau of Narcotics*) ile bir uyuşturucu çetesine karşı ilk kez ortak bir operasyon düzenleyen ve Marsilya merkezli çetenin çökertilmesine Fransa ile birlikte katkı sağlayan Türkiye, 1950 yılında -henüz CHP iktidarı devam ederken- 5575 sayılı kanunla uyuşturucu madde üretim ve ticaretine yönelik denetimini daha da sıkılaştırdı. Aynı dönemde 5621 sayılı kanunla afyonun Türkiye içinde ticareti de yasaklandı. Yasaklama nedeniyle, afyon üreticisi köylünün malını Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satması sağlanıyor ve kaçaklığın önüne geçilmek isteniyordu. Ancak 14 Mayıs 1950'de ekonomide serbest piyasa anlayışını benimseyen Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından, 5759 sayılı kanunla 1951 yılında son satış yerinin TMO olması koşuluyla serbest bırakıldı. Bu serbestlik ortamı, doğal olarak uyuşturucu kaçakçılığının da yeniden yaygınlaşmaya sebebiyet verdi. Bunu önlemek için, 1953 yılında, Türk Ceza Kanunu'nun 403. maddesi değiştirilerek, bu tarz suçlara 10 yıldan az olmamak koşuluyla hapis cezası ve 5 yıl sürgün cezası getirildi. Eroin, kokain, esrar veya morfin gibi maddelerin ticareti durumunda ise ömür boyu hapis cezası öngörüldü. 1950'lerden itibaren, bu konu, ABD ile Türkiye arasında yavaş yavaş yine bir gündem maddesi haline gelmeye başladı. Örneğin, Başbakan Adnan Menderes'in 1958 yılındaki ABD ziyareti sırasında, dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Türkiye'den ABD'ye önemli miktarda kaçak uyuşturucu girdiğini ifade ederek, haşhaş üretiminin yasaklanmasını Başbakan Menderes'ten resmen istedi. Ancak Ege köylülerinden ve genel olarak köylülerden büyük destek ve oy alan Menderes, bu isteği hemen geri çevirdi. Menderes'in düşüncesi, Amerikalıların Türkiye'de bir alkaloid fabrikası kurmaları ve kaçakçılığın önüne geçilmesiydi. ABD ise bu teklife sıcak bakmadı; zira 1954'ten itibaren alkaloidi kendi fabrikalarında sentetik olarak üreterek satmaya başlamıştı.

ABD'nin önlem çağruları 1960'larda giderek sıklaşmaya başladı. Ancak 1961-1965 dönemindeki kırılgan koalisyon hükümetlerinin risk almak istememeleri ve Küba Füze Krizi ve Johnson Mektubu ile ABD-Türkiye ilişkilerinin gerilmesi nedeniyle bu gerçekleşmedi. Yine de, Ankara, haşhaş ekim bölgelerinin sayısını azaltarak, Washington'a sıcak mesaj göndermeye çalıştı. 1965 yılında yeni Başbakan seçilen Adalet Partili Süleyman Demirel ise, Türkiye'nin 1961 Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi'ne taraf olmasını kararlaştırdı. 1966 yılı Aralık ayında TBMM'de onaylanan sözleşme, 1967'de yürürlüğe girdi. Demirel'in böyle davranmasında en etkili sebep, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Parker T. Hart'ın (1965-1968) o dönemde kendisine bu konuda ısrarla telkinde bulunmasıydı. Görüşmelerde, Hart, haşhaş ekiminin hemen ve tamamen yasaklanmasını talep ederken, Demirel ise, ancak 3-5 yıllık bir zaman diliminde ve göreceli olarak bunu yapabileceklerini belirtmişti (Spain, 1975, s.297). Demirel'in bu olumlu adımlarına karşın, uyuşturucu sorunuyla her geçen gün daha yoğun olarak yüzleşen ABD, ilaç firmalarını Türkiye'den daha az afyon almaları konusunda yönlendirdi. Amerikan firmalarını Türkiye yerine Hindistan'dan ilaç almaya yönlendiren Washington, Ankara'ya bir nevi örtülü ambargo uygulamaya başlamıştı. ABD yönetimi, Türkiye'nin afyon gelirinin yıllık 2 milyon dolar civarında olduğunu saptamıştı. Yasadışı afyon ticaretinin boyutu da en fazla 5 milyon dolar düzeyindeydi. Dolayısıyla, Amerikalılar, bunu önlemenin Türkiye ekonomisine ciddi bir zarar vermeyeceğini düşünüyorlardı. Hatta Türkiye'nin kayıplarının ikame edilebilmesi için, Hart'ın yerine Ankara'ya gelen ABD Büyükelçisi Robert Komer (1968-1969), 1968 yılı Eylül ayında Türkiye'ye daha sıkı kontrol mekanizmaları için (uyuşturucuyla mücadele için modern polis ve jandarma birliklerinin kurulması) 3 milyon dolar borç verilmesine aracılık etti (Spain, 1975, s.298). Böylelikle, Başkan Lyndon Johnson döneminde, ABD'nin yardımıyla, Türk Emniyeti içerisinde ilk

kez narkotik birimi (Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı) kuruldu. Bu dönemde, 26 Temmuz 1969 tarihinde, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olmak üzere Emniyet Teşkilatı bünyesinde 33 Narkotik Şube veya büro kurulması kararlaştırılmıştır (*Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı*). Bu doğrultuda, İstanbul'da 60, Ankara ve İzmir'de ise 30'ar kişilik birer şube, 29 ilde de 10'ar kişilik birer büro ile, Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, ülke içerisindeki çalışmalarına başlamıştır (*Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı*). Bütün bu şube ve bürolar da, sorumlu bir Genel Müdür Yardımcısı ile Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Bu sayede, Türkiye içinde birçok başarılı operasyon düzenlense bile, o yıllarda bunlar ABD'yi tatmin etmemiştir. Zira Amerikan güvenlik ajansları, Türkiye'de üretilen 250 ton afyonun 100 tonunun kaçakçılar aracılığıyla ABD'ye sokulduğunu iddia ediyordu.

Afyon Sorunu, 1969'dan itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk gündem maddesi haline gelmeye başladı. 68 kuşağının da etkisiyle uyuşturucu kullanımının ABD'de adeta patlaması ve bu konuda Türkiye'nin en önemli kaynak ülke olarak değerlendirilmesi bunda temel etkenlerdi. Nitekim 1960 yılında ABD'de yaklaşık 60 bin uyuşturucu madde bağımlısı varken, 1960'ların sonunda bu sayı 250 bini aşmıştı. Üstelik bağımlıların yüzde 98'i eroin bağımlısı durumundaydı. ABD'deki Cumhuriyetçi Partili Richard Nixon hükümetinin bu konuda çok duyarlı olması da ciddi bir faktördü. Nixon'ın seçilmeden önce seçmenlerine vaat ettiği iki büyük siyasi hedefi vardı: (1) Vietnam Politikası (*Vietnamization Policy*) ile Vietnam Savaşı'nı sona erdirerek, Amerikalı gençlerin ölmeleri veya sakat kalmalarını önlemek ve (2) Amerikan gençlerini zehirleyen ve hatta öldüren uyuşturucu madde bağımlılığına engel olmak. Üstelik Gallup'un bu dönemde yaptığı bir araştırma, 1969 yılında Amerikan toplumunun yüzde 48'inin (neredeyse yarısı) bu konuyu ciddi bir sorun olarak görmeye başladığını ortaya koyuyordu (Robison 2002). Bu nedenle, Johnson'dan sonra başa geçen Başkan Nixon döneminde bu konuda ilişkiler hayli gerildi. 1969 yılı yaz aylarında Komer'in yerine atanan Büyükelçi William J. Handley (1969-1973), bu nedenle Ankara'ya gelir gelmez bu konuda kapsamlı yasak için lobi çalışmalarına başladı (Spain, 1975, s.298). Tam da bu dönemde, eski Başkanlardan Dwight D. Eisenhower'ın cenazesi için Washington'a giden Başbakan Süleyman Demirel'le Başkan Nixon özel bir görüşme yaptılar.

İlerleyen aylarda, Nixon'ın özel temsilcisi sıfatıyla Türkiye'ye gelen New York Senatörü Daniel Patrick Moynihan, bu konuda ABD'nin gayet ciddi olduğunu göstermek için ilginç bir teklifte bulundu; Washington, Başkan Nixon'ın onayıyla, Türkiye'de o yıl üretilen tüm afyonu -fiyatı ne olursa olsun- satın almak istiyordu. Ancak önceden Avrupalı ve Amerikalı ilaç şirketleriyle yapılan anlaşmalar nedeniyle, bu cazip teklife Başbakan Demirel onay veremedi. Bu öneri reddedilince, Büyükelçi William J. Handley, yine Başkan Nixon'ın onayıyla haşhaş ekiminin yasaklanması karşılığında Türkiye'ye 5 milyon dolar yardım teklifinde bulundu. Başbakan Demirel bu teklifi de geri çevirirken, Türk köylüsünün asırlardır haşhaş ekimi yaptığını, hatta Türkiye'de ismi "Afyon" olan bir şehrin bile var olduğunu hatırlattı. Demirel, 1963'ten beri afyon üretimi alanlarını sınırlamak için çaba içerisinde olduklarını da Amerikalı muhataplarına hatırlatıyordu. Ayrıca, iç siyasette sol muhalefet nedeniyle zorlanan ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nden gelebilecek bir darbe korkusuyla yaşayan Demirel, muhalefetin seçimde kendisine karşı kullanabileceği bir koz vermek istemiyordu.

Ancak bu ret yanıtları, ABD'de Türkiye karşıtı olumsuz bir hava oluşmasına neden oldu. Öyle ki, ABD Temsilciler Meclisi'nin Suçlarla Mücadele Komisyonu'nda 6 Ağustos 1969'da bir konuşma yapan Federal Uyuşturucu Maddeler Dairesi (BNDD-*Bureau of Narcotics and Dangerous Drugs*) Başkanı John Ingersoll, ABD'ye giren eroinin yüzde 80'inin Türkiye menşeli olduğu yönünde hayli

abartılı bir açıklama yaptı.¹² Ingersoll'un iddiası bir tahmine dayanıyordu ve bilimsel bir temeli yoktu; ancak bu iddia, Amerikan halkı ve siyasi elitinde Türkiye karşıtı güçlü bir önyargı oluşturdu. Bu abartılı iddiaları yalanlamasına karşın, ABD'nin Ankara'ya karşı tavrı giderek sertleşti. Nitekim Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi-DEA'nın (*Drug Enforcement Administration*) Paris Büro şefi John Cusack'ın Türkiye'den gelen afyonun Fransa'daki imalathanelerde eroine dönüştürüldüğü açıklamasıyla birlikte, Türkiye bağlantılı ve Marsilya merkezli uyuşturucu ağı gündeme getirildi. Prof. Dr. Çağrı Erhan'a göre, ABD güvenlik birimleri o dönemde Türkiye ve Fransa'ya odaklanmasına karşın, ABD'ye yönelik eroin ticaretinin büyük kısmı aslında "Altın Üçgen" bölgesi olarak adlandırılan ve Vietnam, Burma, Laos ve Tayland gibi ülkeleri kapsayan network üzerinden yapıyordu (Erhan, 1996, ss.96-98). Üstelik buradan getirilen afyon Türkiye'de üretilen göre daha saftı.

1970 yılından itibaren hem bütçesinin onaylanmaması, hem de artan sol eylemlilik karşısında etkisiz kalması nedeniyle, ABD'nin Süleyman Demirel hükümetine yönelik baskıları daha da arttı. ABD'nin yaptığı bir dizi teklife Başbakan Demirel yine de ret yanıtı verdi. Bunun sebebi ise temelde şuydu; Amerikalılar haşhaş ekimi ticaretinden doğan kaybı ödemeyi göze alsalar da, haşhaş sadece afyon elde etmek için kullanmayan ve bu ürünün yağından, tohumundan ve sapından da istifade eden üretici köylüler, her şekilde ekonomik kayba uğruyorlardı. Dahası, bu konu, Kıbrıs Sorunu'nun da derinleşmesiyle birlikte, iki ülke arasında -halkın gözünde- bir egemenlik ve bağımsızlık meselesi haline gelmeye başlamıştı. Dolayısıyla, bir sonraki seçimde oy kaybı yaşama riski de Başbakan Demirel'in daha cesur adımlar atmasını engelliyordu. Yine de, Başbakan Demirel, Tarım Bakanı İlhami Ertem'in 1970 yılı Nisan ayında açıkladığı ciddi bir azaltma sözü vererek Amerikalı muhataplarını umutlandırdı. Ancak bu dönemde sol propagandanın basın-yayın kuruluşlarında yaygın olması sebebiyle, bu durum, Türkiye'nin ABD'nin zoruyla kendi köylülerini aç bırakmaya çalıştığı intibasını yarattı ve halkta tepkilere neden oldu. Buna rağmen, Demirel hükümeti, 30 Haziran 1970'de haşhaş üretilen il sayısını 7'ye düşürdüğünü açıkladı. O dönemde Bütçe Komitesi'nde (*Committee on Ways and Means*) uyuşturucu maddeler konusu görüşülürken, dönemin ABD Adalet Bakanı John N. Mitchell'in (1969-1972) Türkiye'ye ekonomik ambargo uygulamayı önermesi ise (Erhan, 1996, s.106) Türk basınında büyük eleştiri konusu yapıldı ve ABD karşıtı duyguları körükledi.

12 Mart 1971'de muhtıra ile Demirel hükümetinin devrilmesinin ardından, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) destekli bir teknokrat (uzmanlar) hükümeti oluşturuldu. CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim'in Başbakan olduğu bu hükümet döneminde, 29 Haziran 1971'de haşhaş ekimi ve afyon üretimi tamamen yasaklandı. Bu, Demirel dönemi Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in o dönem gazeteci olan İsmail Cem'e söylediği "*muhtıranın arkasında CIA vardır, haşhaş vardır, başka da birşey yoktur*" sözünün adeta doğrulaması olmuştu.¹³ Zira asker destekli hükümetin ilk adımı, ABD'nin en çok istediği yasayı hayata geçirmek ve haşhaş ekimini yasaklamak olmuştu. Ancak bunun karşılığında, ABD tarafı da, Türkiye'ye ekonomik yardım yapacağı sözünü vermişti. Bu dönemde haşhaş ekiminin yasaklanması nedeniyle oluşan ekonomik kayıpların 100 milyon dolar olduğu Tarım Bakanı Orhan Dikmen tarafından açıklanınca, Türk kamuoyu yine tepkisel bir psikolojiye girdi. Zira uzun görüşmeler sonucunda 4 Mayıs 1972'de imzalanan anlaşmayla, Ferit Melen'in Başbakan olduğu yeni kabine, ancak 35,7 milyon dolarlık cüzi bir Amerikan desteğini kabul etmek durumunda kalmıştı. Bu paranın 15 milyon doları Türk çiftçilere tazminat olarak verilecek, 300.000 dolar Emniyet Teşkilatı'na dağıtılacak, kalan 20,4 milyon dolar da o bölgelerde uygulanacak yeni projelerin finansmanında kullanılacaktı. Türk üreticisinin kayıplarının altında kalan bu para, Amerikalılara göre

¹² Aslında Ingersoll'un iddiasının abartılı olduğu şöyle de ispatlanabiliyordu; ABD'de bulunan yaklaşık 250 bin eroin bağımlısının her gün 2 gram eroin kullandıkları bile kabul edilse, Türkiye'de üretilen 120 ton eroin, Amerikalı bağımlılara ancak 240 gün (yani yılın üçte ikisinde) yetebilirdi.

¹³ Bu konuda İsmail Cem'in *Tarih Açısından 12 Mart* adlı kitabına bakılabilir.

üstelik öngörülen amaçlar dışında kullanılmış ve bu nedenle Türk çiftçilerin ABD'ye yönelik öfkesine neden olmuştur.

Nitekim bu konudaki halk tepkisini sol popülizm yöntemleriyle iyi kullanan CHP'nin yeni, genç ve karizmatik lideri Bülent Ecevit, 1973 genel seçimlerinde partisini yıllar sonra yeniden birinci parti haline getirdi ve İslamcı Milli Selamet Partisi (MSP) ile bir koalisyon hükümeti kurarak 1974 yılı başında iktidara geldi. Solcu CHP ile İslamcı MSP arasındaki bu ilginç koalisyon hükümeti, ABD baskısıyla 12 Mart döneminde yasalaştırılan haşhaş ekimi yasağının kaldırılması, Kıbrıs Türkleri'ne yardım sağlanması, ülke içerisinde yaşanan askeri müdahalelere karşı durulması ve Amerikan emperyalizmine tepki gösterilmesi gibi makro politik konularda ortak bir çizgide buluşmayı başarıyordu. Nitekim 1 Temmuz 1974'te, Ecevit hükümeti, Afyon, Burdur, Denizli, Isparta ve Uşak illerinin tamamı ve Konya ilinin Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın ilçelerinde haşhaş ekimine izin verileceğini bir kararname ile duyurdu. Ancak ABD'ye zarar gelmemesi düşüncesiyle, haşhaş ekimi denetimleri yasağın kalkmasının ardından çok daha sıkılaştırıldı ve 20.000 hektarla sınırlandırıldı. Ecevit, bu konuda zaten ABD'ye zarar vermektense daha çok, iç siyasette Demirel'e karşı kullanabileceği önemli bir siyasi koz ve başarı hikâyesi kazanmak istiyordu. Ayrıca Kıbrıs Sorunu'nun gündemde daha önemli bir yer işgal etmeye başladığı ve Türkiye'nin adaya askeri müdahaleye hazırlandığı bir ortamda, bu konu giderek gündemden düşmeye başladı. Ancak 1975-1978 döneminde ABD Kongresi'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulamasında, Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) ile birlikte bu yasağın kaldırılmasının yarattığı memnuniyetsizlik de kısmen etkili olmuştur. Fakat Jimmy Carter'ın Başkanlığı döneminde (1977-1981), Türkiye'ye yönelik bu ambargo kaldırılacak ve bu konu da tamamen gündemden düşecektir. Prof. Dr. Haydar Çakmak'a göre, ABD Temsilciler Meclisi'nin 1975 yılı içerisinde 3 kez karar almasına rağmen bu konunun gündem düşmesinin temel sebepleri ise; Türkiye'nin daha da fazla köşeye sıkıştırılarak Sovyet Rusya'ya kaybedilmek istenmemesi, Türkiye'deki haşhaş ekiminde çok sıkı kontrollerin uygulanmaya başlaması, ABD'deki etkili olan Türkiye karşıtı Rum ve Ermeni lobilerinin Kıbrıs Sorunu nedeniyle bu konuya ilgilerini kaybetmeleri ve Türkiye'den ABD'ye giden uyuşturucu miktarının sanıldığı kadar önemli bir miktar olmadığına anlaşılmasıdır (Çakmak, 2016, s.143).

Sonuç olarak, Afyon Sorunu, Türk-Amerikan ilişkilerinde çıkarların her zaman örtüşmediğinin anlaşılması ve daha da önemlisi, iki ülkenin siyasal kültürlerindeki farklılıkların (afyon üretimi Türkiye'de o dönemde gayet meşru görülüyordu) ve demokratik rejimlerin yarattığı zorlukların (iç siyasette oy kaybetmek istemeyen hükümetlerin haşhaş ekimi yasağını uygulamakta ayak diremesi) anlaşılması açısından önemli bir vaka olarak Türk Dış Politikası tarihinde yer etmiştir.

1 Mart Tezkeresi

Siyasi yasağı sürmesine karşın, 3 Kasım 2002 tarihinde ilk kez Kurucu Genel Başkanı olduğu Adalet ve Kalkınma Partisi ile seçime giren İstanbul eski Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, İslamcı siyasal gelenekten yetişmesi ve bazı sert fikirleri nedeniyle yerleşik seküler sistem tarafından gördüğü dışlayıcı muamelelerin etkisiyle ve TSK'dan gelebilecek bir laik darbe korkusuyla, 2000'lerin başından itibaren Batı dünyasıyla iyi ilişkiler geliştirme amacında olmuştur. Erdoğan, Batı karşıtı fikirleriyle bilinen ve İsrail'in varlığına yönelik sert eleştirilerde bulunan hocası ve eski Genel Başkanı Necmettin Erbakan'dan farkını, "*Gelişerek değişiyorum*"¹⁴ sözüyle itiraf etmiştir. Basında ise, Erdoğan'ın "*Milli Görüş gömleğini çıkardık*" ifadesini kullandığı iddia edilmiş ve bu söz Erdoğan tarafından da yalanlanmamıştır. Bu dönemde Avrupa Birliği (AB) tam üyeliği yolunda yapılan reformlara öncelik veren Erdoğan, ABD ile de çok yakın ilişkiler kurmuştur. Öyle ki, Erdoğan, 11

¹⁴ Bakınız; https://www.youtube.com/watch?v=K44dKs6Y_m4.

Eylül faciası sonrasında İslamcı siyasetçilere yönelik baskıların da etkisiyle, Afganistan Operasyonu'nun (2001) ardından, Irak Savaşı sırasında “*Kahraman genç kadın ve erkek Amerikan askerlerinin, olabilecek en az kayıpla evlerine dönmeleri için dua ediyorum*” sözünü bile söylemiştir (Tuşalp 2019). Erdoğan, 1 Mart tezkeresine de destek vermiş ve Türkiye'nin ABD'nin Irak Savaşı'na dahil olmasını savunmuştur. Nitekim savaş öncesinde Amerikalılarla yapılan müzakereleri yürüten Türk diplomat Deniz Bölükbaşı -ki kendisi bu dönemi anlatan *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası* adlı bir kitap da yazmıştır- Erdoğan'ın 1 Mart tezkeresinin geçmesi için en büyük çabayı sarf eden siyasetçi olduğunu vurgulayarak, Erdoğan'ın ABD karşıtı olmadığını açıklamıştır (*Hürriyet* 2017).

Erdoğan, henüz Başbakan olmadan (ki o dönemde Abdullah Gül Başbakan olarak görev yapmaktadır), AK Parti Genel Başkanı sıfatıyla 10 Aralık 2002'de Beyaz Saray'da ABD Başkanı George W. Bush'la görüşmüştür. Görüşmede, Başkan Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Dr. Condoleezza Rice ve Savunma Bakanı Colin Powell da hazır bulunmuşlardır.¹⁵ Bu görüşmenin ardından Irak Savaşı konusunda basına bir açıklama yapılmasa da, görüşme neticesinde ABD'nin Türkiye'den Irak Savaşı konusunda destek alacağı yönünde pozitif sinyaller aldığı düşünülebilir. Zira Amerikalı askeri uzman ve stratejistler, bu görüşme sonrasında tüm savaş planlarını Türkiye'den Irak kuzeyine açılacak bir cephe temelinde oluşturmuşlardır. Ancak tezkere nedeniyle 6 ay süreyle 62.000 Amerikan askerinin Türkiye'nin güneydoğu illerinde konuşlandırılacak olması, ki bunun karşılığında Türk askerlerinin Kuzey Irak'a girişine izin verilecek ve Türkiye'ye kapsamlı bir ekonomik yardım yapılacaktı (Çelebi, 2016, s.277), o dönemde Ankara'da bazı endişelere neden olmuştur. Yıllar sonra açıklanan Wikileaks belgelerine göre de, 20 Şubat 2003 tarihinde, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nde siyasi müsteşar olarak görev yapan John Kunstadter'in Washington'a yazdığı telgraf, Türkiye'nin istemeye istemeye de olsa savaşa ABD'nin yanına gireceğinin sinyalini vermektedir. Bu telgrafta şöyle denmiştir: “*Irak konusunda Türkiye'nin tutumu: Gönüllüler Koalisyonu'na¹⁶ gönülsüzce yuvarlanmak*” (Vatan 2011). Bu dönemde ABD ile yapılan pazarlıklar, Erdoğan ve Abdullah Gül'ün de onayıyla 25 Şubat'ta sonuç vermiş ve 1 Mart'ta tezkerenin TBMM'ye getirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak neticede, AK Parti'nin grup kararı almayarak milletvekillerini serbest bıraktığı, Deniz Baykal-Önder Sav ikilisinin yönettiği CHP'nin ise şiddetle karşı çıktığı TBMM'de yapılan tezkere oylaması, 264'e karşı 250 oyla reddedilmiş (19 çekimser oy da kullanılmıştır) ve 1982 Anayasası'nın 96. maddesinde öngörülen 267 salt çoğunluğa ulaşamadığı için (ki sadece 3 oy fazlası tezkerenin geçmesine yetecekti), Amerikalı uzmanların savaş planları boşa çıkmıştır (Çelebi, 2016, s.278). Tezkerenin reddedilmesi ABD'de şok etkisi yaratmıştır. Duruma ilişkin ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, CNN Türk'te yaptığı mülakatta; “*Oylamanın yapıldığı ve reddedildiği günün sonrasında, Türkiye, bizim ödediğimizden daha büyük bir bedel ödemiştir. Türkiye'ye verilmesi düşünülen ekonomik paket, beklenenden çok daha büyük olabilirdi. Eğer karar geçseydi, Irak'ta istikrarı sağlamak için bu kadar vakit kaybetmezdik. Zaten bu da Türkiye'nin lehine olan bir durum değil.*” şeklinde bir açıklama yaparak, şaşkınlığını ve kızgınlığını dile getirmiştir (Ceylan & Uslu, 2012). Ancak bu dönemde ABD'nin tepkisi çeken kurum sivil siyasetçiler değil, siyaseti yönlendirmeyi başaramayan Genelkurmay Başkanlığı olmuştur. Öyle ki, basında, ABD Genelkurmay Başkanı Richard Myers'ın Türk mevkidaşı Hilmi Özkök'le yapmış olduğu görüşme esnasında sinirden telefonunu fırlatmış olduğu iddiaları bile yer almıştır (*Hürriyet* 2003/b). Dönemin ABD Başkanı George W. Bush ise, *Decision Points* (2010) adlı hatıratında bu konuda şu ifadelerle yer vermiştir: “*Türklere, topraklarını kullanmamıza izin vermesi için aylardır baskı yapıyorduk, böylece 4. Piyade Tümeni'nden 15 bin askeri kuzeyden Irak'a sokabilecektik. Ekonomik ve askeri yardımda bulunma, Türkiye'ye Uluslararası Para Fonu'nun (İMF) kilit programlarına erişim sağlaması için yardım etme ve*

¹⁵ Görüşmenin fotoğrafı için; https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/12/images/20021210-8_p24879-25a-515h.html.

¹⁶ Orijinal İngilizce ismiyle “*Coalition of the Willing*”, ABD Başkanı George W. Bush'un Irak Savaşı için oluşturduğu uluslararası askeri güç.

Türkiye'nin AB'ye katılımına güçlü desteğimizi sürdürme sözü vermiştik. Bir noktada, izni alacağız gibi görünüyordu. (Dönemin Başbakanı) Abdullah Gül'ün kabinesi, talebimizi onaylamıştı. Ancak TBMM 1 Mart'ta tezkereye ilişkin nihai oylamayı yaptığında, tezkere az farkla kabul edilmedi. Hayal kırıklığına ve hüsrana uğramıştım. Şimdiye kadar yaptığımız en önemli taleplerimizden birinde, NATO müttefikimiz Türkiye, Amerika'yı yarı yolda bırakmıştı.”¹⁷

1 Mart tezkeresinin reddi, ABD'nin Türkiye'ye yönelik bakış açısını derinden etkilemiş; özellikle o güne kadar en güvenilir müttefik olarak görülen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin pasif tavrı, Washington'da büyük hayalkırıklığı ve öfkeye neden olmuştur. Ancak burada temel sorun, iki taraf arasında doğru iletişimin kurulamamış olmasıdır; zira Ankara, aslında Washington'ı zora sokmak için değil, Müslüman nüfuslu komşu bir ülkeyle savaşmanın halk tepkilerine yol açmasından çekindiğinden ve Irak merkezi hükümetinin ABD müdahalesi ile çökmesi durumunda Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin bağımsızlığa gideceğinden endişe ettiği için böyle kararsız ve gönülsüz davranmıştır. Ayrıca Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök aslında tezkereye destek vermiş ve bu şekilde Kürt bağımsızlığının önüne geçmeyi ummuş (*Habertürk* 2013); ancak sivil siyasete müdahale etmemek için, bu konuda yönlendirici açıklamalar yapmaktan kaçınmıştır. ABD ise, her zaman demokrasiyi teşvik eden bir ülke olmasına karşın, Türkiye'nin kendi demokrasisini Avrupa normlarında işletmesine -karar aleyhine olunca- tepki göstermiştir. Bunun sebebi ise, Wikileaks belgelerinden de anlaşıldığı üzere, Amerikalıların Türk yetkililerle daha önceki görüşmelerinde, tezkere konusunda destek için yeşil ışık aldıklarını düşünmeleridir. Ayrıca bu noktada şunu da hatırlatmak gerekir ki, Türk hava sahasını ABD'ye 6 ay süreyle açan ikinci tezkere, 1 Mart tezkeresinin reddinden birkaç hafta sonra ve açık farkla kabul edilmiştir (*Milliyet* 2003). Böylelikle, Ankara, Washington'a karşı bir tavrı olmadığını ve demokrasinin zorluklarını yaşadığını ispat etmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak, 1 Mart Tezkeresi, birkaç yönden Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanabilen sorunlara örnek oluşturmaktadır. İlk husus, ulusal çıkarların mutlak örtüşmemesi riskidir. Öyle ki, ABD'nin Irak politikası, kendi topraklarına göçmen (mülteci) akını, ekonomik zorluklar ve Müslüman bir ülkeyle savaşmanın yarattığı meşruiyet sorunları bağlamında Türkiye'den fazla destek bulamamıştır. Buna karşın, askeri ve siyasi seçkinler, muhtırayı geçirmek için uğraş vermişlerdir. Fakat demokratik bir rejim olmanın gereği ve zorluğu sonucunda, muhtıra, TBMM'deki vekillerin özgür iradeleri neticesinde reddedilmiştir. Bu durum, demokratik rejimlerin birbirleriyle kurduğu müttefiklik ilişkilerinde kamuoyu oluşturma ve lobicilik anlamında daha aktif olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Üçüncü husus ise, iletişim eksikliğiyle alakalıdır. O dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere Türk siyasal seçkinleri, Amerikalı muhataplarıyla yaptıkları görüşmelerde, Türkiye'nin Irak Savaşı'na destek olacağı yönünde bir izlenim bırakmışlardır. Amerikalı uzmanlar da, Başkan Bush'un hatıratında belirttiği üzere, dost ve müttefik Türkiye'den aksi yönde bir tavır geleceğini hesap edememiş ve savaş planlarını buna göre yapmışlardır. Bu nedenle, kriz, olması gerektiğinden de fazla büyümüş ve iki ülke ilişkilerinde kalıcı bir hasar bırakmıştır.

¹⁷ Orijinal İngilizce ifade şöyledir: “The one remaining uncertainty was the role of Turkey. For months, we had been pressing the Turks to give us access to their territory so that we could send fifteen thousand troops from the Fourth Infantry Division to enter Iraq from the north. We promised to provide economic and military aid, help Turkey access key programs from the International Monetary Fund, and maintain our strong support for Turkey's admission to the European Union. At one point, it looked like we would get permission. Prime Minister Abdullah Gül's cabinet approved our request. But when the Turkish parliament held a final vote on March 1, it came up just short of passage. I was frustrated and disappointed. On one of the most important requests we had ever made, Turkey, our NATO ally, had let America down.” Bakınız; George W. Bush (2011), *Decision Points*, Virgin Books.

Çuval Olayı

Ankara, 1 Mart tezkeresinin ardından yeni bir tezkereyle Washington'la aradaki buzları eritmeye çalışsa da, her iki ülkede de birbirleri aleyhine oluşan oldukça güçlü olumsuz kanılar, kısa süre içerisinde çok daha büyük bir krizin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 2003 yılının -ABD'de "Bağımsızlık Günü" olarak kutlanan- 4 Temmuz tarihinde, Irak'ın Süleymaniye şehrinde görev yapan TSK mensubu bir Binbaşı ve 11 askeriyle (3 subay, 8 astsubay) birlikte kendilerine mihmandarlık yapan Türkmen görevliler, Amerikan 173. Hava İndirme Tugayı'na bağlı askerler ve yanlarındaki Kürt Peşmergeler tarafından beklenmedik bir baskınla tutuklanmışlardır. Olay sırasında müttefik bir ülke olan ABD'nin askerlerinin geldiklerini görünce onlara çay ısmarlamak isteyen Türk askerleri, Amerikan kuvvetlerince terörist muamelesi yapılarak ve başlarına kukuleta/çuval benzeri bir nesne geçirilerek -onur kırıcı bir şekilde- sorgulanmaya götürülmüşlerdir. Türk askerleri, bu tavır karşısında büyük bir sükûnet göstererek, silahlarını kullanma imkânları olmasına karşın, saldırı karşısında tepkisiz kalmışlar ve NATO üyesi iki müttefik ülke askerlerinin birbirlerini öldürmelerinin önüne geçerek, büyük bir felaketi ve skandalı önlemişlerdir (*Sabah* 2010). Nitekim Amerikan kuvvetlerinin saldırgan tavrından bölgede bulunan İngiliz yazar Michael Todd da nasibini almış ve Amerikalı askerlerce Türk askeri sanılarak tutuklanmıştır. Todd, yaşadıklarını Türk basınına verdiği demeçlerde anlatmış ve Amerikalı askerleri eleştirmiştir (*Hürriyet* 2003/a).

Olaydan yalnızca iki gün sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney arasındaki telefon görüşmesinin ardından Türk askerleri serbest bırakılsalar da, dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, bu rezaletin iki ülke arasında bir "güven krizi"ne neden olduğunu belirtmiş ve Türk medyası da bu olaydan sonra "Çirkin Amerikalı" ve "Bu Ne Biçim Stratejik Ortak" gibi sert sözlerle ABD Ordusu'nu kınamıştır (*The Guardian* 2003). Amerikan askerlerinin tavrında etkili olduğu düşünülen Kürt yetkililer ise, Türk askerlerinin yeni seçilen Kerkük Valisi'ni suikastla öldürme hazırlığında olduğunu iddia etmişler, iddialarına dayanak olarak da askerlerin yanında 15 kilogram patlayıcı madde bulunmasını öne sürmüşlerdir (*The Guardian* 2003). Türk medyası ise, bu iddiaya karşılık olarak, Kürt güçlerinin, ABD'nin desteğiyle, bölgedeki Türkmen varlığını yok saymak için tapu ve nüfus idarelerinin kayıtlarını yok etmeye çalıştıklarını ve Süleymaniye'de görev yapan Türk askerlerinin bu kayıtları kurtararak, bunların dijital kayıtlarını Ankara'ya göndermeyi başardıklarını yazmıştır (*Sabah* 2010). Wikileaks belgelerine göre, o dönemde ABD'nin Ankara Büyükelçisi olan Robert Pearson'ın Washington'a ilettiği ve ABD Büyükelçiliği Başmüsteşarı Robert Deutsch'un kaleme aldığı kriptoda da Kürt kaynaklarının iddia ettiği Kerkük Valisi'ne suikast iddiası yer almış ve aslında bu krizin 22 Nisan 2003 tarihinde Kerkük'te üniformasız gezerken tutuklanan ve sınır dışı edilen Türk askerleri olayıyla yaşanabileceğinin daha önce ortaya çıkmış olduğu vurgulanmıştır (*T24* 2011). Kriptoda, ayrıca, bu olayın ardından Nisan 2003'te yapılan askeri toplantıda, iki tarafın da altına imza koyduğu bir kararla, Irak'taki Türk askerî personelinin her zaman üzerinde kimlik ve üniforma taşıması gerektiğinin kabul edildiği ifade edilmiş ve Süleymaniye baskınında gözaltına alınan Türk askerlerinin üzerlerinde üniforma ve kimlik kartı olmadığına dikkat çekilmiştir.

Dolayısıyla, krizde yine iletişim eksikliğinin yarattığı yanlış anlaşılmanın etkili olduğu görülmektedir. Zira Amerikalı askerler, oradaki Türk birliklerin TSK mensubu olup olmadıklarını veya ne iş yaptıklarını bilmedikleri için, Irak'ın güvenliğini sağlama güdüsüyle hareket ederlerken, Türk askerleri de, daha önce alınan karara rağmen üzerlerinde üniforma ve kimlik olmadığı için, orada bulunmalarını Amerikalı muhataplarına izah edememişler ve durumlarını meşru gösterememişlerdir. Ayrıca Amerikalıların, o bölgede müttefik olarak gördükleri Kürt güçlerinin yönlendirmesiyle Türk askerlerini tehdit olarak algılamaları da bu dönemden itibaren ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bugün benzer sorunlar, ABD'nin PYD/YPG desteği nedeniyle Suriye'de de yaşanmaktadır. Nitekim Çuval Olayı'ndan yıllar sonra ABD Başkanı Donald Trump'ın "*Kürtler bize*

İkinci Dünya Savaşı'nda, Normandiya Çıkarması'nda yardım etmedi" (BBC Türkçe 2019/a) şeklinde ilginç bir üslupla eleştirdiği husus, NATO üyesi iki ülkenin birbirleriyle "stratejik ortak" statüsünde konumlanan ilişkilerinin arasına başka güçleri sokmaları hatasına işaret etmektedir. Bu dönemdeki hatayı analiz etmek gerekirse; Türkiye, toplumunun yaygın Müslüman kimliği nedeniyle ABD ile müttefiklik ilişkilerinin arasına Irak ve diğer Müslüman halkları sokarken, ABD de -buna tepki olarak- Kürt grupları kayıran bir tutum izlemeyi tercih etmiştir. Nitekim bu dönemde Irak'ta iki ülke askerlerinin birçok defa askeri çatışmanın eşliğinden döndüğünü söyleyen emekli CIA ajanı Sam Faddis, Mike Tucker'la birlikte yazdığı 2009 tarihli *Operation Hotel California* adlı kitabında Türkiye'ye yönelik bazı eleştirel ifadeler kullanmıştır (Özyurt, 2008).

Çuval Olayı, Türk medyasının da konuyu sık sık işlemesi nedeniyle, Türkiye'de çok büyük bir Amerikan karşıtı dalgaya neden olmuştur. ABD tarafı ise, bu dönemde, Türk halkının algılarını ve Türkiye'deki imajını yönetmekte çok pasif kalmış ve başarısız olmuştur. Ayrıca 2006 tarihli Türk filmi "Kurtlar Vadisi: Irak" da, bazı Amerikan askerlerini cani katiller olarak göstermesi nedeniyle, bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunların kitleselleşmesinde önemli rol oynamıştır. Film hakkında görüşü sorulan dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Orgeneral Peter Pace, hayal mahsulü bir film konusunda yorum yapmanın gereksizliğine işaret ederek, bu konuyu fazla büyütmemeye gayret etmiştir (Kepekçi, 2006). Ancak bu olay sonrasında, ilerleyen yıllarda Amerikan yapımı birçok dizi ve filmde Türkiye'nin olumsuz gösterilmesi dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak, Çuval Olayı, yine birçok farklı yönden Türk-Amerikan ilişkileri tipolojisine uymaktadır. İlk olarak, kriz, bir iletişim eksikliğinden kaynaklanmıştır. Amerikalı ve Türk askerleri arasında Irak'ta daha güçlü bir iletişim ve koordinasyon sağlanabilseydi, bu kriz bu noktaya kesinlikle ulaşmazdı. İkinci olarak, 1 Mart Tezkeresi'nin reddi nedeniyle Irak'ta Kürtlerle yakın çalışmayı tercih eden ABD, bu dönemde Türkiye ile ilişkilerinde araya Kürtleri sokarak, ikili ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Oysa Kürtler ne NATO üyesidir, ne de ABD ile Türk-Amerikan ilişkileri gibi güçlü tarihsel ilişkileri vardır. Üçüncü olarak, iki ülkenin Irak'ın geleceği adına vizyon ve çıkarlarının örtüşmemesi sorunu karşımıza çıkmıştır. ABD, federal bir ülke olarak Irak'ta da etnik gruplara dayalı federalizmi savunmakta beis görmemiş; Türkiye ise, üniter ve ulus-devlet modeli doğrultusunda kurulu bir devlet olduğu için, Washington'la bu konuda planlarını uzlaştıramamıştır. Dördüncü ve son olarak, iki ülkenin siyasal kültür farklılıkları da bu olayı daha da kızıştırmıştır. "Ordu millet" geleneğinden gelen Türk toplumunda, "Mehmetçik" olarak bilinen Türk askerlerine yönelik tutuklama ve sert tavır, Türk Devleti'ne ve Türk halkına yönelik çok büyük bir saldırı ve hakaret olarak algılanmış ve bu konu normal bir güvenlik sorununun da ötesine geçerek, toplumdaki anti-Amerikancı dalgayı doruk noktasına taşımıştır. Bu nedenle, bu krizin etkilerini aşmak hiç de kolay olmamıştır. Dolayısıyla, Çuval Olayı, iki ülke ilişkilerinin tarihindeki en büyük kriz olarak görülebilir.

Rahip Brunson Vakası

ABD'nin North Carolina eyaletinde doğan Andrew Brunson, yaklaşık 23 yıl boyunca İzmir'de bir Protestan kilisesinde rahip olarak görev yapmıştır. Eşi Norine Brunson ile birlikte yıllarca Türkiye'de yaşadıkdan sonra 2016 yılında süresiz oturma izni için Türk makamlarına başvuran Brunson, "2010-2013 yılları arasında Kürt orijinli vatandaşlara yönelik ayınlar düzenlediği" ve "Suriye'den gelen sığınmacılara yardım sağlama görüntüsü altında misyonerlik faaliyetleri yürüttüğü" iddialarıyla eşyle birlikte Ekim 2016'da İzmir Alsancak Polis Karakolu'na çağırılmış ve burada sınırdışı edilmek üzere gözaltına alınmıştır (BBC Türkçe 2018). Eşi 13 gün sonra serbest bırakılan Brunson'ın kendisi ise, Aralık 2016'da Fethullah Gülen Cemaati'ne (sonradan Türk Devleti'nce FETÖ adıyla bir terör örgütü olarak kabul edilmiştir) üye olmak suçlamasıyla önce gözaltına alınmış ve daha sonra da tutuklanmıştır. Brunson hakkındaki iddianamenin 1,5 yılda hazırlanması ve bu sürede rahibin hapis

tutulması ise, ABD’de Türkiye’ye yönelik tepkilere neden olmuştur (*BBC Türkçe* 2018). Mart 2018’de İzmir 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından iddianamesi kabul edilen Brunson, hem Gülen yapılanması, hem de PKK’ya destek olduğu yönünde suçlamalarla karşı karşıya kalmış ve hakkında “örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlediği” gerekçesiyle 15 yıla kadar ve “devletin gizli kalması gereken bilgileri siyasal veya askeri casusluk amacıyla temin etmek” suçlamasıyla da 20 yıla kadar hapis cezası istenmiştir (*BBC Türkçe* 2018). Hakkındaki iddiaları reddeden Brunson, Türkiye medyasına yansıyan haberlere göre, “Hayatım boyunca hiçbir Fethullahçı ile hiç tanışmadım. Toplantılarına hiç katılmadım. Ben Kilise kurdum. Casusluk yapmadım. Türkiye’nin bölünmez bütünlüğünü destekliyorum. Benim derdim İsa Mesih’i anlatmaktır. Fethullahçı terör örgütüyle hiçbir bağlantım yoktur. Ne zaman nerede ve nasıl casusluk yaptım açıklanmasını istiyorum.” şeklinde bir savunma yapmıştır (*BBC Türkçe* 2018).

35 yıl hapis cezasıyla yargılanan Andrew Brunson’a, dava sonucunda, 3 yıl 1 ay 15 gün hapis cezası verilmiş; ancak rahibin cezaevinde kaldığı süre göz önünde bulundurularak, hapisten çıkmasına hükmedilmiştir (*Euronews* 2018). Böylelikle, Rahip Brunson ve ailesi Türkiye’yi terk etmiş ve ABD’ye dönüşünde Başkan Donald Trump tarafından Beyaz Saray’da kabul edilmiştir.¹⁸ Brunson’ın yargılanması sürecinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimini örgütlediğini söylediği Fethullah Gülen’i kastederek gündeme getirdiği “*ver papazı, al papazı*” şeklindeki takas önerisi ise, ABD kamuoyunda bağımsız yargıya müdahale olarak görülmüş ve eleştirilmiştir. Bu süreçte yaşanan ilginç bir olay da, Rahip Brunson’ın yargılanması halen sürerken, ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence’in Cumhurbaşkanı Erdoğan’a yönelik olarak yaptığı sert konuşma¹⁹ olmuştur. Bu konuşma, bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin ne derece gerildiğini ispatlar niteliktedir. Türk medyası, bu konuyu dini özgürlükler çerçevesinden ziyade, Evanjelizm temelinde değerlendirmiş ve Mike Pence’in de Rahip Brunson gibi bir Evanjelist olduğuna işaret ederek, ABD’nin tavrını eleştirmiştir (Hıdır, 2018). Bu gibi olaylar, iki ülkenin stratejik ortak olmalarına rağmen farklı medeniyet ailelerinden geldiklerini toplumlara hatırlatması bağlamında, ikili ilişkilerde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Ek olarak, bu olayın, her iki ülkede de, sağ eğilimli yönetimlerin muhafazakâr tabanlarını konsolide etmeleri anlamında iç politikada işlevsel bir rol oynadığı da söylenebilir. Özellikle Başkan Trump’ın bu konuyu bir başarı hikâyesi olarak sunması, tartışmanın bu boyutunu da açıkça gözler önüne sermektedir. Son olarak, şunu da belirtmek gerekir ki, Avrupa’da ve ABD’de yakın geçmişte farklı dinden (Yahudi, Müslüman) ve ırktan (Afrikalı Amerikalılar) gelen kişilere yönelik ayrımcı politikalar ve önyargıların ulaştığı ileri boyut hatırlandığında, Türkiye gibi halen gelişmekte ve demokratikleşmekte olan bir ülkede bazı sorunlar yaşandığında, bunları hiç şüphesiz ki eleştirmek, ama hataları düzeltmek adına yapıcı davranmaya özen göstermek gerekmektedir. Nitekim Başkan Trump da, Brunson’la Beyaz Saray’da yaptığı görüşmede Cumhurbaşkanı Erdoğan’a teşekkür ederek, bu konudaki ölçülü ve akılcı tavrını ispatlamıştır.

Sonuç olarak, Rahip Brunson Vakası, iki ülkenin farklı siyasal kültür ve geleneklerinin anlaşılması açısından önemli bir olay olarak tarihe geçmiştir. Amerikalılar, dini özgürlükler esasına dayalı olan devletlerinin bir gereği olarak²⁰, dini lider ve temsilcilerin ibadethanelerini kurmaları ve dinlerini yaymaları konusunda yaptıkları çalışmalarını doğal görür ve hatta bunları teşvik ederken, Türkiye’nin kendisine özgü siyasal tarih ve siyasal kültürü nedeniyle, misyonerlik çalışmaları bir dini tercih konusu olarak değil de, Türkiye’ye yönelik düşmanca bir faaliyet gibi algılanmaktadır.

¹⁸ Bu görüşme buradan izlenebilir; <https://www.youtube.com/watch?v=CcB3Rt53rqM>.

¹⁹ Bu konuşma buradan izlenebilir; <https://www.youtube.com/watch?v=wRfcQMLDMTU>.

²⁰ ABD anayasasının 1. değişikliği (*amendment*) şöyledir: “Kongre, dini bir kuruma ilişkin veya serbest ibadeti yasaklayan; ya da ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü kısıtlayan; ya da halkın sükunet içinde toplanma ve şikâyeteye neden olan bir halin düzeltilmesi için hükümetten talepte bulunma hakkını kısıtlayan herhangi bir yasa yapmayacaktır.” Bakınız; <https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf>.

PYD/YPG Sorunu

Suriye iç savaşı sürecinde başlarda Türkiye gibi Beşar Esad rejimine karşıt bir pozisyon alan ve rejimin yaptığı katliamlar ve kimyasal saldırıları en ağır şekilde kınayan, hatta Suriye’de rejime yönelik bazı askeri operasyonlar da düzenleyen ABD, Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD, DEAŞ veya DAESH) adlı radikal terör örgütünün ortaya çıkmasının ardından, politikalarında ciddi değişikliğe gitmiştir. 2014 yılından itibaren başlayan bu değişim, o yılın Eylül ayında İŞİD’in Kobani’ye saldırmasıyla daha da netleşmiş ve ABD ve diğer birçok Batılı ülke, İŞİD’e karşı PKK’nın uzantısı olduğu bilindiği halde, PYD/YPG güçlerine destek vermeye başlamışlardır (*BBC Türkçe* 2019/b). Bunun sebebi, kuşkusuz, İŞİD’in vahşi ve sansasyonel eylemleri, yabancı gazetecileri, gayrimüslimleri (Yezidiler) ve Sünni olmayan Müslüman halkı hedef alması nedeniyle, onlara karşı savaşan ve İslamcı olmayan Kürt güçlerinin bu dönemde Batı dünyasında “*kötünün iyisi*” ve hatta “*ilerici bir güç*” olarak algılanmasıdır. Ayrıca Türkiye’nin desteklediği Sünni muhalefetin bir çatı örgütü altında ve demokratik talepler temelinde örgütlenememesi ve siyasal liderlik mekanizmasının inşa edilememesi de, Suriye rejimi, İran yönetimi ve Rusya’nın propaganda çalışmalarının etkisiyle, Suriye’deki demokratik muhalefetin İŞİD’le özdeş algılanmasına sebebiyet vermiştir. Sonuçta, ABD’deki Barack Obama yönetimi, 2014 Eylül’den itibaren Sünni muhalefetten desteğini kademeli olarak çekerken (Eğit-Donat Programı 2015 yılında da devam etmiştir), Kürtlere yönelik silah yardımlarına ağırlık vermeye başlamıştır. Oysa bu dönemde Kobani, Kamışlı ve Afrin’de özerklik ilan eden PYD/YPG grupları, PKK ile bağları nedeniyle Türk Devleti tarafından “*terör örgütü*” olarak görülen yapılanmalardır. Bu nedenle, ABD’nin müttefik bir ülkeye karşı savaşan terör örgütlerine silah yardımı yapması, Ankara’da çok olumsuz tepkilere neden olmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, o dönemde İŞİD’e karşı Ankara da PYD/YPG ile görüşmeler yapmış ve hatta PYD lideri Salih Müslim, Ankara’da resmi temaslarda bulunmuştur.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Türk devletin yetkililerinin tepkileri üzerine, Amerikalı yetkililer, örneğin o dönemde ABD Savunma Bakanı olan James Mattis (Jim Mattis), PYD/YPG ile ülkesinin ilişkilerinin “*taktiksel*” olduğunu belirtmiş ve İŞİD’in yenilmesi sonrasında Kürt güçlerine verilen silahların geri alınacağını vurgulamıştır (*Anadolu Ajansı* 2017). Ancak ABD Dışişleri Bakanlığı’nın o dönemdeki sözcüsü Marie Harf’in PYD’yi “*terör örgütü olarak görmediklerini*” açıklaması (*Amerika’nın Sesi* 2014), durumun Mattis’in algılamasından daha karmaşık olduğunu ispatlar nitelikteydi. Nitekim Mattis’in istifasının ardından İŞİD’in tamamen yok edilmesine ve lideri Ebubekir El Bağdadi’nin de öldürülmesine karşın, ABD’nin Kürtlere yönelik destek politikası hiçbir şekilde sona ermemiştir. Bu da, ABD’nin Irak ve Suriye’de öncelikli partneri olarak Kürt grupları tercih ettiğini ispatlar niteliktedir. Bu, kuşkusuz, 1 Mart Tezkeresi nedeniyle Türkiye’yi cezalandırma politikasının devam ettiğini göstermektedir. ABD Başkanı Donald Trump’ın Suriye’den çekilme kararı alması durumu biraz daha karışık hale getirse de, henüz ABD’nin Kürt yanlısı politikalarında somut bir değişim yaşanmamıştır. Trump’ın Obama’ya kıyasla farkı ise, Türkiye’yi kaybetmemek için, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sınıra yakın bölgelerde operasyon yapmasına izin vermesi ve iki Amerikan müttefiki arasında çatışmayı önlemek için, Kürt güçlerinin güney bölgelerine çekilmesini talep etmesidir. Ancak Trump, Türkiye’nin operasyon için anlaşılan bölgenin ötesine geçmesi ve Kürtlere yönelik kapsamlı bir operasyon başlatması durumunda, Ankara’yı ekonomisini mahvetmekle tehdit etmekten de geri durmamıştır (*BBC Türkçe* 2019/b).

Bu konuda, iki ülke arasında halen daha bir uzlaşma sağlanamamıştır. Türkiye’nin terör örgütü olarak gördüğü gruplara silah yardımı yapması nedeniyle ABD’nin durumu müttefiklik ilişkisinin ruhu ve içeriğine uygun bir yaklaşım olarak gözükmemesine karşın, Washington ve Avrupalı ülkelerin PKK ile YPG/PYD gruplarını ayırtırmaya gayret eden bir politika izlediklerini de bu noktada belirtmek gerekir. Bu doğrultuda, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tehdit eden PKK bir terör örgütü olarak kabul edilirken, Suriye’de mücadele veren PYD ve YPG, Batı dünyası açısından tehdit olarak

görülmemekte, hatta seküler ideolojileri (Marksizm) nedeniyle, radikal İslamcı gruplara ve Rusya ile İran'ın desteklediği Beşar Esad rejimine karşı bir panzehir olarak değerlendirilmektedir. Ancak pragmatik siyasetin ötesine geçildiğinde, PYD/YPG'nin PKK terör örgütünün Suriye kolu olduğuna dair tespitler, şimdiye kadar birçok ülkenin istihbarat ve güvenlik kurumlarında zaten kabul görmüştür (*Anadolu Ajansı* 2018). Bu konuda, Rusya'nın 2015 yılında Suriye'ye askeri müdahalede bulunarak sahada üstünlüğü ele geçirdiği ve NATO güçleri içerisindeki ikiliği çok iyi kullandığı da vurgulanmalıdır. Dolayısıyla, bu konuda Türkiye ve diğer NATO müttefikleri arasında uyumlu ve tutarlı bir politika geliştirilememesi, Suriye'nin Rusya'ya kaybedilmesine yol açmıştır. ABD'nin Kürtlerin haklarını önemsemesi, Türkiye'nin ise üniter devletten yana olması, bu sorunun çözümünü daha da zor hale getirmektedir.

Sonuçta, PYD/YPG Sorunu, 3 önemli boyutta incelenmelidir. Öncelikle, Türkiye ile ABD, Suriye konusunda ikili ilişkilerinin arasına başka unsurları sokarak büyük bir hata yapmışlardır. Türkiye, Özgür Suriye Ordusu veya yeni adıyla Suriye Milli Ordusu adı verilen Sünni isyancıları desteklerken, ABD de zamanla Kürt grupları desteklemeyi tercih etmiş ve iki ülkenin müttefikliğinin arasına başka unsurlar girmiştir. İkinci önemli husus, çıkarların örtüşmemesidir. Türkiye için Esad yönetiminin başta kalması veya Kürt gruplarının bağımsızlık ya da özerklik elde etmesi büyük sorunlarken, ABD için Rusya ve özellikle de İran'ın (İsrail'in güvenliği nedeniyle) Suriye'de nüfuz elde etmesi daha öncelikli bir sorundur. Dolayısıyla, çıkarların örtüşmemesi de bu krizde etkili olmuştur. Üçüncü ve son olarak, demokratik rejimin zorlukları da bu konuda iki ülkenin karşısına çıkmıştır. ABD kamuoyu, IŞİD'in korkunç eylemlerinin yarattığı öfke dalgası nedeniyle, seküler ideolojileri olan Kürtlere son derece sıcak ve olumlu bakarken, yıllardır PKK teröründen çeken Türkiye kamuoyu da, haliyle, teröre bulaşmış Kürt gruplarının güçlenmesinden rahatsız olmuştur. Demokratik rejimlerde halkların ve kamuoyunun görüşü etkili olduğu için, her iki ülkede de, siyasi iktidarlar, bu konuda cesur adımlar atamamışlardır. Ankara tarafından sıklıkla eleştirilen Barack Obama'nın ardından onun tam zıttı fikirleri savunan Donald Trump'ın ABD'de başa geçmesine karşın Kürt politikası konusunda köklü bir değişiklik yapılamaması da, bu konuda okyanus ötesindeki kamuoyunun anlaşılması açısından önemli bir kanıttır.

S-400 ve F-35 Krizi

Bugüne kadar hava savunmasını jet uçaklarıyla yapmak zorunda kalan Türkiye, 2010'lu yıllarda AK Parti iktidarı döneminde bir hava savunma sistemi almak için temaslara başlamıştır. Bu doğrultuda, ilk olarak, 2013 yılı sonbaharında, teknik incelemelerin ardından Çin yapımı HQ-9 (FD-2000) hava savunma sisteminin alınmasına karar verilmiştir. Çin yapımı sistemin avantajı, Ankara'ya "teknoloji transferi" sağlayarak, ileride Türkiye'nin kendi "yerli ve milli" füze savunma sistemini üretmesine olanak sağlayacak olmasıydı. Ayrıca Çinli şirket, bu konunun Türkiye'deki en önemli uzmanlarından olan Dr. Sıtkı Egeli'ye göre, Ankara'ya maliyet anlamında da oldukça cazip bir teklif sunmuştu (Egeli 2019, s.74). Ancak bir NATO üyesi olan Türkiye'nin -ABD nezdinde tehdit algılamalarında en üst sıralarda yer alan- Çin'den füze savunma sistemi alacak olması Batı kamuoyunda çeşitli endişelere neden olmuş; nitekim Amerikalı ve Avrupalı şirketlerin Ankara'ya yönelik uyarı ve tehditlerinin ardından, Ankara, 2015 yılında bu karardan vazgeçtiğini duyurmuştur (*Hürriyet* 2015). Türkiye'nin bu dönemde Çin yapımı HQ-9 (FD-2000) hava savunma sistemini tercih etmesinin sebebi, -Türk tarafının iddialarına göre- ABD'nin o dönemde (Barack Obama dönemi) Ankara'ya Patriot sistemlerini satmak istememesiydi.²¹ Hatta ABD ve Almanya, Suriye'den gelebilecek tehditlere karşı 2013 yılında Türkiye'de konuşlandırılan ve NATO kapsamında Malatya-Kürecik'teki askeri üste

²¹ Örneğin, bu konuda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katıldığı bir tv programında yaptığı açıklamalar için; <https://www.youtube.com/watch?v=20h4LpTTnU>.

bulunan Patriot sistemlerini de 2015 yılında geri çekme kararı almışlardı. Bu olay sonrasında, geçen uzunca bir sürenin ardından, Ankara, 2017 yılı ortalarında Rusya ile S-400'ler konusunda anlaşmaya varıldığını ve karşılıklı imzaların atıldığını dünyaya ilan etti.

Türkiye'nin hava savunma sistemi konusunda Rus yapımı S-400'leri tercih etmesi, ilk günden itibaren ABD ve Batı kamuoyunda endişeyle karşılanmış, ancak bu yöndeki eleştiriler S-400'lerin Türkiye'ye teslimatının yapıldığı son döneme kadar yüksek sesle ifade edilmemiştir. Türkiye'nin S-400'leri tercih etmesi, kuşkusuz, 2015 yılında yaşanan "jet krizi" ve 2016 yılında Rus Büyükelçisi Andrey Karlov'un öldürülmesi ardından, Ankara'nın Moskova ile yaşadığı krizleri aşmak konusundaki isteğini göstermek için aldığı kesin bir iradeyi ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, bir röportajında, Rus lider Vladimir Putin'in kendilerine kredi ve faiz anlamında da olumlu şartlar sunduğunu ifade etmiştir.²² İki ülkenin enerji sektöründe giderek derinleşen işbirliği ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ardından Rusya'nın Ankara'ya ilk destek veren ülke olduğu da hatırlanırsa, AK Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın S-400'ler konusunda neden bu kadar kararlı olduğu daha iyi anlaşılabilir. ABD ise, bu konudaki muhalefetini zaman içerisinde giderek sertleştirilmiş ve bu konuyu son aylarda ikili ilişkilerdeki en önemli pürüz maddelerinden birisi haline getirmiştir. S-400'ler konusunu Türkiye'nin ortak üreticilerinden olduğu F-35'ler için bir ön şart haline getiren ABD, Ankara'nın itirazlarına rağmen bu pozisyonunu değiştirmemiş ve Türkiye'ye yönelik uyarılarını giderek daha da sertleştirmiştir. Bu uyarıları sıralamak gerekirse; ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence ABD'nin Ankara Büyükelçisi olan David Satterfield, ABD Dış İşleri Bakanı Mike Pompeo ve son olarak da Amerikan Dışişleri Bakanlığı danışmanlarından John Sittler bu konuda oldukça sert açıklamalar yapmışlardır.²³ Ancak Türkiye'nin bu satın almadan vazgeçmemesi üzerine, ABD Kongresi'nin her iki kanadı da, Türkiye'ye yönelik satışı yapılacak ve hatta Ankara'nın üretici ortaklarından olduğu F-35 projesinin durdurulması kararını almışlardır. Başkan Trump da, bu yasa tasarını ilerleyen aylarda onaylamıştır. Dolayısıyla, S-400'lerin Türkiye'ye bedeli, F-35 jetlerini alamamak olmuştur. Ayrıca 2020 ABD Başkanlık seçimini Demokrat aday Joe Biden'a karşı kaybeden Donald Trump yönetimi, 2020 yılı Aralık ayında, ABD Kongresi'nden Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası (NDAA) kapsamında süper çoğunlukla (2/3 çoğunluğun üzerinde oy) geçen ve Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi alması nedeniyle uygulanan CAATSA (ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası) yaptırımlarına engel olamamış ve Türk-Amerikan ilişkilerinde S-400 krizi büyük bir soruna dönüşmüştür. Öyle ki, Savunma Sanayi Bakanlığı (SSB) ve kurumun Başkanı İsmail Demir ile üst düzey yöneticilerine uygulanan bu yaptırımlar nedeniyle, günümüzde, Türk-Amerikan savunma ittifakının geleceği tehlikeye girmiştir.

Sonuçta, S-400 ve F-35 krizi incelendiğinde, vurguladığımız kriz tiplerinden ikisine uygun bir vaka görülmektedir. Bunlardan ilki, çıkarların mutlak örtüşmeme riskidir. Nitekim yakın zamana kadar doğalgaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 55'ini Rusya'dan karşılayan ve ilk nükleer santralini Rus teknolojisiyle kuran Türkiye, Batı dünyasında sıklıkla eleştirilen bir siyasetçi olan Vladimir Putin'in rejiminin destekçilerinden biri durumundadır. Rusya, son yıllarda Türkiye'nin en büyük ticari partnerlerinden birisi de olmuştur. Bu nedenle, iki ülke arasında birçok konuda ciddi görüş ayrılıkları olmasına karşın, çıkarlar gereği ilişkiler bozulmamaktadır. Ancak ABD ve AB de, özellikle Barack Obama'nın Başkanlığı döneminde, Rusya'yı en temel hasım olarak görmüş ve bu ülkeye Ukrayna Krizi sonrasında ciddi ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. ABD ve NATO çevreleri (örneğin, Başkan Trump'ın bağımsız danışmanlığını yapan eski Genelkurmay Başkanı Yardımcısı

²² Bakınız; <https://www.youtube.com/watch?v=20h4LpTTnU>.

²³ Bakınız; <https://www.amerikaninsesi.com/a/penceden-s-400-uyarisi/4860613.html> ;
<https://www.amerikaninsesi.com/a/yeni-buyukelci-adayindan-turkiyeye-s400-uyarisi/4872008.html> ;
<https://www.ntv.com.tr/dunya/pompeodan-s-400-aciklamasi.BOQv2E7mP0mDwI9VttL0BA> ;
<https://www.amerikaninsesi.com/a/nato-ulkelerindeki-rus-yapimi-s300lere-tepki-neden-yok/4873781.html>.

General Jack Keane), Rusya'nın S-400 hava savunma sistemlerinin NATO için bir güvenlik riski olabileceğini ve ABD'nin F-35 satışını engellemesinin haklı bir karar olduğunu iddia etmektedirler. İkinci olarak, bu kriz, demokratik rejimlerin dış politikadaki kırılma noktalarına işaret etmektedir. Zira Başkan Trump'ın tüm çabalarına karşın, Amerikan iç kamuoyundaki büyük tepkiler nedeniyle, Türkiye'ye F-35 savaş uçaklarının verilmesine engel olunmuş ve ABD Kongresi'nin kararıyla Türkiye'ye CAATSA yaptırımları uygulanmıştır. Türkiye'de de, iç kamuoyu, doğru bir algı yönetimi yapılamadığı için, S-400 alımı meselesini bir egemenlik ve bağımsızlık meselesi olarak (1970'lerdeki haşhaş sorunu ve Kıbrıs krizi gibi) görmeye başlamıştır. Bu krizden şöyle bir ders çıkarılmalıdır; Türkiye ve ABD, siyasal sorunlar yaşasalar bile, askeri/stratejik konular ve projelerde birbirlerine engel çıkarmamalıdır. Zira aksi takdirde, müttefikliği sürdürmek çok zor hale gelebilir. Örneğin, F-35 krizi daha uzun süre devam ederse, Ankara, yeni nesil savaş uçaklarını Rusya'dan veya başka bir ülkeden almayı tercih edebilir. Hatta bu konuda Rusya ile görüşmeler çoktan başlamış durumdadır. Bu gibi bir adımın NATO müttefikleri açısından geri dönülemez sonuçları olabileceği için, hem ABD, hem de Türkiye'nin sorumlu davranmaları ve S-400 krizi gibi yeni krizlere izin vermemeleri ve bu krizi bir şekilde aşmaları gerekmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, Türk-Amerikan ilişkilerinde bu çalışmada örnek olarak seçilen 8 kriz vakası incelendiğinde; her iki ülkede de birbirlerine yönelik doğrudan zarar verme düşüncesinden ziyade, şu gibi farklı durumların ortaya çıkabildiği anlaşılmaktadır:

- Süpergüç olan ABD'nin küresel politika dizaynları ile bir Orta Büyüklükte Devlet olan Türkiye'nin bölgesel ve ulusal çıkarlarının her zaman örtüşmemesi (U-2 Sorunu, Johnson Mektubu, Afyon Sorunu, 1 Mart Tezkeresi, Çuval Olayı, PYD/YPG Sorunu, S-400 ve F-35 Krizi),
- Her iki ülkedeki demokratik rejimlerin yarattığı zorluklar (Afyon Sorunu, 1 Mart Tezkeresi, PYD/YPG Sorunu, S-400 ve F-35 Krizi),
- İletişim eksikliği veya kazaları (Johnson Mektubu, 1 Mart Tezkeresi, Çuval Olayı),
- Siyasal kültür ve gelenek farklılıkları (Afyon Sorunu, Çuval Olayı, Rahip Brunson Vakası),
- İki ülkenin stratejik ilişkilerinde araya giren başka unsurlar (1 Mart Tezkeresi, Çuval Olayı, PYD/YPG Sorunu).

Bu sorunlardan özellikle ilkinin, yani ABD'nin küresel politik dizaynlarıyla Türkiye'nin ulusal ve bölgesel politikalarının örtüşmesinin neredeyse tüm sorunların tetikleyici faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde, Sovyet Rusya'nın ve komünizmin yayılmasının önlenmesi temelinde ve ABD'nin üstün güç olarak konumlandığı bir yapıda, ikili ilişkiler çok da sorun olmadan ilerleyebilirken, Soğuk Savaş sonrası dönemde, bu konuda tarafları uzlaştırmak daha zor bir mesele haline gelmiştir. Bu bağlamda, iki ülkenin ortak değerleri (radikal ideolojilerle mücadele, terörle mücadele, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün savunulması, kadın-erkek eşitliğinin savunulması vs.) ön plana çıkarılarak ve birbirlerinin hassasiyetlerini (Türkiye için Kürt Sorunu, ABD için radikal İslamcı ve İsrail karşıtı hareketlerin güçlenmesi sorunu) görmezden gelmeyerek politikalar geliştirmeleri, ikili ilişkilerde daha başarılı sonuçlar almalarını sağlayabilir.

Bu sorunları aşmak için bazı somut öneriler yapmak gerekirse; iki ülke arasında daha fazla sayıda düzenli iletişim kanalının ve platformun kurulması, Amerikalıların Türk halkının psikolojisi ve sevdikleri yönetim tarzı konusunda daha fazla bilimsel araştırma yapmaları ve bunları uygulamaya dökmeleri, Türkiye'nin ABD'deki lobicilik çalışmalarına daha yüksek bir bütçe ayırması ve bu

konuda daha fazla çaba sarf etmesi, Kürtlerin geleceği ve Suriye’de kurulacak olan yönetim biçimi konusunda temel bazı konularda uzlaşa, İstanbul’da iki ülke ilişkilerine düzenli akademik katkı sağlayacak bir Türk-Amerikan Üniversitesi’nin açılması, ABD Başkanlarının yoğun programlarına daha sık Türkiye ziyaretleri eklemeleri ve bu tarz ziyaretlerde -Bill Clinton döneminde olduğu gibi- halkla ilişkiler çalışmalarına daha fazla zaman ayırmaları söylenebilir.

Kaynaklar

- Amerika'nın Sesi* (2014, 21 Ekim). ABD: 'PYD ile PKK aynı değil'.
<https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-pyd-pkk-dan-ayri/2490599.html>.
- Anadolu Ajansı* (2017, 22 Haziran). US to take back arms from PKK/PYD after Daesh defeat.
<https://www.aa.com.tr/en/americas/us-to-take-back-arms-from-pkk-pyd-after-daesh-defeat/847017>.
- Anadolu Ajansı* (2018, 10 Şubat). PYD/YPG ile PKK/KCK bağı birçok ülkenin teşkilatlarınca kabul edildi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pyd-ypg-ile-pkk-kck-bagi-bircok-u%CC%88lkenin-teskilatlarinca-kabul-edildi/1059380>.
- Arık, U. (2016). Johnson mektubu ve Kıbrıs krizi. H. Çakmak (der.) *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014* içinde (ss. 99-108).
- BBC Türkçe* (2018). Pastör Andrew Brunson kimdir: Türkiye-ABD ilişkilerinde kriz yaratan davada hüküm ve tahliye. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43782841>.
- BBC Türkçe* (2019/a, 10 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı - Trump: Kürtler bize 2. Dünya Savaşı'nda, Normandiya Çıkarması'nda yardım etmedi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49997804>.
- BBC Türkçe* (2019/b, 9 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı - Trump neden üç günde birbiriyle çelişkili dört Suriye açıklaması yaptı?. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49984539>.
- BBC Türkçe* (2019, 19 Temmuz). S-400 ve F-35 krizi - Üst düzey ABD'li yetkililer: Türkiye'nin S-400 satın almasıyla NATO büyük bir krizle karşı karşıya. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49040938>.
- BBC Türkçe* (2019, 25 Ekim). YPG: Yerel bir örgütten, NATO ülkelerinin desteklediği bir güce nasıl dönüştü. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180068>.
- Bianet* (2004, 21 Haziran). NATO Antlaşma metni. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/37017-nato-antlasma-metni>.
- Bush, G. W. (2011). *Decision points*. Virgin Books.
- Ceylan, A. & Uslu, İ. (2012, 15 Haziran). 1 Mart tezkeresinin Türk dış politikasına etkisi. *Uluslararası Politika Akademisi*. <http://politikaakademisi.org/2012/06/15/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/>.
- Chouvy, P. (2010). *Opium: Uncovering the politics of the poppy*. Harvard University Press.
- Çakmak, H. (2016). Haşhaş krizi. H. Çakmak (der.) *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014* içinde (ss. 135-144).
- Çelebi, Ö. (2016). 1 Mart tezkeresi krizi. H. Çakmak (der.) *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014* içinde (ss. 273-284).
- DEA Museum. A tradition of excellence: A history of the DEA.
<https://www.deamuseum.org/deahistorybook/beginnings.html>.

Egeli, S. (2019). Making sense of Turkey's air and missile defense merry-go-round. *All Azimuth*. Cilt 8, Sayı: 1, ss. 69-92.

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. Tarihçe. <http://www.narkotik.pol.tr/tarihce>.

Erhan, Ç. (1996). *Beyaz savaş: Türk-Amerikan ilişkilerinde afyon sorunu*. Bilgi Yayınevi.

Euronews (2018, 12 Ekim). Adım adım Brunson krizi: Nereden çıktı, nasıl çözüldü?. <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi->

Feridunoğlu, İ. C. (2017). Hürriyet gazetesi'nce 1964 Johnson mektubu süreci'nde kullanılan dilin milliyetçi söylem bağlamında söylem analizi yöntemiyle incelenmesi. *KSBD*. Sonbahar 2017, Yıl: 9, Cilt 9, Sayı: 2, 371-393.

Habertürk (2013, 12 Şubat). 1 Mart Tezkeresi'nin tutanakları açıklanacak mı?. <https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi>.

Hale, W. (2003). *Türk dış politikası 1774-2000*. Mozaik Kitap.

Hıdır, Ö. (2018, 27 Temmuz). Rahip Brunson olayı ve ABD siyasetinde Evanjelik etki. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rahip-brunson-olayi-ve-abd-siyasetinde-evanjelik-etki/1215528>.

Howard, M. & Goldenberg, S. (2003, 8 Temmuz). US arrest of soldiers infuriates Turkey. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2003/jul/08/turkey.michaelhoward>.

Hürriyet (2003/a, 24 Ekim). Çuval davası. <http://web.archive.org/web/20150228234004/http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=179041>.

Hürriyet (2003/b, 27 Mart). Telefonu neden fırlattı. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/telefonu-neden-firlatti-38552432>.

Hürriyet (2015, 15 Kasım). Türkiye Çin füzesinden vazgeçti, milli füze projesi başlatılacak. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-cin-fuzesinden-vazgecti-milli-fuze-projesi-baslatilacak-40014297>.

Hürriyet (2017, 9 Ekim). 'Hâlâ 1 Mart tezkeresinin bedelini ödüyoruz'. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hala-1-mart-tezkeresinin-bedelini-oduyoruz-40604056>.

"Johnson Mektubu Nedir? | 1964 | 32. Gün Gün Arşivi". <https://www.youtube.com/watch?v=YsqcWUkWB8Q>.

Kanyılmaz, E. (2019). U-2 casus uçağı krizi. *Bütün Dünya*. Mayıs 2019. 133-139.

Karabulut, B. (2016). U-2 casus uçağı krizi. H. Çakmak (der.) *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014* içinde (ss. 85-94).

Kepekçi, U. (2006, 24 Şubat). Kurtlar Vadisi Irak'a Pentagon yorumu. *Yeni Mesaj*. <http://www.yenimesaj.com.tr/kurtlar-vadisi-iraka-pentagon-yorumu-H1134048.htm>.

Milliyet (2003, 21 Mart). Erdoğan bastırdı! Tezkere kabul edildi. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-bastirdi-tezkere-kabul-edildi-5186260>.

Oran, B. (2009). TDP'nin kuramsal çerçevesi. B. Oran (der.) *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt I: 1919-1980* içinde (ss. 20-53).

- Örmeci, O. (2020). Turkish-American relations in the post-cold war era. H. Işıksal & O. Örmeci (Ed.), *Historical examinations and current issues in Turkish-American relations* içinde (ss. 61-115).
- Özyurt, A. (2008, 25 Ekim). 'Türk ordusuyla çatışabilirdik'. *Milliyet*.
<http://web.archive.org/web/20150228232219/http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1007966>.
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*, Lausanne Peace Treaty Part III Economic Clauses.
<http://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-part-iii-economic-clauses.en.mfa>.
- Robison, J. (2002, 2 Temmuz). Decades of drug use: Data from the '60s and '70s. *Gallup*,
<https://news.gallup.com/poll/6331/decades-drug-use-data-from-60s-70s.aspx>.
- Sabah* (2010, 27 Kasım). Çuval olayındaki 7 yıllık büyük sır.
https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/cuval_olayindaki_7_yillik_buyuk_sir.
- Spain, J. W. (1975). The United States, Turkey and the poppy. *Middle East Journal*, Cilt 29, No: 3 (1975 Yaz), 295-309.
- T24* (2011, 4 Nisan). 'Çuval olayı'nın perde arkası WikiLeaks'te. <https://t24.com.tr/haber/cuval-olayinin-perde-arkasi-wikileaks-te,136878>.
- The New York Times* (1932, 29 Aralık). Praise Turkish curb on opium.
<https://www.nytimes.com/1932/12/29/archives/praise-turkish-curb-on-opium.html>.
- Tucker, M. & Faddis, C. (2009). *Operation hotel California: The clandestine war inside Iraq*. The Lyons Press.
- Tuşalp, E. (2019, 11 Ağustos). İki de üçü de dördü de... *Cumhuriyet*.
<http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/1529172/ikisi-de-ucu-de-dordu-de.html>.
- U.S. Embassy & Consulates in Turkey, Former Ambassadors. <https://tr.usembassy.gov/embassy-consulates/ankara/former-ambassadors/>.
- Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan ilişkileri*. 21. Yüzyıl Yayınları.
- Vatan* (2011, 25 Mart). Erdoğan 1 Mart'ta devlete yenildi!. <http://www.gazetevatan.com/erdogan-1-mart-ta-devlete-yenildi--367239-gundem/>.

Dijitalleşen Kamu Diplomasisi Üzerine Kısa Bir Analiz

A Brief Analysis of Digitized Public Diplomacy

Gönderilme tarihi/received: 22.06.2020

Kabul tarihi/accepted: 16.10.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Ahmet İlkyay CEYHAN²⁴²⁵

Öz

Demokratik siyasal sistemler içerisinde, devlet yönetimi ve işleyişinin belirlenmesi, siyaset işleyişinin düzenlenmesi noktasında “kamunun düşüncesi” önemli rol oynar. Kamu diplomasisinde kamuoyu oluşturulması birincil amaçtır. Geleneksel kamu diplomasisi, yönetimlerin dünya kamuoyuna seslenmesiyle alakalıdır. Bununla birlikte, bilgi vermek, tesir etmek ve adı geçen kamuların milli çıkarlar ve uluslararası siyasetin kapsamına girmesi amacını taşımaktadır. Kamu diplomasisi içerisinde iletişim yapılarının oluşturulması ve medya yapılanmaları önemli bir yer tutmaktadır. İletişim yapılarının dijitalleşmesi ve bu yapıların teknolojik gelişim ile hızlı yayılımı, iletişim ve medya yapılarının genişlemesine, bilgi arşivleme ve bilgi niteliğinin artmasına neden olmuştur. Söz konusu unsurlar, siyasetin dijitalleşmesini, yeni bir kamu diplomasisi anlayışının yaratılmasının yeniden şekillendirilmesini gerektirmiştir. Bu çalışma, dijitalleşen iletişim çağında, siyasal unsurların, kamu diplomasisi ve kamu stratejileri yapılarındaki değişimi ortaya koymaya çalışacaktır. Dijital iletişim ve medya platformları ile siyasi erk ve yapıları çerçevesinde oluşan platformların nasıl aktarım sağladıklarını incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Kamu Diplomasisi, Kitlelerin Dijitalleşmesi, Dijital Siyaset.

Abstract

Within the democratic political systems, the idea of "public opinion" plays an essential role in determining the state administration and its functioning structures, and regulating political functions. In public diplomacy, building public opinion is the primary objective. Traditional public diplomacy is about governments' appeal to the global public, and it is an effort to inform, influence, and incorporate them into their national goals and foreign policies. Communication and media structures are instrumental and play a crucial role in public diplomacy and national branding. The digitalization of communication structures and its rapid expansion through technological development have led to the spread of communication and media structures, increasing the capacity of retention and quality of

²⁴ Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, İstanbul, E mail: ilkay.ceyhan@kent.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1414-9805>.

²⁵ Bu makalenin giriş kısmı 2016 yılında Dora Yayıncılık tarafından yayımlanan “Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devlet Dışı Aktörler, Editör: Prof. Dr. Tayyar Arı, Doç. Dr. Ferhat Pirinççi” kitabında bulunan ve tarafımdan yazılan “Diplomasi Uygulamalarında Medyanın Etkisi: Medya Diplomasisi” makalesinden türetilmiştir. İlgili kaynağın detayı, makale içerisinde ve kaynakçada belirtilmektedir.

information. These elements required the digitalization of politics, the creation of a new understanding of public diplomacy. This study will attempt to reveal the changes in the structures of political elements, public diplomacy, and its strategies in the age of digitalized communication. Digital communication and media platforms and how they are formed within the framework of political power and structures will be examined.

Keywords: Public Diplomacy, Mass Digitalization, Digital Politics.

Giriş

Dijital teknolojiler ve bu alanda yaşanan gelişmeler, toplumsal/kamusal yapıları, yaşam biçimlerini ve insanlar arasındaki iletişim düzlemini farklı bir seviyeye getirmiştir. Dijital iletişim ağlarının oluşturduğu toplumsal yapılanmalar ve sosyal iletişim ağları, ortak bir kamuoyu düşüncesi “yaratmak” ve bu ortak düşüncüyü “paylaşmak” açısından yeni unsurlar oluşturmuştur.

Kitle iletişim yapılarının dijitalleşmesi ve Facebook, Twitter ve YouTube gibi sosyal ağ sitelerinin, bireylere öznel iletişim yapılarını oluşturma fırsatı vermesiyle bireyler burada paylaştıkları düşüncelerle diğer bireyleri etkileme veya fikirlerini aktarma, bu fikirler üzerine tartışma fırsatları bulur. Günümüzün dijital teknolojileri ve platformları bilginin yayılma şeklini ve hızını değiştirdiği gibi, toplumsal tartışma mecralarını da dijital ortama çekmiştir. Bu yapıdan etkilenen en büyük unsurlardan biri de siyasal iletişim yöntemleridir.

Siyasi erk, siyasi kurumlar ve yapısal unsurları iktidar odaklı yapılardır. Bu kişi ve kuruluşlar, iktidar yapılanmalarını sağlamak adına kamuoyunun rızasını almak ve meşruiyetlerini bu rızaya kaynaklandırmak zorundadır. Bu zorunluluk, hem kamuoyunun ikna edilmesi hem de devlet politikalarının herhangi bir itiraza meyil vermeden uygulanması adına önemlidir. Bu nedenlerle siyasal erk ve kurumlar da dijitalleşen dünyaya ayak uydurmak durumundadır. Gücü ve iktidar yapılarını elde etmek isteyen siyasi erk ve kurumları günümüz dijital iletişim yapılarını kullanmaya isteklidir. Bu kişi ve kuruluşlar, “dijital bir güven” oluşturacak şekilde günümüz iletişim teknolojilerini ve mecralarını kullanarak, iktidar olma, politikalarını rahat bir şekilde uygulama adına kamuoyunu “ikna” etme eylemlerini gerçekleştirilmeye çalışırlar.

Kamuoyu kavramının anlaşılması noktasında, toplum içerisinde yer alan kişilerin kişilik özellikleri ile durumsal, bu noktada çevresel, etkilerin nasıl bir sonuç yarattığı önemlidir. Bu sonuç, kamuoyu düşüncesinin şekillenmesinde etkin bir rol oynar. Kamuoyu, toplum içerisinde yer alan kişilerin tutumları ve davranışlarının, içsel ve dışsal etmenlerle etkileşen bir işlevi olarak karşımıza çıkar. Bu işlev, toplumun en küçük yapı taşından başlayarak, siyasal çarkın en üst noktasına kadar belirli bir yapının oluşmasına neden olur (Ceyhan, 2018, s.7).

Medyayla ilgili olarak ilk belirtilmesi gereken unsur, medyanın, toplumun her bireyine ve her kurumuna nüfuz ederek, toplumsal olayların tartışılacağı ve bunun sonuçlarının ortaya konulabileceği bir tartışma ortamı yaratmasıdır. İkinci olarak, tüm bu tartışma ortamından yola çıkarak, siyasal işleyiş içerisinde fikir ve düşüncelerin birbirleriyle bağıntı kurmasına ya da bu fikir ve düşüncelerin demokratik bir ortamda çatışarak, sonunda uzlaşmasına neden olacak süreçlerin yaşanmasını sağlamaktır. Bu noktada, özellikle toplum ve siyasal erk arasında, birbirlerini anlamaları, fikirlerini sunabilmeleri, var olan siyasal yapı ve düşünceleri denetleyebilmeleri; bunun sonucu olarak da toplumun siyasal süreçlere etki etmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Üçüncü olarak, medyanın toplumunun bir aracı olarak siyasal erk üzerindeki denetimi kamusal işlerin yürütülmesinde veya kamusal kararların alınımında toplum ile siyasal erk/kurum arasında bir güven ortamı oluşturur (Ceyhan, 2016, s.982).

Değişimlerin aktarımı konusunda medya son derece önemli bir noktadır. Medya deyince, bir topluma; mesaj ve bilgilerin saklanması, uzaktan iletilmesi ve kültürel-siyasi pratiklerin güncelleştirilmesi yönündeki üç işlevi tamamen ya da kısmen yerine getirme olanağını sağlayan bütün iletişim sistemlerini anlamaktayız. Şu ya da bu şekilde saklamak, sonuç olarak enformasyonları biriktirme imkânını vererek onları bir perspektif içine yerleştirmek ve belli yoğunlukta bir düşünsel çalışma yürütmek anlamına gelmektedir. Yazı (ister el yazısı ister basılı yazı olsun) veya başka kitle iletişim araçları (telefon ya da 20. yüzyıl telekomünikasyon araçları, vb.) yoluyla uzaktan iletişim kurmak demek; aynı zamanda mekân ve zamanın buyruğundan kurtulmak, bilgilerin ortaklaşmasını sağlamak, bir de bu bilgilere bağlı pratikleri ve modelleri yeniden örgütlemek demektir. Basit anlamıyla sözlü ilişki, telefonun icadının öncesinden beri, bir takım toplumsallık, düşünsel dönüşlülük ve siyasi eylem biçimlerinin örgütlendiği ve geliştiği öncelikli medya olmuştur (Barbier vd., 2001, s.7).

Demokratik siyaset bağlamında devlet kurumlarına ulaşabilmek, yurttaşların oylarının çoğunluğunu toplayabilme becerisine bağlıdır.

“Günümüz toplumlarında insanlar medya üzerinden, özellikle de televizyon üzerinden bilgilenirler, siyasi görüşlerini oluştururlar. (...) Dolayısıyla, partilerde ve adaylarda vücut bulan, çatışan siyasi görüşler, insanların zihinleri, tercihleri üzerinde etkili olabilmek için başlıca iletişim, nüfuz ve ikna aracı olarak medyayı kullanırlar. Medya siyasi iktidardan nispeten özerk olduğu sürece, siyasi aktörlerin medyayı kullanırken medyanın kurallarına, teknolojisine ve çıkarlarına uyması gerekir. Yönetmek, yeniden seçilmeye ya da daha yüksek bir mevkiye seçilmeye bağlı olduğundan, yönetimin kendisi hükümet kararlarının kamuoyu üzerindeki etkisinin gün gün değerlendirilmesine, anketlerle, odak gruplarıyla, imaj analizleriyle ölçüme tabi tutulmasına bağlı hale gelir. Ayrıca giderek bilgiye doyan bir toplumda en etkili mesajlar en basit olanlar, farklı yönlerde eşit ağırlık verenler, böylece insanların kendi değerlendirmelerine açık kapı bırakanlardır. Bu sınıflandırmaya en iyi oturan mesajlar görüntülerdir. Görsel/işitsel basın, toplumsal meselelerle ilgili olarak insanların zihinlerini besleyen başlıca kaynaktır” (Castells, 2006, s.472).

Bu çalışma içerisinde, dijitalleşme süreçleri ile birlikte, toplumsal eylemlerin dijitalleşmesi unsurlarına bakmaya çalışacağız. Bunun yanı sıra, kitlelerin ve medyanın dijitalleşmesinin getirdiği siyasi unsurları da inceleyecek, bu kapsamda yeni/dijital kamu diplomasisinin nasıl şekil değiştirdiğini kısa bir analiz çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağız.

1.Siyaset-Toplum-Medya İlişkisine ve Kitlelerin Dijitalleşmesine Kısa Bir Bakış

Siyaset kavramı, iletişim kavramı ile her zaman iç içe geçmiş bir yapılanmadır. Toplumların üretim yapılarının tarihçesi, dini inançları, gelenek-görenekleri, yaşam biçimleri, değerler sistemi ile siyasi erk ve kurumların yapı ve işleyişlerine olan bakış açılarının bir bileşimidir. Toplumsal işleyişin devamlılığının ve aktarımının sağlanabilmesi için bu kavramlar ve içerdiği bilginin topluma aktarılması gerekir. Bu nedenle, toplumsal bir işleyiş olan siyaset ile iletişim birbirlerine derinlemesine bağlıdır. Aynı zamanda iletişim kavramı, toplum içerisindeki siyasal işleyişin ve nihai kamuoyu yararı noktasında ortak düşünce oluşumunun sağlanmasında da etkindir. İnsanlar, sosyal varlıklar olarak, “toplumsallaşma” yapısını oluşturmuştur. Bu toplumsallaşma, insanların sosyal varlık olmanın gerekliliklerini yerine getirdiği ve sosyal ihtiyaçlarını giderdikleri bir süreçtir, medya ise bu süreçlerin aktarımını yapan sosyal ağ mecralarını oluşturur. Toplumsal yapılaşma, insanların çıkar çatışması ve iş birliklerinin bir sonucu olarak siyasal unsurları da beraberinde getirir. Siyaset, tamamen sosyal bir uğraş olmasının yanı sıra, birebir ve yakın bir ilişki düzlemini gerektiren ve bu toplumsallaşan insanların ikna edilmesine ve rızalarına ihtiyaç duyan bir yapılanmadır. Aynı zamanda, toplumsallaşan

insan da kendi arzuları, çıkarları doğrultusunda kıt kaynakların kullanımında çatışmalardan kaçınmak için siyasi erk ve kurumlara ihtiyaç duyar; kendi rızası ile karar verme yetki ve hakkını siyasi erk/kurumlara kısa süreli periyodlar için devreder. Bu nedenle, siyasi erk/kurumlar, toplumun “ikna edilmesi” ve “rızasının alınması” noktasında “kamu” ile iletişim halinde olmalıdır. Medya, siyasi erk/kurum ilişkisini, demokratik toplumlarda devlet faktörünün işleyişinde rol alan sivil toplum örgütlenmesi terimi üzerinden de incelememiz gerekir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konuya da değinilecektir.

Birçok insan için, siyasal davranışlar, olağan davranışların dışındadır. Kamuoyundaki kaymalar/değişimlerin, çoğunlukla bilgi eksikliğinden, ilgi duymamaktan ve politika üzerindeki düşüncelerin rastgele olmasına neden olan ideolojiden kaynaklandığı açıklaması yapılır. Kamuoyu düşüncesini değiştiren unsurun ne olduğunu sorgulayan bir başka görüş ise, “rasyonel toplum” düşüncesinden yola çıkarak bilginin politik tercihler ve değerler arasında mantıklı tutum ve davranışlar/seçimler yarattığını belirtir (Semetko, 2007, s.124).

Liberal demokratik sistem içerisinde önemli olan iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bireylerin verimliliğidir. Bireylerin verimliliğinin kapsamına, bir siyasal sistem içerisinde yaşayan bireylerin, içerisinde buldukları siyasal sistemi nasıl değerlendirdiği, siyasal kurumların işleyişi hakkında bilgi sahibi olup olmadığı, siyasal sisteme yönelik olan değer yargıları, aidiyet duygusu ve sistemin meşruiyetine dair algısı gibi öğeler girmektedir. Bununla birlikte, bireylerin siyasal karar alma süreçleri içerisinde etkin olmaları gerekmektedir. Bu noktada vatandaşların siyasal süreçten ne bekledikleri de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Birey verimliliği içerisinde siyasal yetkinlik de önemli bir unsurdur. Bireylerin hükümete karşı duyduğu güven ve inanç ile siyasal olay ve olguları anlayıp yorumlayabilme becerisi siyasal yetkinliğin temelini oluşturur. İkinci olarak yönetim sisteminin kapasitesi de liberal demokratik yönetim içerisinde önemli bir unsurdur. Burada, hükümetlerin rolü ve yetki alanının tanımlanması, yani devletin işlevlerinin ne olması gerektiği ve sınırlarının kesinliği devlet işleyişi hakkındaki düşünceleri belirleyen unsurdur. Liberal demokratik yönetim işleyişini yerine getirebilmek adına bu eylemlerin, birey ile yönetim içerisinde yer alan siyasi erk ve kurumların doğrudan ve dolaylı ilişkiler bütünü oluşturması gerekmektedir.

Toplumsal işleyiş anlamında bakıldığında, toplumun siyasal kültürü ile ortak yapılar ve sistemler yarattığını; siyasi kurumlar, siyasal süreçler yaratarak ve toplumun değer sistemi ve beklentileri doğrultusunda normları oluşturduğunu görürüz. Bu normların işleyebilmesi için, bireyler, oluşturdukları ilişkiler bütünü içerisinde, nihai kamu yararı çerçevesini belirlemek amacıyla diğer bireylerle etkileşim halindedir. Bu etkileşimi sağlayabilmek adına sosyalleşmiş bir iletişim ağı gerekmektedir.

“Fikirler beynimizdeki (görsel ya da değil) imgelerdir. Genel olarak toplum, belli bir bireyden farklı olduğundan, imaj yapımı sosyalleşmiş iletişim alanında gerçekleşir. Bugünün toplumunda, dünyanın her yerinde medya belirleyici iletişim aracıdır. (...) Medyada bir varlığı olmayan mesajlar, örgütlenmeler ve liderler kamunun zihninde var olmaz. Dolayısıyla sadece genel yurttaşlarına mesajlarını aktarabilenlerin, devlette iktidar konumlarına erişmelerini sağlayacak ve/veya siyasal kurumların dizginlerini ellerinde tutacak şekilde yurttaşların kararlarını etkileme şansları vardır” (Castells, 2009, s.235).

Sosyal ağlar yeni değildir. Birey olarak, aile içerisinde, arkadaşlarla veya iş hayatımızdaki bağlantılarla her zaman sosyal ağlar oluşturmaya meyilliyizdir. Gruplara, kulüplere, mahallelere ve tabii ki topluma aittir. İnternet ve teknolojik gelişmeler sosyal ağlarımızı görünür kılmış ve sosyal ağlara giriş kolaylığı sağlamıştır (Howel, 2012, s.3). Siyasal erk/kurumlar bu sosyal ağın bir parçasıdır.

Siyaset denilen kavram iktidar odaklı bir yapılanmadır. Bu yapılanma, doğal olarak toplumsallaşmış bir yapının içerisinde üç yönlü olarak hareket eder. İlki, siyasi erk ve kurumlar olarak, toplumun küçük bir kesimini oluşturan yapıdır. Siyasi erk ve kurumlar; siyasal stratejilerin hazırlanması ve uygulanması, siyasal gücün kullanımı, devlet ve hükümet politikalarının kararlaştırılması gibi faaliyetleri yürütmelerinden dolayı toplumun “seçkin” ve “ayrıcalıklı” kesimini temsil eder. Bu yapı toplumsal yapılanma içerisinde “yöneten” ve “yönetilen” gibi bir ayrımın ortaya çıkmasına da neden olur. “Yöneten”, “yönetilenleri”, yani “toplumsal siyasal yapıyı” yönlendirmek durumundadır. Bu yönlendirme, siyasi erk ve kurumların, toplumsal siyasal yapılanmayı ve kamuoyunu, devlet ve hükümet politikalarını anlatmak, bu politikaların uygulanmasının nedenlerini, gerekçelerini iyi anlatmayı, siyasal olarak aktif bir yaklaşımı, toplumsal düşünce ve algı yapılarını “anlamayı”, “yönetmeyi” gerektiren bir dizi faaliyet yapılanmasıdır. Bu nedenlerden ötürü, yukarı kısımda da bahsettiğimiz gibi “toplumsallaşmış” yapı ve “kamuoyu” düşüncesi ile yakın ilişkilidir. İkinci olarak, siyasal işleyiş içerisinde sadece siyasi erk ve kurumdan bahsetmek, bu yapıyı eksik olarak tanımlamak anlamına gelecektir. Siyasi erk ve kurumların, politika belirleyicilerin dışında kalan bir uygulama alanı da mevcuttur. Bu uygulama alanı içerisinde, siyasi erk ve kurumlar ile kamuoyu arasında bilgi geçişkenliğini sağlayan bir yapılanma mevcuttur. Bu noktada, üst, orta ve alt düzey bürokratlar, strateji uzmanları, gazeteciler, kanaat önderleri, medya yapılanmaları, sivil toplum örgütleri, ticaret odaları, faaliyet grupları vb. unsurlar yer almaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, siyasal erk ve kurumlar ile toplum arasında, kamuoyu ya da kamu alanı olarak adlandırılan alan yer alır:

“Görüşlerin ve bilgi alışverişinin yapıldığı bir ağ-. Kamu alanı, bireyin vatandaş olarak bir araya geldiği ve otonom düşüncelerini açıkça beyan ederek siyasi erk/kurum yapılarını etkilemeye çalıştığı alan olması nedeniyle sosyo-politik alanın esas unsurudur. Sivil toplum, bu otonom düşünce ve söylemlerini organize eder; medya, devlet ve sivil toplum arasında ilişki kurarak demokrasinin kenar taşıyı oluşturur. Etkin bir sivil toplum olmadan, karışık çıkar ilişkilerini, muhtelif düşünceleri yapılandırma ve yönlendirme mümkün olmaz, devlet amacından uzaklaşmış olur (Castells, 2008, s.78).

Üçüncü ve son olarak medya, etkin toplumsallaşmanın işleyişinde önemli bir rol oynar. Toplumsal yapılanma ve işleyiş içerisinde medya ile ilgili çeşitli beklentiler mevcuttur. Bu beklentiler ışığında medya yapılanması oluşmuştur. İlk olarak, toplum medyadan siyasal çevrenin ve toplumun gözetimini talep eder. Bu gözetim içerisinde yurttaşların refahını olumlu veya olumsuz biçimde etkileyecek gelişmeleri haber vermesini bekler. Toplumsal yapılanma içerisinde medya bir aktarım aracıdır. Medya, yapısı gereği, toplumsal olayların ve etkilerinin topluma ulaştırılması ve aktarılması ile görevlidir. İkinci olarak, toplum işlevinin sağlanabilmesi için medyanın aktardığı bilgilerin işlenmesi gerekir. Medya, ortak sorunları ortaya koyar ve çözüm önerilerinin olumlu ya da olumsuz yönde toplum açısından tartışılabileceği bir platform görevi görür. Üçüncü olarak medya, siyasal erk/kurumların, sivil toplum örgütlerinin, baskı ve çıkar gruplarının vb. oluşumların görüş ve düşüncelerini aktarmakla görevlidir. Medya, demokratik işleyiş içerisinde siyasi erk/kurumların, resmi görevlilerin, kamuyla ilgili kişi ve kuruluşların elindeki gücü nasıl kullandıklarına ilişkin denetim mekanizmalarını sağlar. Böylelikle toplumsal yapılanmaların işlevlerini sürdürebilmesi; yani yaşadığı toplum içerisindeki gelişmeleri bilmesi, bu gelişmeleri değerlendirebilmesi ve bir nihai düşünceye varması için siyasal süreçleri takip edebilmesi, bu süreçlerin nasıl işlediğinin öğretilmesi, unsurlar arasında tercih yapabilmeleri ve bu unsurların işleyişlerine katılmalarını teşvik eder.

Modern toplumların işleyiş biçimleri, deneyimleri ve etkileşim kalıpları, özellikle 19. yüzyıl içerisinde gazetelerin kitlesel ölçekte dolaşıma girmesi, toplum içerisindeki bireylerin artık bilgiyi talep eder konuma gelmesi ve teknik gelişimlerin iletişim yöntem ve araçlarını etkilemesi ile büyük değişimlere uğramıştır. Özellikle 20. Yüzyılda radyo ve televizyonun toplumun geneline ulaşır hale gelmesi

toplumsal deneyim ve etkileşimleri kökten değiştirmiştir (Thompson, 2010, s.418). Toplum, sosyal yaşamının dışında gelişen olaylardan ve zaman-mekân kavramına bağımlı kalmadan medya yoluyla haberdar olurken; bu alanda bilgi talep edilmesinin boyutu da günden güne büyümüştür. Bireyler, hem kendi başına hem de toplumsal boyutta toplumsal işleyiş, devlet yönetimi, siyasal unsurlar, sosyolojik değişimler ve ekonomik gelişmelerden daha fazla haberdar olmak istemiş ve bu bilgi akışını da kitle iletişim araçları sağlamıştır. Örneğin, siyasal liderler ve politikaları hakkında sahip olduğumuz bilgiyi gazete, radyo ve televizyondan ediniriz. Ve bu şekilde edindiğimiz bilgiler, kurumsallaşmış siyasal iktidar sistemine katılım biçimimizi derinden etkiler (Thompson, 2010, s.418).

Kitle iletişimi olarak tanımladığımız unsurlar, her ne kadar medya olarak adlandırılan ve tüm kitle iletişim araçlarını içine alan kurumsallaşmış bir yapıyı tanımlamak amacıyla kullanılsa da, bu tanıma ortaya koymak adına kullanılan “kitle” sözcüğünün yüklendiği asıl anlam, medya kuruluşlarının çeşitli araçlar yoluyla göndermiş olduğu bilgi ve iletilerin, son derece kalabalık bir topluluğa iletilmesine dair olmasından kaynaklanır. Kitlelerin dijitalleşmesinden bahsettiğimiz noktada ise, hem medya kuruluşlarının hem medya tarafından iletilen bilgi içeriğinin ve yapısının hem bu içeriği alımlayan, yorumlayan, üzerine bir fikir üretip bunu bir davranış kalıbına dönüştüren bireylerden bahsetmekteyiz. Medya yoluyla elde edilen bu bilgilerin toplumsal alanda tartışılması, kamu faydası doğrultusunda toplum tarafından ortak davranış kalıplarının geliştirilmesini sağlar. Bu davranış kalıplarının etkisi, toplumsal işleyişin de değişimini getirir ve dolayısıyla buna bağlı olan siyasal unsur, yapı ve davranışlar da bu doğrultuda değişim göstermeye başlar.

“İnternet, sözcüğün sınırlı anlamıyla bir medya, bir başka deyişle iletişim için teknik bir araçtır. Çok büyük olanakları daha çok sesi, görüntüyü ve metni birleştiren niteliğinden kaynaklanır. Evrensel ağa bağlı tek bir bilgisayar, yazılı iletileri, durağan ya da devingen imgeyi, müziği aktarabilir ya da alımlayabilir, veri bankalarına ulaşabilir. İnternette sörfü kolaylaştırmak için “doğal” bilişsel yetilere dayanılarak “hiper-metinler” denilen yazılımlar geliştirilir” (Maigret, 2011, s.329).

Günümüzde, internet bağlantısı olan herhangi bir kişi, her gün masalarından – veya birçok farklı yerden- dijital ortamlarda oluşturulmuş milyonlarca dijital kültür içeriğine, siyasal ve toplumsal kurumlara ve birçok bireysel teşebbüs tarafından oluşturulan yeni kültürel işlere ulaşmaktadır. Kitlelerin dijitalleşmesinin toplum içerisindeki pratikleri, bilginin ve bu bilgiyle bağdaşan birçok yeni yöntemin bağlantı noktasını oluşturur (Thylstrup, 2018, s.3). İnternet ve sosyal ağlar yoluyla bireyler, ekonomik kurumlara, markalara olduğu gibi, sivil toplum kuruluşlarına, bireysel gelişim mecralarına, spor kulüplerine, eğlence yapılarına daha kolay ulaşabilme şansına sahiptir. Bununla birlikte, bireylerin siyasal erk ve kurumlara, devlet hizmetlerine internet üzerinden ulaşabilmesi mümkündür. Bununla birlikte, siyasal erk ve kurumlar da topluma daha kolay ve direkt ulaşabilme şansına erişmiştir. Bu yapılar, ekonomik, siyasal, sosyolojik yapıların, internet ve sosyal mecralar yoluyla toplumla ve kurumları ile kesişmesini, bağlantı kurmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Maigret'e göre;

“İnternet türdeş bir medya dışında her şeydir. Veri işlemcileri araştırma gereçlerini, bir başka deyişle iletişimden çok bilgiye işlevsel başvuru gereçlerini oluşturur. Elektronik posta kişilerarası iletişimin bir aracıdır, tartışma platformlarıysa hem toplu tartışma ortamı, hem de ortak çalışma ortamı sağlar. Web, kitle medyasının ya da uzmanlaşmış medyanın içeriklerini bir ölçüde aktarır, kimi bilgi veren ya da eğlendirici siteler kâğıt magazin dergisinin dağıtılan bildirilerin (ufacık düşünce gazeteleri), televizyon yayınının, canlı izlenen ve dinlenen konserin, vb. işlevlerine yakın işlevler görürler. Ticari sitelerin de afiş reklamı işlevleri (şirket tanıtım broşürleri) ya da yalnızca ticari işlevleri (ürünlerin tanıtımı ve satın alma işlemleri) vardır” (2011, s.331-332).

Kitlelerin dijitalleşmesi, 21. yüzyılda büyük bir endüstri haline gelmişken, toplumsal dönüşümlerin de temelini oluşturmaktadır. Bireylerin, toplumsal olgu ve olaylardan haberdar olabilmesi ve bunları yorumlayarak, toplumsal işleyişlerden asgari olarak bilgilenebilmesi için bu dijital bilgi alma yolları hakkında bilgi ve yetenek sahibi olması gerekiyor. Böyle bir yapı, bireyin hem eğitim düzeyini hem cep telefonu, bilgisayar, vb. teknik cihaz kullanım yeteneğinin gelişmesini sağlarken; bilgi edinme yollarını ve araçları ile kitle iletişim araç ve yapılarının da yapısını da değiştirmiştir. Bu değişimler, sadece bireyin bilgi alma biçimini, medyanın bilgiyi yayma, depolama, simgesel bir ürün olarak ticari faaliyet nezdinde kurumsallaşmasını sağlama gibi yapıları etkilemekle de kalmamış, değişen toplum algısına ulaşmak amacıyla siyasi erk/kurumların da işleyişlerinin dijitalleşmesini sağlamıştır.

Siyasi erk ve kurumların işleyişlerinin dijitalleşmesi kapsamında, ilk olarak, iletişimin dijitalleşmesine bağlı olarak; içerisinde bilgisayar ağ yapısı, ileri yazılım gelişimini, geniş bant yayın kapasitesinin dağıtımını ve aynı zamanda her yerde bulunan kablosuz iletişim yoluyla internet erişimine izin vererek yerel/küresel teknolojik alt yapısının dönüşümü gerçekleşmiştir. İkinci olarak, toplumsal iletişim, medyanın ve onun sözde izleyicisi olan (medyanın tüketicisi olarak tanımlanan) göndericilerin ve alıcıların, iletişimindeki örgütsel ve kurumsal yapılara karşılık gelmektedir. İletişimde gerçekleşen değişimler, son yirmi yılda birçok yapının farklılaşması ile günümüzdeki yerini almıştır:

- Dünyanın birçok yerinde medyanın geniş olarak ticarileşmesi;
- Küreselleşme ve medya işletmelerinin örgütlenme ve birikim yoluyla yoğunlaşması;
- Medya marketlerinin, izleyicinin kültürel tanımlamalarına vurgu yaparak kesimlenmesi, kişiselleşmesi ve farklılaşması;
- İletişimin tüm yapılarına ve tabii ki internete ulaşabilen çoklu ortam şirket gruplarının oluşumu;
- Ve telekomünikasyon, bilgisayar, internet ve medya şirketleri arasında yükselen ticari işbirliği.

Bu küresel çoklu ortam şirketler ağının oluşumu, 1980'li yıllardan beri dünya üzerinde etkili olan serbest pazar sonrası devlet politikalarının, kamu politikalarının ve kurumsal değişimlerin ulusal ve uluslararası liberalleşme, özelleştirme ve yeniden düzenlenen serbestleşme hareketleriyle karakterize edilmesiyle gerçekleşmiştir. Üçüncü olarak, iletişimin çok katmanlı değişiminin kültürel boyutları, birbiriyle çelişkili iki büyük eğilimin kesişimi ile kavranabilir: küresel kültür ile çok kimlikli kültürün eş zamanlı gelişimi ve eş zamanlı olarak yükselen ve dünyamızdaki yapıları karakterize eden iki karşıt ama eşit derecede güçlü yapı olan bireyselleşme ve federal topluluk sistemleri. Bu çatışmalı kültürel çerçevelerin işleyişindeki yetkinlik ya da yetersizlik durumu, iletişimin değişen yapıları içerisindeki olasılıkları belirlemektedir. Son olarak, büyük iletişim dönüşümünün temsil ettiği bileşenler, sosyal ilişki kurma eylemlerini, eninde sonunda çok modelli iletişim sistemlerinin gelişiminin altını çizen güç ilişkilerini ifade edilmesini yansıtmaktadır. Bu yapı, ülkelerin tüketici gücüne ve kendi iletişim alt yapılarının düzeyine bağlı olarak ülkeler arasındaki dijital bölünmenin direncinde ortaya çıkar. İnternet ve kablosuz iletişim ağlarına erişim büyüse dahi, geniş bant yayınlarına erişimdeki eşitsizlikler ve dijital kültürü yürütme yeteneğini oluşturmadaki eğitimsel boşluklar, ülkeler arasındaki ve ülkelerin içerisindeki sınıfsal, etnik, ırksal, yaşsal ve cinsiyete bağlı yapıların ayrımını yeniden üretmekte ve büyütmektedir (Castells, 2009, s.56-57).

Kitlelerin dijitalleşmesini eş zamanlı olarak yönlendiren iki büyük hareket bulunmaktadır: göreceli olarak yeni bir olgu olan büyük veriye olan akın ve tarihsel olarak daha tanıdık olan zorunlu olarak birikmiş arşivsel yapılar. Kitlelerin dijitalleşmesi, zorlu bir mücadeledir. Bu mücadele, geri dönüşleri kesin olmayan maliyetli ve spekülatif bir işleyiştir ve sürekli olarak belirli kısıtlamalar ve sosyal, kültürel ve hukuki boyutta çekişmelerle karşılaşır. İdeal kitlesel dijitalleşme birçok küresel görgül olgu içerisine sızarken, kitlesel dijitalleşme kavramı siyasal bir çeşitliliğe erişmiştir. Tüm dijitalleşme işleyişleri şeklen toplumsal faydayı gözetirken, sonuçta sıklıkla siyasal ve ticari motivasyon ve dinamiklerle çakışır. Kitlelerin dijitalleşme süreci yüksek derecede siyasal bir olgudur. Ancak, bu

işleyiş, birebir olarak analog kültürel hafıza kurumlarının veya kültürel siyasal işleyişlerin analog kültürel hafızaya kazandırdığı liberal kültürel eserler noktasında siyasal bir işleyiş değildir. Tersine, kitlelerin dijitalleşmesi, her biri yeni idealler ve olanaklarla bir araya gelmiş teknik ve ideolojik devamlılıkları içerisinde barındıran, tartışmalı olarak analog kurumlara göre daha karmaşık veya en azından görünüşte çok daha dağınık; ancak zamanla alıştığımız yeni siyasal kültür hafızasını temsil eder. Bu nedenle, kitlesel dijitalleşmenin siyasal desteklerini kavramak amacıyla, kitlesel dijitalleşme işleyişlerine var olan kültürel hafızanın siyasal varlığı açısından veya sadece teknik bir girişim olarak yaklaşmamız gerekir; bu işleyişlere kültürel hafıza siyasasının yeni sosyopolitik ve sosyoteknik olguları olarak bakmamız gerekmektedir (Thylstrup, 2018, s.4).

Kitlesel dijitalleşme kavramından bahsederken aslında iletişim yapılarının dijitalleşmesinden bahsetmekteyiz. Birey ve toplumsal unsurların iletişim yapılarının bilgisayar ağlarına, bu ağlarda kullanılmak üzere geliştirilmiş yazılımlara, bu yazılım ve bilgisayar ağ yapıları ile sağlanacak aktarımların kapasitelerinin yaygınlaştırılması, hatta kablo ve kablosuz iletişim araçları ile dünyanın her bir köşesine erişmesinden bahsetmekteyiz. Bu unsurlar, gönderici ve alıcı arasındaki ilişki ve bu ilişkinin değişmesini kapsamaktadır. Toplumsal örgüt yapılarını ve kurumsal işleyişini kapsamaktadır. Özellikle bu süreçle birlikte medya, dünyanın büyük bir bölümünde ticari bir faaliyet haline gelmesinin sonucunda, holding veya daha küçük şirketler nezdinde yapılanmasını sağlamıştır. Bu ticarileşme faaliyetleri ağlar oluşturarak günümüz küreselleşme yapılarını oluşturmuştur. Bununla birlikte, medya içerisine telekomünikasyon şirketleri, bilgisayar şirketleri, internet şirketleri gibi kurumlar da girmeye başlamış ve iletişim biçimleri internet ve multimedya girişim yapılarını kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu multimedya girişim yapılarının değişim baskısı siyasal erk ve kurumların ve devlet hizmet yapılarının da değişmesini getirmiştir. “Dolayısıyla, bugün yeni iletişim sahası, toplumu oluşturan çıkarlar ve değerlerin çelişkili yapısına kök salmış çok boyutlu bir değişim sürecinden doğmaktadır” (Castells, 2013, s.95).

Tüm bu açılardan bakıldığında, kitlesel dijitalleşme siyasal olgu ve süreçlerin amaç ve yöntemleri ile söz konusu siyasal otoritelerin yürütme yetkileriyle kesişir. Hem siyasal açıdan, hem kitlesel dijitalleşme hem de siyaset-toplum-medya ilişkisi açısından dört önemli kriter ortaya çıkmaktadır. Max Weber’in akılcılaştırma kriterleri olarak ifade edilen, aynı zamanda George Ritzer’in Toplumun McDonaldlaşması (2020) eserinde de detaylı olarak bahsedilen bu kriterlere değinmekte, çalışmanın amacı açısından fayda bulunmaktadır. İlk olarak, var olan tüm yapılar verimlilik üzerine kuruludur. Bir amaca ulaşmak ve/veya birden fazla amaç arasında mümkün olan en üst hedefe ulaşma düşüncesiyle hareket edilmektedir. Siyasi erk/kurum açısından kendi iktidar ve otorite yapısını en çoklaştırmak, iktidarda kalma süresini mümkün olan en uzun sürede tutmak için gerekli olan meşruluğu sağlamak adına insanları ikna etmek ve/veya ülke, siyasi erk/kurum itibarlarını en üst seviyeye çıkartarak bireylerin algılarını yönetmek gibi amaçlar doğrultusunda bir verimlilik gözetilmesi söz konusudur. Toplumsal açıdan bakıldığında, bireyselleşmenin ve liberal demokratik unsurların getirmiş olduğu tüm olanak ve faydalardan en üst düzeyde yararlanmak, bu fayda ve olanakları mümkün olan en geniş yapıya getirmek adına bir verimlilik arayışı söz konusudur. Medya açısından bakıldığında ise, görevlerinden biri olan bilgi akışını sağlayabilmek adına ve ticari bir kuruluş olarak ticari faaliyetlerini ve gelirlerini en üst seviyeye çıkartmak için bir verimlilik arayışı söz konusudur. İkinci olarak hesaplanabilirlik yapısı, hem siyasi erk/kurum, hem toplum işleyiş hem de medya için önemlidir. Verimlilik yapılarının sağlanabilmesi için yapılacak olan eylemlerin, bunun için gerekli olan tüm hizmet, ürün, vb. unsurların, oluşturulacak politikaların niteliğinin, büyüklüğünün, işlevselliğinin, toplumsal faydanın boyutlarının belirlenebilmesi gibi unsurlar nedeniyle hesaplanabilirlik önemli bir kriter olarak karşımıza çıkar. Üçüncü olarak da tahmin edilebilirlik kriteri son derece önemlidir. Siyasi erk/kurum açısından bakıldığında zaman, mekân ve koşullar değişse bile iktidar ve otorite kullanım unsurlarının en çoklaştırılması noktasındaki unsurların nasıl

yönlenebileceğini kestirmek ve ona göre şekillenmek veya var olan yapıları şekillendirmek istemektedir. Toplumsal fayda açısından bakıldığında da aynı unsurlar geçerlidir. Toplumsal çıkarların ençoklaştırılması için gerekli yapıları oluşturabilmek adına tahmin edilebilirlik ilkesi önemlidir. Medya açısından da bakıldığında toplumla ve siyasi erk/kurumlarla olan işbirliği doğrultusundaki çıkarları için tahmin edilebilirlik ilkesine önem vermektedir. Dördüncü olarak kitlelerin dijitalleşmesi ile oluşan denetim mekanizması hem siyasi hem toplumsal hem de medya açısından önemlidir. Bu bağlamda Maigret'ye göre:

“Yorumları yoluyla alımlayanlar da üretendir; medya toplumsal olayları alımladığı ve çözümlediği kadar tartışmaya sunulan yeni içerikleri de sunar. (...) Habermas'a göre, kitle medyası demokrasinin saptırılmasından ve akılcı tartışmanın gerçekleşebileceği koşut alanların oluşturulması düşünden başka bir şey değildir. (...) Kitle medyası, sivil toplumun kendi içinde ve sivil toplumla kurumlar arasında uzlaşmacı olmaktan çok, çatışmacı bir bağıntı işlevi görür. (...) Dolayısıyla, medya, artık iletişim araçları denen araçların uzmanlarına ya da üretim ve alımlama sürecini bilenlere ayrılmış bir alan gibi değil, toplumsal evren ve üstlenmek istediği aracılıklar üzerine, aile, cinsiyet kimlikleri, kentsel ortamlar, ulus, vb. insan ilişkilerinin söz konusu olduğu tüm sınıflar konusundaki düşünceler üzerine kesin bilgi üretimini arttırmayı da içeren bir amaç gibi belirir- sürekli bilgikuramcı meydan okumayı, oluşturulması güç, ama yokluğu medya merkezli bir kapanmaya yol açan ikili bir bakışa bağlıdır” (2011, s.27).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kitlesel dijitalleşme birçok siyasal, teknik ve sosyal değişimi gerektirmektedir. Siyasi erk/kurum açısından bu değişimin nasıl ve ne şekilde yapılandırılacağı üzerinde bir denetim sağlama avantajı vardır. Tüm hukuksal boyutlar, anayasal düzlemler ve alt yapısal unsurların belirlenmesi, yatırımlarının yapılması, vb. konular siyasi erk/kurumlar tarafından yerine getirilmektedir. Toplumsal olarak bakıldığında ise, söz konusu denetim mekanizması siyasi erk/kurum üzerinde bilginin talebi ve bu talep doğrultusunda “toplumsal verimliliğin” artırılması için baskı oluşturmaktadır. Medya açısından ise, bilginin akışının nasıl ne şekilde sağlanacağı, hangi bilginin ne şekilde iletileceği, vb. yapılar nedeniyle hem siyasi erk/kurum, hem de toplumsal olgular üzerinde bir denetimi mevcuttur. Tüm bu unsurlar “güç” kavramıyla özetlenebilir. Bu güç, siyasi erk/kurumların elinde bulundurduğu iktidar ve otorite, toplumun elinde tuttuğu siyasi erk/kurumları demokratik unsurlarla değiştirebilme yetisi, medya açısından bilgi akışının kontrolü olarak karşımıza çıkar.

Bu kriterler açısından bakıldığında, siyaset-toplum-medya üçgeni içerisindeki ilişki düzleminin sürekliliğinin sağlanması da önem kazanmaktadır. Yani bu noktada, siyasi erk/kurum çıkarlarının, toplumsal fayda ve çıkarların, medya çıkarlarının sürdürülebilmesi için gerekli olan ilişkilerin kurulması, bu ilişkilerin çeşitlendirilmesi ve yenilenebilir olması gerekmektedir. Dijitalleşen kamu diplomasisi kavramına ilerleyen bölümlerde bu açılardan bakacağız.

2.Dijitalleşen Kamu Diplomasisi Üzerine Kısa Bir Bakış

Kamu alanı, toplum içerisinde yer alan fikir ve düşüncelerin tartışılabildiği ve bu tartışma ortamından kaynaklanan çıktılarının karar alıcı siyasi erk ya da siyasi kurumları hedeflediği bir iletişim alanıdır. Günümüzün küreselleşen yapısı çerçevesinde, küresel toplum yapısı, genel toplum ilgi ve çıkarlarını da belirlemektedir. Siyasi erk/kurum, devlet işleyiş yapıları ile toplum arasındaki devinim toplumun siyasal işleyişini de belirlemektedir. Küreselleşme yapısı, toplum yapısını yerel/ulusal olmaktan çıkartıp küresel alana taşımıştır. Devlet ile toplum arasında kamu alanı uzanmaktadır:

“Görüşlerin ve bilgi alışverişinin yapıldığı bir ağ. Kamu alanı, bireyin vatandaş olarak bir araya geldiği ve otonom düşüncelerini açıkça beyan ederek siyasi erk/kurum yapılarını etkilemeye

çalıştığı alan olması nedeniyle sosyopolitik alanın esas unsurudur. Sivil toplum, bu düşünce ve söylemlerini organize eder; devletle ilişki kurar ve böylece demokrasinin kenar taşıını oluşturur. Etkin bir sivil toplum olmadan, karışık çıkar ilişkilerini, muhtelif düşünceleri yapılandırma ve yönlendirme mümkün olmaz, devlet amacından uzaklaşmış olur” (Castells, 2008, s.78).

İnternet ve sosyal medya kavramına bilgi ve enformasyon takibi açısından bakıldığı gibi, insanların toplumsallaşması açısından da bakılmasında fayda vardır. Özellikle Facebook, Twitter gibi sosyal medya uygulamaları ile bireyler, güncel olaylardan bilgi sahibi olup fikirlerini beyan edebildiği gibi, bir eğlence yöntemi ve sosyalleşme ortamı olarak da bu mecraları kullanmaktadır. Gazetelerin fiziki yapılarını yavaş yavaş çevrimiçi yapılara döndürmesi, televizyonların ve radyoların internet üzerinden yayın yapması nedeniyle, zaman ve mekân tanımadan bilgiye ulaşılabilmesini sağlamaktadır. Küresel internet topluluğunun bir parçası olan bireyler, klasik medyadan farklı olarak görece denetimsiz bir ortamda, fikirlerini açıkça beyan edebilmekte, bilgi paylaşımında bulunabilmekte, bu bilgi yapılarını özelleştirebilmektedir. Hatta “yurttaş gazeteciliği” kavramı çerçevesinde, sosyal çevresi içerisinde “haber niteliği” taşıyan olay ve olguları, anında gazete, televizyon ve radyoların merkezlerine ulaştırabilmektedir. Bu özelleştirmeler, hem bireysel, hem ticari, hem de siyasal amaçlarla kullanılabilen enformasyon yapılarının kurumsallaşmasını sağlamaktadır. Bu kurumsallaşma, kültürel olarak davranış biçimlerini de etkilemekte ve bireyselleşme yapısıyla birlikte sosyal ağlar oluşturma işlevine de dönüşmektedir (Ceyhan, 2019, s.8-9).

Bu işlevler sadece internet ve sosyal medyanın kendisi noktasında değerlendirilemez. Siyasal katılım temel unsur olarak ele alındığında, siyasi erk ve kurumlar klasik medya işleyişi ile sosyal medya işleyişini, ortak nihai bir amaç için ama ayrı ayrı kanallar olarak kullanmaktadır. Sosyal medya kullanımı siyasi erk ve kurum için bir çeşitlenme sağlamaktadır. “Bu çeşitlenmelere, siyasal kurumların doğası, aynı zamanda hükümetlerin partizan davranışları, elitler arasındaki çekişmeler ve dengesiz siyasal işbirlikleri, kamuoyu düşüncesi, kitle iletişim araçları, güçlü bir mobilizasyon karşıtlığı ve reformlar için bir pencere olarak bakılması da dâhildir” (Vromen, 2017, s.38). Bu noktada, Felix Kolb, dijital medyanın siyasi etkinlikleri kapsamında beş tip çıktı belirtmektedir:

1. «Gündem Etkisi»: Siyasal gündem ile alakalı unsurları ve bununla ilgili paydaş olguları etkileme amacı.
2. «Alternatif Etki»: Siyasal erk/kurum ve içerikler nezdindeki olguları etkileme amacı.
3. «Siyasal Etki»: İhtilaftan ortaya çıkan siyasal olguların benimsenmesini sağlama amacı.
4. «Uygulama Etkisi»: Siyasal olgu ve süreçlerinin hızlanmasını sağlama amacı.
5. «İyi Etki»: Kamu yararına ve demokratik işleyiş süreçlerine ait olguların tartışmaya açılarak bir «kamuoyu» düşüncesi yaratma amacı (Kolb, 2007, s.28).

Kamu diplomasisi kavramına yukarıda belirttiğimiz unsurlar çerçevesinde bakmamızda fayda vardır. Kamu diplomasisinin önceliği siyasi etkinliği arttırmaktır ve “nüfuz” kazanmaktır. Kazandığı bu nüfuzu da kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Bununla birlikte siyasi erk/kurum, iktidarda kalabilmesi adına, sadece uluslararası nüfuzunu arttırmanın yanı sıra, iç kamuoyu nezdinde de o kamuoyunun desteğini ve rızasını almak zorundadır. Bu zorunluluk sonucunda, kamu diplomasisinin birincil amacını oluşturan diğer ülkelerin halkları nezdindeki güvenilirliğinin yanı sıra, ulusal yapı içerisindeki kamuoyunun da güvenini kazanmak durumundadır. Kamu diplomasisinin ana amacı kamu iletişimi aracılığıyla vatandaşlarına yönelerek diğer ülkelerin politikalarını etkilemektir (Fortner, 1993, s.278).

Kamu diplomasisi “güç” kavramıyla doğrudan ilişkili bir kavramdır (Snow, 2009, s.3). Joseph Nye, kamu diplomasisi kavramını “yumuşak güç” olarak tanımlamıştır. Nye’in tanımlamasına göre kamu diplomasisi kavramı “etkileme ya da ekonomik yollarla, (...) kültür, değerler ve dış ilişkileri de buna ekleyerek, bir çekim yaratarak amaçladığın şeyi elde etme kapasitesi” (Nye, 2004, s.10-11) anlamında

bir yumuşak güçtür. Kamu diplomasisi, demokratikleşme sürecinin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir demokratikleşme yapısı olarak kamu diplomasisi, bir veya birden fazla hedef ülkeyi, silah kuvvetine başvurmadan, kendi amaç ve hedeflerimiz doğrultusunda işbirliği yapmak, çekici bir özne haline gelmek, kültürel ve ticari faaliyetler yoluyla ikna etmek olarak tanımlanabilir. Kamu diplomasisi, yumuşak güç unsuru olarak kültürel bir güçtür (Snow, 2009, s.3). Kültürel bir öge olarak, bir ülkenin kültürel özne ve yapılarını küresel normlar çerçevesince eşleştirme, çoklu iletişim yol ve yöntemlerini kullanma, küresel medya yapıları içerisinde faal olma ve ülke olarak güven yaratma üzerine kuruludur.

“Kamu diplomasisinin tipik görünüşü, geleneksel diplomasinin zorlayıcı ve militarist yapısının tersine, ılımlı, uyumlu ve rahatlatıcı bir yapıda olmasıdır. Yumuşak güç kavramının kamu diplomasisi içerisindeki yaklaşımı, (...) baskı uygulamak yerine, ülkenin kültürünü, politik ideallerini ve siyasalarını diğer ülke bireylerinin arzu edeceği bir çekim merkezi haline getirmedir” (Pratkanis, 2009, s.111).

Bu noktada, kamuoyu düşüncesini, hareketlerini, davranışlarını, beklentilerini, destekledikleri görüş ve bakış açılarını etkileme ön plana çıkar.

Kamu diplomasisi, hükümetlerden uluslara doğru yayılan siyasi bir aktivite olarak adlandırılabilir. “Diplomatik çalışmalar, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, halkla ilişkiler, uluslararası iletişim, medya çalışmaları, pazarlama ve reklam gibi farklı disiplinler kamu diplomasisi içerisinde temsil edilmektedir” (Pratkanis, 2009, s.111). “Geleneksel diplomasi uygulamaları, hükümetlerin uluslararası ilişkiler içerisinde stratejik amaçlarının ilerletilebilmesi için yabancı temsilcilerle iletişime geçerken; kamu diplomasisi, aynı stratejik amaçlar için, tam tersine yabancı halkların hedeflenen kesimleri ile iletişim kurmaktadır” (Fitzpatrick, 2009, s.85). Kamu diplomasisinin, klasik diplomasiden ayrıldığı nokta buradadır: Kamu diplomasisi bir ülkenin sivil halkını hedef alır.

Ancak, 20. yüzyıl içerisinde gelişen kamu diplomasisi, 21. yüzyılın gelişimi içerisinde etkisiz ve demode kalmaktadır. 20. yüzyıl içerisinde geliştirilen kamu diplomasisi, bundan sonra geleneksel kamu diplomasisi olarak bahsedilecektir, bilgi vermeye yönelik geliştirilmiş, kültürel projeksiyonların içerisinde konumlanan ve uluslararası itibar yönetimi çerçevesinde gelişen bir yapılanmadır. Kitlelerin dijitalleşmesi bölümünde bahsedildiği gibi 21. yüzyıl içerisindeki hem teknolojik hem toplumsal değişimler, geleneksel kamu diplomasisinin bu özelliklerinin günün koşullarına uyum sağlamasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda, yeni kamu diplomasisi ya da dijitalleşen kamu diplomasisi, ilişkiler kurma ideali üzerine şekillenmiştir. Dijitalleşmenin yapısına uygun olarak iş birliği ve diyalog kurma ön plandadır. Birçok mecra içerisinde birden fazla aktör ile uygulanan bir yapı olarak karşımıza çıkar. Özellikle devlet dışı aktörlerin, kültürel öğelerin rolü bu yapılanmada önemlidir. İletişim teknolojilerinin neredeyse tamamından yararlanır, ancak bu yararlanma sadece dijital teknolojiler ve/veya sosyal ağlar çerçevesi ile sınırlı kalmaz, geleneksel iletişim teknikleri de halen devam ettirilir. Bu kapsamda, 21. yüzyılın tüm kitle iletişim unsurları yoğun olarak kullanılır. Bu yapıların her bir ögesini ilerleyen kısımlarda detaylı olarak ve dijitalleşmenin unsurları ile irdelemeye çalışacağız.

Geleneksel kamu diplomasisi, devletlerin yabancı topluluklarla, 20. yüzyılın demokratik kültürünün kısmi bir yapılanması olarak tek yönlü iletişim kurması olarak anlaşılmaktadır. Bir uygulama alanı, bir terim ve akademik çalışma alanı olarak belirlemektedir. Bu açılardan bakıldığında doğal olarak toplumlarla ilintili bir kavramdır. (Huijgh, 2016, s.438). Kitlelerin dijitalleşmesi, kamu diplomasisi kavramını da değiştirmiş ve 21. Yüzyıl içerisinde yeni bir konum içerisine oturmasına neden olmuştur (Tablo 1).

Tablo 1.

Geleneksel Kamu Diplomasisi	Yeni Kamu Diplomasisi
<ul style="list-style-type: none"> - Dış ve iç yapılar arasında ve devlet-sivil toplum arasında net sınırların olması - Devletlerarası diplomasi - Kurallar ve normlar üzerine kurulu olma - Az diplomatik aktör, az insan, az konu - Sanayi çağı teknolojileri: basılı yayın, radyo, TV - Hiyerarşik yapılanma, devlet merkezli, yukarıdan aşağı işleyiş - Bilginin dağıtılması, mesaj yaratımı ve gönderimi - Tek yönlü, Tek'ten Çok'a doğru işleyiş - Az bilgi, daha çok dikkat çekme eylemi - Dışişleri Bakanlıkları, eşik bekçileri, devlet erk ve kurumları öncelikli aktör - Devlet aktörleri destekli çıkar çatışması - Kültürel engeller - Dönemsel ve dış işleri yönetiminin çevresel faktörü uygulamalar - Devletten kamuya doğru uygulama - Yabancı kamuoylarının ele alınması - Pasif işleyiş, dolaylı katılım - «Fikirler savaşı» yoluyla ikna, üst-anlatımsal yaklaşım Önceden hazırlanmış ve statik mesajların aktarımı - İmaj yaratımı - Pasif işleyiş, dolaylı katılım 	<ul style="list-style-type: none"> -Geçişken sınırlar ya da sınırların ortadan kalkması, gücün düşürülmesi - Çok merkezli yönetim, devletler üstü, devletler altı, devletler ötesi uygulamalar - Kural ve normlardan arınma - Daha fazla diplomatik aktör, daha çok insan, daha çok konu - Dijital dönem teknolojileri: geleneksel basın ve sosyal medya - Bağlantılı ve yatay işleyiş - İşbirliğine yönelik mesaj değiş tokuşu, diyalog kurma, karşılıklı anlayış ve ortak politika üretme ağı - Çok'tan Çok'a işleyiş, çok yönlü yapılanma, çok bilgi paylaşımı, az dikkat çekme - Tüm devlet yönetimi ve Dış İşleri Bakanlığı önemli ama öncelikli aktör değil - Devlet ve devlet dışı aktörler arasında işleyiş - Birden fazla devlet, bölge, devlet altı kurum ve sivil toplum - Kültürlerarası ilişkiyi ve çok kültürlü yapıları benimsemek - Aktif izleyici, doğrudan katılım - Bağımsız aktör, partner ve kamu aktörlerinin iç ve dış politikanın parçası olması - Küresel düzeyde anlayış, etkileme ve işbirliği; çoklu-anlatım - Diğerlerinin algısını anlama, eş yaratım süreci ve dinamik yapılanma - Politik davranışların politik gündeme göre şekillenmesi

Kaynak: (Ellen, 2016, s.439)

Yeni kamu diplomasisinin 21. yüzyıl içerisindeki işleyişine ve geleneksel kamu diplomasisi kavramından ayrıldığı noktalara kitlelerin dijitalleşmesi açısından bakmakta fayda vardır. Buradaki kitlelerin dijitalleşmesi bakış açısı, yukarıda belirtilen geleneksel kamu diplomasisinden yeni kamu diplomasisine geçiş unsurlarının çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, toplumsal normların değişimi, iletişim teknolojilerinin buna etkisi açısından yapılmaya çalışılacaktır. Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir dijital ajans olan We Are Social Agency' nin "Dijital 2019: Küresel İnternet Kullanımına Yönelik İvmelenme Özel Raporu" (Digital 2019: Global Internet Use Accelerates Special Report) verilerinin ışığında, Ocak 2019 itibari ile dünya üzerindeki nüfusun yaşa göre dağılımında 0-12 yaş grubu dünya nüfusunun %22'sini, 13-24 yaş grubu %19'unu, 25-44 yaş grubu %29'unu, 45-64 yaş grubu %21'ini ve 65 yaş ve üstü grup ise dünya nüfusunun %9,2'sini oluşturmaktadır (Digital 2019: Global Internet Use Accelerates Special Report)

Bu tabloyu değerlendirdiğimizde, 13-44 yaş aralığındaki insan topluluğu dünya nüfusunun %69'unu oluşturmaktadır. Bu oran, kamu diplomasisi açısından içerisinde yer alacak etkin birey yapılanması olarak da anlaşılabilir bir sayıdır. Bunun nedeni, yeni/dijital kamu diplomasisi içerisinde devlet-dışı aktörlerin, uluslararası alandaki etkinliği oranında verimli bir yapılanma sağlamasıdır. Bu aşamada bireylerin örgütlenmesi, özellikle devletlerin vatandaşları ve onların sivil toplum örgütlenmeleri önemli aktörlerdir. Yeni/dijital kamu diplomasisi, bir devlet stratejisi olarak bu bireylerin etkinlikleri çerçevesinde şekillenir. Yeni/dijital kamu diplomasisi bireyi sadece etkinlikleri açısından değerlendirmez, yeni/dijital kamu diplomasisini uygulayan devlet, yukarıda da bahsettiğimiz üzere vatandaşlar nezdinde eylem planı uygularken, uluslararası bireyleri de bu yapılanmanın merkezine alır. Bu nedenle bütüncül bir yaklaşımla bireyleri değerlendirir. Dünya nüfusunun 13-44 yaş aralığındaki %69'luk oranı da bu açıdan anlam kazanmaktadır.

Yeni/dijital kamu diplomasisi dijital dönemin iletişim teknolojilerini etkin olarak kullanmaktadır. Bu aşamada, sadece internet ve sosyal medya kullanımı ile sınırlı kalmaz. Geleneksel medya unsurlarını da internet ve sosyal medya yapıları ile harmanlayarak strateji geliştirir. Bu nedenle bağlantılı ve yatay bir işleyiş yapısı içerisinde hareket etmektedir. İşbirliğine yönelik bir mesaj değiş tokuşu ön plandadır. Diyalog kurma, karşılıklı anlayış yaratma ve bunlar üzerinden politika üretme ön plana çıkar. Bu açılardan bakıldığında, bireylerin dünya üzerinde dijital ortam ve araçları ne oranda kullandıklarının incelenmesi yeni/dijital kamu diplomasisinin değerlendirilmesi açısından önem kazanır (Digital 2019: Global Internet Use Accelerates Special Report).

We Are Social'ın raporuna göre, 2019 yılının Nisan ayında dünya toplam nüfusunun %58'i, yani yaklaşık beş milyar insan, internet kullanıcı olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, dünya nüfusunun %66'sı mobil iletişim yöntemlerini (cep telefonu, tablet, vb.) aktif olarak kullanmaktadır. Gene Dünya nüfusunun %45'i aktif olarak sosyal medya mecralarını kullanmakta ve mobil uygulamalar üzerinden bu yapılara erişmektedir. Bu sayıların yeni/dijital kamu diplomasisi için önemi şudur; yeni/dijital kamu diplomasisi çoklu ortamlarda işleyiş yapıları oluşturmaya ve bu işleyiş yapılarını ençoklaştırarak bir üst seviyeye erişmeyi amaçlamaktadır. Bütüncül yaklaşımı nedeniyle daha fazla aktör ile en çok bilgi paylaşımını sağlamak ama buna istinaden bir devlet olarak az dikkat çekme yapısı üzerine kuruludur. Bu stratejiyi güden devlet, kendisi ve/veya hedeflediği unsurlar hakkında kendini mümkün mertebede az dikkat çekme odaklı olarak konumlar. Buradaki amaç aktif izleyici ile doğrudan katılımı ve bununla birlikte algı yönetimini olumlu yönde sağlamaktır. Bununla birlikte, bu algı yönetiminin bir parçası da diğer toplumların ve kültürlerin algısının ne şekilde işlediğini anlamak üzerinedir. Bu anlama süreci ile bir yaratım süreci gerçekleşecek ve gelişerek dinamik bir yapılanma kurulacaktır.

Yeni/dijital kamu diplomasisinin yapılarını ve kitle dijitalleşmesinin etkilerini cihaza göre internet kullanımı verilerine göre incelemek de gerekmektedir. We Are Social'ın raporuna göre, Nisan 2019 itibarı ile Dünya üzerinde toplam internet kullanıcısı yaklaşık beş milyar, toplam Dünya nüfusa oranı ise %58'dir. Aktif olarak mobil cihaz kullanan insan sayısı ile dört milyar, toplam Dünya nüfusuna oranı ise %52'dir. Bu rakamlar, kitlelerin dijitalleşmesini göstermesi açısından önemliken, aynı zamanda devlet yapılarının da bu dijitalleşmeye ayak uydurması gerekliliğini de göstermektedir. Devletlerin, kitle dijitalleşmesi ile toplumsal yapıları kapsayacak daha esnek yapılar kurma zorunluluğu ortaya çıkmış ve devletler genel yapılanmalarını bunlar üzerine şekillendirmeye başlamıştır (Digital 2019: Global Internet Use Accelerates Special Report).

Bunun yeni/dijitalleşen kamu diplomasisi için önemi şudur; devlet eliyle, devletin elinde bir güç unsuru olarak bulundurduğu sınırların daha geçişken hale gelmesi, kimi yerlerde ortadan kalkması, yani devletin elindeki gücün gene devlet eliyle düşürülmesi durumudur. Dijitalleşme ile devlet artık, tek merkezli bir yönetim yapısı içerisinde hareket edemez. Kural ve normları esnetme, yeri geldiğinde

ortadan kaldırmak durumundadır. Yeni/dijitalleşen kamu diplomasisi açısından da bu yapıların yansımaları görürüz. Yeni/dijital kamu diplomasisi içerisinde, tıpkı geleneksel kamu diplomasisinde olduğu gibi, tüm devlet yönetimi, Dışişleri Bakanlığı gibi kurumlar halen önemlidir; ancak yeni/dijital kamu diplomasisinde bu siyasi kurumlar öncelikli aktör olarak konumlanmazlar. Hem devlet içi hem de uluslararası alanda devlet ve devlet dışı aktörlerin arasındaki bir işleyişten bahsetmemiz mümkündür. Birden fazla devlet, bölge, devlet altı veya devlet üstü kurum ve sivil toplum bir arada, bir anlayış oluşturarak hareket ederler. Kültürlerarası ilişkiyi oluşturmak ve çok kültürlü yapıları benimsemek ön plandadır. Küresel düzeyde bir anlayış, etkileme ve iş birliği oluşturmak üzerine kurulu bir yapılanmadır. Bu yapılanmada, geleneksel diplomasi kullanıldığı üst anlatı biçimi, çoklu anlatı biçimine dönüşmüş ve mümkün merteye en çok bireyi kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu tasarlanan çoklu anlatı unsurları da, dijital iletişim teknolojileri ve geleneksel medya araçları ile ençoklaştırma mantığı çerçevesinde dolaşıma sokulmaktadır. Buradaki amaç, bağımsız aktörlerin, ortaklık kurulan kurumların, kamu aktörlerinin iç ve dış politikanın birer parçası olmasıdır. Aynı zamanda politik davranışların, politik gündeme göre şekillenmesi de bu yapıyla sağlanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmanın ilk bölümünde, toplumsal yapılanmada bilginin rolüne bakılmış, siyaset-toplum-medya ilişkisine ve kitlelerin dijitalleşmesinin nasıl bir yapıda yol aldığı ve bu yapının toplumsal ve siyasal olarak nasıl etkilere yol açtığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle teknolojik gelişmelerin toplumsal yayılımı, medya ve siyaset üzerinde önemli değişimlerin olmasını sağlamış; siyasi erk/kurumlar etki alanını genişletebilecek mecralara sahip olurken, karşılıklı olarak toplumların da siyasi yapılar üzerinde denetim sağlama olanakları genişlemiştir. Medya açısından baktığımızda, verimlilik, hesaplanabilirlik, tahmin edilebilirlik ve denetim mekanizmaları ile toplum ve siyasi erk/kurumlar arasındaki aracı rolünü sürdürürken, aynı zamanda toplumsal ve siyasal dönüşümlerin temel unsuru olarak karşımıza çıkmıştır.

İkinci bölümde ise, tüm bu toplumsal, iletişimsel ve siyasal değişimlerin ışığında yeni/dijital kamu diplomasisinin yapıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, geleneksel diplomasi yapıları öncelikle ortaya konulmaya çalışılmış ve bunun doğrultusunda, kitlesele dijitalleşmenin verileriyle yeni/dijital kamu diplomasisinin özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, yeni/dijital kamu diplomasisinin geçişken sınırlar içerisinde, çok merkezli yönetim yapıları çerçevesindeki hareket düzlemi ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca, devlet yapılarının, yeni/dijital kamu diplomasisi yapısı içerisinde önemini halen korumasına rağmen, artık tek aktör olmadığı, tüm devlet kurum ve kuruluşlarının, devlet dışı aktörlerin, sivil toplum unsur ve işleyişlerinin bir bütün içerisinde hareket ettiği gösterilmeye çalışılmıştır. Yeni/dijital kamu diplomasisinin kültürlerarası ilişkiyi ve çok kültürlü yapıları benimsediği ortaya konularak, bu yapılar içerisinde devlet stratejilerinin politik gündeme göre şekillendiği, bağımsız aktörler ile kamu aktörlerinin iç ve dış politika unsurlarında devlet kurum ve kuruluşlarıyla paydaş olduğu, bu paydaşlığın dijital dönem teknolojileri ile geliştirilerek uygulamaya geçirildiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu açılardan bakıldığında, hem 21. yüzyıl medya edimlerinin siyasal ve toplumsal işleyişlerdeki rollerine dikkat çekilmiş ve bu işleyişlerdeki değişimlerin toplumsal etkilerinde önemli rol oynadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. 21. yüzyılın devinen toplumsal yapısı içerisinde siyaset-toplum-medya ilişkisi oldukça iç içe geçmiş bir yapılanmadır. Özellikle yeni/dijital kamu diplomasisi ile devletlerin başka kamuoyları ve toplumları kendi amaç ve hedefleri çerçevesince ikna etme çalışmaları, siyasal iletişim, siyaset-toplum-medya ilişkisini de derinden etkilemektedir. Medya, kamusal alanın ve toplumsallaşmanın önemli bir parçasıdır. Bu önemli parça, siyasal erk/kurumların, kültürel yapıların, toplumsal öğelerin devinimini sağlarken, hem siyasi erk/kurumlar, hem de toplumlar için bir araç

görevi de görmektedir. Bu açılardan bakıldığında, 21. yüzyılın demokratik kültürü içerisinde yeni/dijital kamu diplomasisi ögesinin de değişim geçirmesinde önemli rolü bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Barbier, F., Barbier, L., Catherine B. (2001). *Diderot'dan internete medya tarihi*. Okyanus Yayınları.
- Brants, K., Voltmer K. (2011). *Political communication in postmodern democracy: Challenging the primacy of politics*. Palgrave Macmillan.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- Castells, M. (2008). The new public sphere: Global civil society, communication networks and global governance. *Annals, Aapss*, 616, March.
- Castells, M. (2006). Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür. II. Cilt: *Kimliğin Gücü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ceyhan, A. İ. (2019). Digital politics: Political engagement in the new digital age - the case of Turkey. A. C. Kırgız ve B. Baybars Hawk (der.) *Interdisciplinary Reflections Of Digital Transformation* içinde. Türkmen Kitabevi.
- Ceyhan, A. İ. (2016). Diplomasi uygulamalarında medyanın etkisi: Medya diplomasisi. T. Arı ve F. Pirinççi (der.) *Küresel ve bölgesel sistemde devlet ve devlet dışı aktörler* içinde. Dora Yayıncılık.
- Ceyhan, A. İ. (2018). *Siyasal iletişimde kamu diplomasisi*. Akademisyen Yayınevi.
- Ceyhan, A. İ. (2019). Dijital iletişim çağında siyasetin dijitalleşmesi üzerine bir inceleme: Post-truth ve dijital siyasetin sahte haber ekseninde analiz. *Ekurgu*, Cilt:27(4).
- Fitzpatrick, K. (2009). *The future Of U.S. public diplomacy: An uncertain fatei*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Fortner, R. (1993). *International communication*. Wadsworth Publishing.
- Hermanns H. (2017). The digital political communication of South Korean politicians. *Jedem-Ejournal Of Edemocracy And Open Government*, Cilt 9(2).
- Holmes M. (2015). Digital diplomacy and international change management. C. Bjola ve Marcus Holmes (der.) *Digital diplomacy: Theory and practice* içinde. Routledge.
- Howel, K. (2012). An introduction to networks. S. Waddington (der.) *Share this: The social media hanbook for Pr professionals* içinde. Chartered Ins. Of Public Relations (Cıpr): Wiley Publication.
- Huijgh, E. (2016). Public diplomacy. C. M. Costantinou, P. Kerr ve P. Sharp (der.) *The sage handbook of diplomacy* içinde. Sage Publications.
- Kolb, F. (2007). *Protest and opportunities: Political outcomes and social movements*. Frankfurt: Verlag,
- Lutz, B., Du Toit P.(2014). *Defining democracy in a digital age: Political support on social media*. Palgrave Macmillian.
- Mª Sánchez-Villar, J. (2019). The use of blogs as social media tools of political communication: Citizen journalism and public opinion 2.0. *Communication & Society*, Cilt 32(1).
- Maigret, E. (2011). *Medya ve iletişim sosyolojisi*. İletişim Yayınları.
- Nye, J. Jr. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. New York Public Affairs.

- Perloff, R. M. (2014). *The dynamics of political communication media and politics in a digital age*. Routledge.
- Pratkanis A. (2009). Public diplomacy in international conflicts. N. Snow ve P. M. Taylor (der.) *Routledge handbook of public diplomacy* içinde.
- Semetko, H. A. (2007). Political communication. R. J. Dalton ve H. D. Klingemann (der.) *The Oxford handbook of political behavior*. Oxford University Press.
- Ritzer, G. (2020). *Toplumun mcDonalddlaştırılması*. Ayrıntı Yayınları.
- Snow, N. (2009). Rethinking public diplomacy. N. Snow ve P. M. Taylor (der.) *Routledge Handbook Of Public Diplomacy* içinde.
- Tesler, M., Zaller J. (2017). The power of political communication. K. Kenski ve K. Hall Jamieson (der.) *The Oxford handbook of political communication* içinde. Oxford University Press.
- Thompson, J. B. (2010). Kitle iletişimi, simgesel mallar ve medya ürünleri. Anthony Giddens (der.) içinde *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* içinde. Say Yayınları.
- Thylstrup, N. B. (2018). *The politics of mass digitization*. The MIT Press, Cambridge, London, England.
- Vromen A. (2017). *Digital citizenship and political engagement: The challenge from online campaigning and advocacy organisations*. UK: Palgrave Macmillan.
- White, A. (2014). *Digital media and society: Transforming economics, politics and social practices*. Palgrave Macmillan.

İnternet Kaynakları

Digital 2019: Global Internet Use Accelerates Special Report, Erişim Tarihi: 15.05.2020, <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates>

Digital 2019: Global Internet Use Accelerates Special Report, Erişim Tarihi: 15.05.2020, <https://wearesocial.com/blog/2019/04/the-state-of-digital-in-april-2019-all-the-numbers-you-need-to-know>

12 Eylül'ün İnşa Ettiği Yeni İnsan Tipinin Türk Romanındaki İzdüşümü: "Yüz:1981" Romanının Pierre Bourdieu'nün Alan Kavramı Üzerinden İncelenmesi

The Projection of the New Type of the Human Constructed by 12 September on Turkish Novel: Review of "Face:1981" Novel by Pierre Bourdieu through the Concept of Space

Gönderilme tarihi/received: 10.06.2020

Kabul tarihi/accepted: 12.08.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

İsmail Uğur AKSOY²⁶

Öz

Türkiye siyasal hayatının en sancılı dönemlerinden biri olarak kabul edilen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, salt politik ve iktisadi düzlemde değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel yaşamda da radikal dönüşümlere yol açmıştır. Öyle ki, politikanın hedef alındığı, toplumun gitgide depolitizasyon içerisinde yer aldığı 1980'lerin kültürel ikliminde, bireyselleşmiş, apolitik, cinselliği ve hazzı ön plana çıkaran yeni bir insan tipi gelişmiştir. Siyasetin siyazetsizleştirildiği 1980'ler döneminde, inşa edilmeye çalışılan yeni bir insan tipi kuşkusuz ki, edebi eserlerde de yansımaları bulmuştur. Bu çalışmada da Mehmet Eroğlu tarafından kaleme alınan ve 12 Eylül sonrası süreci konu edinen *Yüz:1981* adlı eser, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün *alan* analizi perspektifiyle incelenmiş olup, inşa edilmek istenilen yeni bir insan tipinin düşünsel temelleri analiz edilmiştir. Metodolojik olarak tercih edilen alan kavramı üzerinden egemen ve bağlı toplumsal grupların mücadele uzamları, yaşam tarzları ve kültürel pratikleri roman özelinde mercek altına alınmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, tahakküm ve direnişin aynı anda gerçekleştiği alanlar üzerinden 12 Eylül'ün kültürel atmosferinde karşılığını bulan yeni bir insan tipinin *Yüz:1981* adlı roman aracılığıyla yeniden inşa edilmediğini çözümlenektir.

Anahtar Sözcükler: 12 Eylül, *Yüz:1981*, Pierre Bourdieu, Alan Kavramı.

Abstract

12 September 1980 military coup is considered as one of the most painful political periods in Turkey. 12 September coup caused radical transformation in Turkey not only in the fields of politics and economics, but also in the social and cultural spheres. As a result, a new generation was raised in the 1980s with a political culture consisted of more individualism, more apolitical attitude as well as increasing focus on sexuality and pleasure. This new type of man that was raised in a period when politics is depoliticized is depicted in literary works as well. In this paper, a novel fitting into this category, Mehmet Eroğlu's *Yüz: 1981* novel will be analyzed in the light of French sociologist Pierre Bourdieu's ideas. Accordingly, Bourdieu's concept of *social space* will be used in order to analyze

²⁶ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Doktora Öğrencisi, uuraksoy@hotmail.com. ORCID:0000-0001-8530-8343.

dominant and other social classes' struggles and their extent, lifestyles, and cultural practices within the novel. The main aim of this study is to understand how a new man was created by the 12 September regime's cultural atmosphere and how this was reproduced with this novel.

Keywords: 12 September, *Yüz:1981*, Pierre Bourdieu, Social Space.

Giriş

Türkiye siyasal hayatında bir kırılma anı olarak da görülen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, salt politik ve iktisadi düzlemde etkiler bırakmamıştır. Türkiye'deki sosyal ve kültürel yapıyı da köktenci bir şekilde değiştiren askeri müdahale, gündelik yaşam pratiklerine kadar sirayet etmiştir. Böyle köklü bir dönüşüm süreci ve meydana gelen toplumsal dinamiklerle birlikte *yeni bir insan tipi* de inşa edilmek istenmiştir. Öyle ki, Türkiye'de politik ve toplumsal sorunların görece daha çok konuşulduğu ve tartışıldığı 1970'lerin kültürel iklimine nazaran 12 Eylül sonrası süreçte; toplumsal meselelerin konuşulmadığı, bireylerin gitgide depolitizasyon içerisine girdiği ve mahremiyetin ifşasının yaygınlaştığı yeni bir toplumsal yaşam pratiği gündeme gelmiştir. Cinselliği, hazzı, tüketimi ve bireyseliği önceleyen bu yeni insan inşasının izdüşümleri, toplumsal ve politik sorunları işleyebilme gücü olan edebiyatta da karşılığını bulmuştur. Bu durum sosyal bilimlerin karmaşık doğasıyla birlikte ele alındığında, salt tarihin edebiyatı şekillendirdiğini söylemek gerçekçi bir perspektif sunmaz. Öyle ki, tarihle edebiyat arasındaki ilişkinin tek boyutlu olmaktan öte karşılıklı bir etkileşimi içerdiğini öne süren ve ilgili yazında önemli bir yer tutan yeni tarihselcilik²⁷ üzerine süregelen akademik incelemeler de bulunmaktadır.

Türkiye siyasal hayatının en baskıcı iklimini yansıtan 12 Eylül süreci, birçok edebiyat eserinde ana tema olarak işlenmiştir. Bu çalışmada da Mehmet Eroğlu'nun *Yüz:1981* adlı romanı, Fransız sosyolog ve entelektüel bilim insanı Pierre Bourdieu'nün *alan* kavramı üzerinden irdelenerek, 12 Eylül'ün kültürel alanında inşa edilmek istenilen *yeni bir insan tipi* çözümlenmeye çalışılmıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel etkilerine yönelik çalışmalar akademik yazında yeni bir inceleme konusunu teşkil etmemektedir. Bu durumun yanı sıra 12 Eylül sürecinin edebi eserlerdeki izdüşümlerine yönelik de süregelen akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise örneklem olarak bir romanın seçilmesinden dolayı 1980'lerin kültürel iklimini romanlar üzerinden inceleyen ilgili yazın taranmıştır. Bu kapsamda yapılan sorgulamalarda gerek akademik makalelerin gerekse de lisansüstü tezlerin varlığı dikkat çekmektedir.²⁸ Bilhassa Balık ve Avcı'nın gerçekleştirdiği çalışmalarda 12 Eylül sürecini konu edinen romanlara yönelik mukayeseli bir incelemede bulunulmuştur.²⁹

²⁷ Yeni tarihselcilik, geleneksel bir perspektifle tarihte meydana gelen olay ve durumların edebiyatta karşılık bulacağına dair ön kabulün aksine edebi bir eserin de tarihe kaynaklık edebileceğini, aynı zamanda edebi bir eserin dönemin toplumsal ikliminden ve yazarın psikolojisinden de soyutlanamayacağını ileri sürmektedir. (Kara Demir, 2018, s. 299). Disiplinlerarası bir perspektifle tarihi, anlatsallık ve metinsellik üzerinden ele alan yeni tarihselcilik, resmi tarih yazımına şüpheyle yaklaşıp, tarihsel metinleri sair metinlerle birlikte ele alıp, önemli tarihsel olay ve kişilerden söz etmekten ziyade sıradan insanı öne çıkaran bir kültür tarihi yazmayı amaçlamıştır (Geçikli, 2016, s. 173).

²⁸ 12 Eylül sürecinin romanlardaki yansımalarına yönelik çalışmalar ilgili yazında yer almakla birlikte sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin Türk romanında meydana getirdiği dönüştürücü etkiyi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. (Bakınız Balık, 2009; Alver, 2012). Aynı şekilde ilgili yazında gerçekleştirilmiş lisansüstü tezler de yer almaktadır. (Bakınız; Yiğittürk Ekiyor, 2005; Cihan Ertem, 2006; Özer, 2011).

²⁹ Balık (2009), "Türk Romanında 12 Eylül Darbesi" adlı çalışmada, 12 Eylül sürecini konu edinen beş roman üzerinden darbenin Türk romanındaki yansımalarına yönelik karşılaştırmalı bir analizde bulunulmuştur. Aynı şekilde Alver (2012), "12 Eylül 1980 Askeri Darbesi 'Devrimciler' ile 'Yüz:1981' Romanlarından Hareketle 12 Eylül Döneminde Yaşanan Devlet Gündümlü Baskı ve Şiddet Sorunsalı" adlı makalede ise söz konusu iki roman üzerinden askeri yönetimin toplum üzerinde kurduğu baskı, mukayeseli bir şekilde çözümlenmiştir.

Bu çalışmada ise *Yüz:1981* romanı, 12 Eylül'ün kültürel alandaki pratiklerinin bir tezahürü olarak temayüz edilen apolitik, bireyselleşmiş, cinselliği ön plana çıkaran *yeni bir insan tipi* üzerinden Pierre Bourdieu'nün *alan* kavramı aracılığıyla analiz edilmiştir. Böylelikle *alan* analizi perspektifiyle 12 Eylül sürecinin gerek kültürel düzlemde gerekse bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde meydana getirdiği dönüştürücü etkinin bir sonucu olarak inşa edilen *yeni bir insan tipinin* fikriyatına dair çözümlenelerde bulunulması, bu çalışmanın özgün değerini ortaya çıkarmaktadır. Metodolojik olarak Bourdieu sosyolojisinde kilit bir kavram olan ve toplumsal sınıflara özgü yaşam pratiklerinin, hiyerarşinin, toplumsal pozisyonların, kültürel üretim ve nihayetinde sermaye biçimlerinin yer aldığı *alan* kavramından yararlanılmıştır. Nitekim egemen toplumsal kesimlerle tabi konumdaki toplumsal grupların karşı karşıya geldiği ve sermaye türlerinin eşitsiz bir dağılım içerisinde olduğu *alanlar*, gerek toplumsal sınıflara özgü yaşam pratiklerini yansıtmaları gerekse sınıflar arasındaki mücadelenin gerçekleştiği uzamlar olması bakımından bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olarak benimsenmiştir. Egemen toplumsal kesimlerle bağımlı toplumsal kesimlerin karşı karşıya geldiği ve tahakküm kadar direnişin de vücut bulduğu *alan* kavramı üzerinden *Yüz:1981* romanının 12 Eylül'ün kültürel alanı içinde, *yeni bir insan tipini* yeniden üretip üretmediği bu çalışmanın temel amacını teşkil etmektedir.

1. Pierre Bourdieu Sosyolojisi: Alan Kavramına Kısa Bir Bakış

20. yüzyılın önde gelen sosyolog ve entelektüellerinden biri olan Pierre Bourdieu'nün sosyal bilimler alanında gerçekleştirmiş olduğu, gerek araştırma pratiklerinde gerekse teorik inşalarında sıklıkla kullandığı bir dizi kavram söz konusudur. Bourdieu sosyolojisinin temel kavramları 1980'li yıllarda şekillenmeye başlayıp, daha sonraki yirmi yıl içinde, Bourdieu'nün verimli çalışmaları ve bilhassa uluslararası anlamda gerçekleştirdiği yayımlar neticesinde, Fransız kurumları başta olmak üzere tanınırlığını artırmıştır (Jourdain ve Naulin, 2016, s.11). Bourdieu sosyolojisi söz konusu olduğunda, bahsi geçen kavramlar içerisinde nispeten en bilinenleri *alan*, *habitus* ve *sermaye* kavramları iken bunların yanı sıra *simgesel iktidar*, *simgesel şiddet*, *doxa* gibi farklı kavramlar da Bourdieu'nün sosyolojik altyapısını anlamak adına önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada ise toplumsal sınıflara özgü kültürel pratikleri, hayat tarzlarını ve mücadeleyi ön plana çıkaran *alan* kavramı üzerinde durulmuştur. Ne var ki, Bourdieu'nün düşünümsel sosyolojisinde önemli yer tutan kavramların birbirlerinden soyutlanarak ele alınamayacağı göz önüne alındığında, *habitus* ve *sermaye* gibi bir dizi kavrama da çalışma içerisinde değinilmiştir. Bourdieu'nün kavramlarını daha iyi anlamlandırabilmek için onun geliştirmiş olduğu *oyun* metaforuna değinmek gerekmektedir.

Oyunun oynanacağı yer aynı zamanda *alan* olup, oyuncuların oyuna katılması için oyundan elde edilecek bazı çıkarılara sahip olması söz konusudur. Çıkarlar *illusio* kavramıyla, oyunun gerçekleştiği alanda sorgulanmadan kabul edilen kurallar *doxa* ile ifade edilirken, oyuncuların oyunda kullandığı kozlar ise *sermaye* kavramına denk düşmektedir (Özsöz, 2011, s.6). Bilindiği üzere *sermaye* kavramı ekonomik, kültürel, toplumsal ve simgesel sermaye olmak üzere dört başlıkta ele alınmaktadır. Birbirleriyle ilişkili olan ve birbirlerine dönüşebilen bu sermaye kavramları içinde; ekonomik sermaye, iktisadi bir değere, kültürel sermaye eğitim vb. koşullar altında elde edilen sermayeye, toplumsal sermaye ise belli sınıfsal konumlarla özdeşleştirilen sosyal sermayeye tekabül etmektedir (Güngör, 2018, s.331). İçinde buldukları koşullara göre farklı önem derecelerine sahip olan bu sermaye tiplerinin pratikteki yansıması ya da toplamı simgesel sermayeyi oluşturmakta ve bu sermayeler oyuncuların kozları olarak işlev görmektedir (Özsöz, 2011, s.6).

Alan, oyunun sürdüğü yani toplumbilimi açısından mücadelenin yaşandığı yer olarak, bireylerin ellerinde bulundurduğu *sermaye*, sorgulamadan kabul ettikleri kurallar ve oyunun neticesinde elde edecekleri çıkarlar doğrultusunda kendilerini sonuca götürecek birtakım yollara zaman içerisinde aşına

olmaya başlamalarıdır (Özsöz, 2011, s.6). Diğer bir ifadeyle *alanlar*; malların hizmetlerin, bilginin veya toplumsal konumların tedavüle girdiği ve temellük edildiği arenalar ve aktörlerin farklı sermaye tiplerini biriktirip tekellerine alma mücadelesinde işgal ettikleri rekabet temelli konumları belirtmektedir (Swartz, 2011, s.167). Farklı sermaye türlerinin var olması gibi bu sermaye türlerinin yer aldığı farklı alanların da bulunabileceği gerçeğinden hareketle insanlar; sanat, bilim, din, ekonomi ve politika gibi farklı alanlarda, o alanın kendine has kuralları ve otorite şekillerine sahip farklı yaşam alanları inşa etme eğilimindedir (Palabıyık, 2011, s.135-136). Bu duruma örnek teşkil edecek şekilde, kültürel sermaye entelektüel alan için kilit bir öneme sahipken, iş dünyası için ekonomik sermaye, bilim dünyası için ise bilimsel sermaye önemlidir ki bu da ne kadar sermaye türü varsa o kadar alanın var olacağını göstermektedir (Swartz, 2011, s.174). Görüldüğü üzere her alanın kendine has bir sermaye biçimi ve işleyiş mantığı vardır.

Bu bakımdan alanlar diğer bir ifadeyle oyunun oynandığı mücadele mekânları birbirlerinden farklılaşmaktadır. Şayet entelektüel alanda ilerlemek isteyen bir yazar veya akademisyen o alanın getirdiği kurallara ve düzenlemelere riayet etmek zorundadır. Böylelikle belirli bir *alan* içerisinde bulunan aktörler toplumsal konumlarını korumak ve yükseltmek için mücadele alanı içerisinde ki bu da hiyerarşik bir savaşı işaret etmektedir (Palabıyık, 2011, s.136). *Sermaye* kavramından daha kapsamlı ve mekânsal bir değişmeceli anlam içeren *alan* kavramı, alıcılarla satıcılar arasında meydana gelen değişim işlemine ilaveten düzen ve hiyerarşiye de göndermede bulunmaktadır (Swartz, 2011, s.170-171). O halde alanlar içerisindeki bireylerin toplumsal konumları o alanın kendine özgül hiyerarşisi içinde farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle *alan*, kendi belirlenimlerini içerisinde giren aktörlere dayatan bir iktidar alanıdır (Özsöz, 2011, s.7). Bu noktada ön plana çıkan soru alanın sınırlarının nasıl çizileceğidir? Bourdieu bu soruya kesin bir yanıt veremeyeceğini ifade etmektedir; zira ona göre her alanda sınır, o alanın kendi mantığına göre belirlenmektedir (Özsöz, 2011, s.7). Alanlar arasında kesin sınırlar çizme yönündeki her türlü uğraş, toplumsal dünyaya ilişkin daha cazip bir perspektif olan ‘ilişkisel’ bakıştan öte ‘pozitivist bakışa’ dayanmaktadır; çünkü sınırların bizatihi kendisi birer mücadele alanını oluşturmaktadır (Swartz, 2011, s.172-173). *Alan* kavramı mücadelenin ve toplumsal hiyerarşinin gerçekleştiği bir mekân olarak kullanıldığı zaman o alanın içinde bulunan aktörlerin toplumsal konumları da önem kazanmaktadır.

Öyle ki, *alan* içerisinde hâkim konuda olan toplumsal kesimler kendi hâkimiyetlerinin sürdürürken, bağımlı konumda olanlar yıkma stratejilerini geliştirme çabasıdadır (Palabıyık, 2011, s.137). Nitekim belirli sermaye şekilleri etrafında gelişen *alan* mücadelesinde, aktörler, neyin değerli olduğunu belirlemek için mücadele etmektedir (Swartz, 2011, s.174). Böylelikle *alanlar* muhtelif sermaye türlerine sahip toplumsal konumların yer aldığı ve bireylerin elde etmek için koştukları bir mücadele alanı olarak betimlenmektedir (Özsöz, 2011, s.7). Bu doğrultuda ele alındığında, alana yeni girenlerle o alanın kendine has sermayesi üzerinde hegemonyası bulunan hâkim sınıflar arasında sermayenin tanımı ve tekeli konusunda sürekli bir mücadele durumu söz konusudur (Palabıyık, 2011, s.137). Ekseriyetle o alandaki yerleşik failer, koruma stratejisi içindeyken; meydan okuyanlar ise yıkıcı stratejiler geliştirme eğilimindedir (Swartz, 2011, s.176). *Alan* içerisinde meydana gelen mücadeleler o alanın meşruluğunun da sınırlarını çizmektedir. Özetle *alan* söz konusu olduğunda değişen sermaye türlerine göre farklı alanlar, o alanın içerisinde meydana gelen kurallar ve o alanda faaliyet gösteren aktörlerin mücadele pratikleri göze çarpmaktadır. Alanların kendi içinde farklılaşan yapısı *alan* kavramına dair herkesin üzerinde uzlaşıya vardığı ortak bir tanım geliştirmeyi de güçleştirmektedir. Ne var ki, *alan* söz konusu olduğunda üzerinde mutabakata varılan en büyük husus mücadeledir. Niteliği ve muhtevası değişse de ezen ve ezilen, koruma içerisinde olan veya yıkmaya çalışan gibi bütün alanlarda konum alma yapıları benzer özellikler taşımaktadır (Özsöz, 2011, s.9). *Alan* kavramından bahsedilirken değinilmesi gereken bir diğer kavram da onunla ontolojik bir yakınsama içerisinde olan *habitus*dur. *Habitus* en basit haliyle bireyin toplumsal eylemlerini tayin eden

yatkınlıklar sistemidir, diğer bir ifadeyle, bireyin başından geçen sosyalleşme süreci boyunca içselleştirilmiş ve kullanıma hazır olan eylem şemaları olarak toplumsal eylemin kaynağıdır (Koçtak, 2012, s.87). Sahip olunan davranış kalıpları ve karşılaşılan durumlar sonucunda bireylerin ortak bir yatkınlıklar bütünü oluşturmaları, Bourdieu sosyolojisinde *habitus* kavramıyla ifade edilmektedir (Özsöz, 2011, s.6). Bir başka anlatım şekliyle dışsal yapıların içselleştirildiği ilk toplumsallaşma deneyimi olarak *habitus* kavramı, tabakalaşmış bir toplumdaki belirli bir grup için neyin imkân dâhilinde olup neyin olmadığını belirten geniş parametreler ve sınırlarla ilgili içselleştirilmiş yatkınlıklardır (Swartz, 2011, s.147).

O halde gündelik yaşamdan politik alana, kültürel beğenilerden konuşma stiline kadar her konuda insanın toplumsal eylemlerinin kaynağı, bireyin bedeninde vücut bulan hazır yatkınlıklar bütünü olan habitusta saklıdır (Palabıyık, 2011, s.88). Nitekim *alan* ile *habitus* arasındaki ilişkiyi ontolojik bir suç ortaklığıyla tanımlayan Bourdieu'ye göre *alan*, *habitusu* yapılandırma eğilimindeyken, *habitus* da *alana* ilişkin algıyı yapılandırma eğilimi içindedir (Özsöz, 2011, s.6). Görüldüğü üzere Bourdieu sosyolojisi söz konusu olduğunda, kavramları birbirlerinden bağımsız ele almak rasyonel bir bakış açısını yansıtmamaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmada metodolojik olarak tercih edilen *alan* kavramı, onunla etkileşim içerisinde olan *habitus* ve *sermaye* kavramlarından yararlanılarak kısaca değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, hem tahakkümün hem de direnişin meydana geldiği *alan* kavramı, aynı zamanda toplumsal sınıflara has yaşam tarzlarını, kültürel pratikleri, aktörlerin toplumsal pozisyonunu ve nihayetinde sermaye türlerinin eşitsiz dağılımını içeren bir mücadele alanıdır.

2. 12 Eylül Kültürü ve Roman

Türkiye siyasal hayatında önemli bir dönemeç olarak da kabul edilen ve etkilerinin günümüzde de hissedildiği 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne³⁰ yönelik çalışmalar, akademik camiada yeni bir inceleme alanını teşkil etmemektedir. Öyle ki, darbenin ortaya koyduğu baskıcı ortamın gerek politik gerekse iktisadi ve toplumsal yansımalarına yönelik süregelmekte olan birçok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmada ise 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, politik ve iktisadi tezahürlerinden ziyade kültürel alandaki temsilleri üzerinden ele alınmıştır. 12 Eylül'ün kültürel iklimine dair bir betimleme yapılarak, söz konusu bu kültürel pratiklerin Türk romanındaki izdüşümüne odaklanılmıştır. Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcını oluşturan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, 1971 muhtırasıyla başlayan sürecin derinleştirilmesi ve tamamlanmasıdır (Kaya Özçelik, 2011, s.74). Türkiye'deki toplumsal yapıyı meydana getiren temel dinamiklerin değiştirildiği, yeni bir toplum modelinin dayatıldığı, bir kırılma ve kopma anı olarak hafızalarda yer edinilen 12 Eylül süreci, siyasetleştirilmiş bir toplum modelini öngörmüş ve tüm yaptırımlar toplumu 'yeniden inşa etme' üzerine odaklanmıştır (Balık, 2009, s.2379). Bu doğrultuda düşünüldüğünde, 12 Eylül rejiminin temel kültürel hedefinin, devletin çevrelediği alanlar dışında siyaset yapılmasını engellemek olarak ifade eden Çubukçu (2001, s.270), siyasetleştirme programının neticesinde; siyasal partiler, sendikalar, dernekler ve her türlü toplumsal örgütlenmenin, siyasi faaliyetin dışına sürüldüğüne ve peyderpey bütün bir halkın siyasetleştirildiğine dikkat çekmektedir. Kurumsal, politik ve insani sonuçları açısından 80'leri yakın tarihin en ağır dönemlerinden biri olarak tanımlayan Gürbilek (2019, s.10-11), 12 Eylül'ü hem bir baskı ve yasaklar dönemi hem de yasaklamaktan öte dönüştüren, yok etmekten

³⁰ 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin yarattığı iktidar alanı ve habitus çözümlenirken, şüphesiz ki, Türkiye siyasal hayatında önemli bir yer teşkil eden ve 12 Eylül'ün selefleri olan 27 Mayıs 1960 İhtilali'yle 12 Mart 1971 Muhtırası da tarihsel seyrüseferde, ordunun politik bir aktör olarak konumlanışını göstermesi bakımından tartışılmaya değerdir. Nitekim çalışmanın sınırlılığı gereği yeterince değinilemeye de her biri ayrı bir inceleme konusunu oluşturan bu iki tarihsel uğrak, Türkiye'de militer modernleşmenin, ülkenin kültürel dokusundaki dönüşümlerini etkilemesi bakımından önem taşımaktadır. İlgili yazında, 27 Mayıs 1960 İhtilali'yle 12 Mart 1971 Muhtırası, süregelmekte olan çalışmalarda farklı çıkış noktaları üzerinden incelenmektedir (Bakınız; Aydın ve Taşkın, 2018; Etil ve Saygın Ögütü, 2018; Kayalı, 2018).

ziyade içeren, bastırmaktansa kışkırtmayı hedefleyen ve böylelikle tezatlıklarıyla birlikte var olan iki farklı kültür stratejisi olarak ele almaktadır. Siyasetleştirme politikalarının³¹ bir tezahürü olarak eleştiriyi yapma kabiliyetini yitiren toplum, gitgide apolitik bir hal almış ve baskı uygulamalarının sonucunda; mahremiyetin dışavurumu gerçekleşmiştir (Birincioğlu, 2010, s.2). Politik ve toplumsal meselelerin konuşulmadığı 12 Eylül'ün kültürel ikliminde, özel hayat ve bireyin gündelik yaşam pratikleri ön plana çıkmaktadır. Bu duruma paralellik teşkil edecek şekilde, bir tarafta baskı ve inkâr politikalarının yaşandığı öte yanda ise yerelliğin patladığı, kültürel çoğullaşmanın yaşandığı, arzu ve iştahların hiç olmadığı kadar kışkırtıldığı, insanların politika dolayımı olmadan kültürel kimliklerini ifade edebildiği bir 80'ler dönemi söz konusudur (Gürbilek, 2019, s.11).

Türkiye'nin her alanda önemli bir değişim sürecine girdiği, ortaya konulan programlarla toplumun depolitizasyonun sağlanmaya çalışıldığı 12 Eylül süreci, bir zihniyet değişimine kapı aralayarak "yeni dönemde yeni insan" anlayışını gerçekleştirmeyi hedeflemiştir (Özer, 2011, s.15). Nitekim o zamana değin dile getirilmesi mahrem olarak addedilen cinsellik ve özel hayat gibi konular 80'lerde kamuoyunun gündeminde önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır (Balık, 2009, s.2380). Bir başka anlatım şekliyle 80'ler; iç dünyaların, cinsel tercihlerin, özel zevklerin ön plana çıkarıldığı, gündelik yaşamın kendi özerk istemlerini dayattığı yıllardır (Gürbilek, 2019, s.12). Ne var ki, 80'lerde meydana gelen gerek mahremiyetin dışavurumu gerekse de siyasetleştirilmiş bir toplum inşa etme çabaları kitleler nezdinde olduğu gibi soğurulmamıştır. Diğer bir ifadeyle bireyselleşme, depolitizasyon ve cinselliğin dışavurumu gibi temel parametreler üzerinden 80'lere dair yazılmakta olan yerleşik kültür ve tarih anlatımı, toplumsal mücadelenin yaşamın her safhında süregelmekte olduğunu gözlerden kaçırmaktadır. O halde içerdiği bütün çelişkilerle birlikte 80'ler bilhassa özel hayatın kamusal anlamda adlandırılmasını sağlayarak mahremiyetin ifşasına olanak tanımıştır (Balık, 2009, s.2380). O zamana kadar "mahrem" olarak adı konulan birçok alanın 80'lerle birlikte kamusal söz düzeni içinde konuşulduğuna değinen Gürbilek (2019, s.24-25), bu dönemde, özel hayatın bir kamusal mesele olarak kuşatıcı ve kışkırtıcı bir söz düzeniyle tarif edildiğini ve nihayetinde bireyselleşme ve özgürleşme söylemi içerisinde bir "cinsellik patlaması"nın gerçekleştiğini ifade etmektedir. Böylelikle mahremiyetin ifşa edildiği, özel hayatın kamusal olduğu, pornografinin zirveye çıktığı, tüketim kültürü ve bireyselleşmenin hız kazandığı yeni bir kültürel iklim ve bu iklim içerisinde konumlanan *yeni bir insan tipi* gelişmeye başlamıştır.

12 Eylül sürecinin toplumda ve bireyde yarattığı dönüştürücü etki dilde de karşılığını bulmuştur. Bu bakımdan 12 Eylül'ün önem arz eden değişimlerinden biri olarak "emek" ve "sömürü" kavramlarına karşı düşmanca bir söylem geliştirilmiş, bahsi geçen kavramlar kamuoyunun gözünden düşürülmek istenmiştir (Balık, 2009, s.2380). Öyle ki "emek" ve "sömürü" kavramları salt gözden düşürülmekle kalmamış, bütünüyle bir ideolojik yükten ibaret kalmış, unutulmak istenilen bir solculuğu simgeler olmuştur (Gürbilek, 2019, s.27). Unutturulmak istenmesine ve bu konuda nispeten başarılı olunmasına rağmen 80'lerin politik ikliminde de *emek* ve *sömürü* kavramları kendine özgü ağırlığını tamamen kaybetmemiştir. Özetlemek gerekirse, politik ve toplumsal sorunların konuşulmadığı 80'lerin kültürel atmosferinde, gitgide apolitik, bireyselleşmiş ve toplumsal sorunlardan ziyade hazzı ve cinselliği önceleyen *yeni bir insan tipi* inşa edilmeye çalışılmıştır. 12 Eylül'ün kültürel anlamda dönüştürücü etkisinin bir tezahürü olarak inşa edilmek istenen *yeni bir insan tipinin* izdüşümleri edebi eserlerde de karşılığını bulmuştur. O halde politik, iktisadi ve sosyal etkilerinin yanı sıra kültürel anlamda da ciddi

³¹ 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonucunda ortaya çıkan kültür ve iktidar çözümlemelerindeki yerleşik yazında, bireyselleşme, cinsellik ve mahremiyetin dışavurumu apolitik olmakla, diğer bir ifadeyle depolitizasyonla birlikte değerlendirilmiştir. Ne var ki, 1980'lere yönelik ekseriyetle Marksist yazından kaynaklanan bu tarz bir perspektif, feminist alanda süregelmekte olan çalışmalarla tersyüz edilmeye çalışılmıştır. Bireysel olanın da politik olabileceği öngörüsünden hareketle feminist kuramcılar tarafından, bireyselleşme ve cinselliğin depolitizasyonu doğuracağına dair yaygın kanı eleştirilmiştir. Çalışmada örneklem olarak 1980'ler Türkiye'sinin seçilmiş olması hasebiyle feminizmin 12 Eylül sürecindeki düşünsel izleklerini inceleyen iki lisansüstü teze rastlanılmıştır (Bakınız; Tekin, 2007; Ateş, 2018).

bir dönüşüm sürecine yol açan 12 Eylül süreci, kuşkusuz ki, toplumsal sorunları işleyebilme gücü olan edebiyatı da etkilemiştir. Gelgelelim bu etki tek boyutlu olmayıp, tarih ve edebiyat arasındaki karşılıklı etkileşimin bir tezahürü olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle edebiyat, toplumsal yaşam içerisinde meydana gelen ve ciddi değişimlere kapı aralayan olay ve durumlardan bağımsız şekilde ele alınamaz. Ancak gerek tarih anlatılarına gerekse edebi incelemelere yeni bir perspektif sunmayı başaran yeni tarihselcilik üzerinden ele alınacak olunursa, tarih, salt edebi ve öznel yorumlamalar ışığında anlamlandırılabilir (Kara Erdemir, 2018, s. 306). Bu çalışmada ise örneklem olarak romanın seçilmesi hasebiyle Türk romanı merceğe altına alınmıştır. Ancak çalışmanın sınırlılığı da göz önünde bulundurularak, son derece köklü bir tarihsel gelişime sahip olan Türk romanının, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin akabinde yaşadığı değişim sürecinin düşünsel izleklerine odaklanılmıştır.

Roman, dünya edebiyatına burjuva sınıfının kazandırdığı bir edebi türdür (Belge, 2016, s.17). Nitekim Türk romanının Batı'da yaşandığı gibi feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde burjuva sınıfının doğuşu ve bireyin gelişimi esnasında, toplumsal ve ekonomik koşulların etkisi altında gelişmediğini vurgulayan Moran (2012, s.18), bir anlatı türü olarak romanın Batılılaşmanın da etkisiyle çeviri ya da taklitlerle başladığını ifade etmektedir. O halde bir edebi tür olarak roman tarihsel ve sınıfsal bir bakış açısının ürünüdür. Bu bakımdan Ahmet Mithat Efendi'nin tefrika eserleriyle başlayan ve tarihsel seyrüsefer içerisinde içinde bulunduğu toplumun politik ve toplumsal etkileriyle şekillenen Türk romanı, bilhassa 12 Eylül 1980 sonrasında inşa edilmek istenilen yeni bir toplum tasavvurunun etkileriyle farklı bir içeriğe bürünmüştür. Nitekim 1980'lerin siyasetleştirme anlayışının kısa bir zaman zarfında, toplumsal yapı ve edebiyat üzerinde etkilerinin görüldüğüne dikkat çeken Balık, bu bilinçli yapılandırmanın sebebi noktasında, gerek yazarların gerekse edebiyatçıların birleştiği ortak paydanın, edebi alanda başat konumda olan sol/sosyalist ideolojinin kırılması, unutturulması ve yok edilmesi olduğunu ifade etmektedir (Balık, 2009, s.2381). Salt Türkiye'de değil, dünyada da solun içine düştüğü çıkmaz nedeniyle yazarların, karmaşıklaşan toplumsal ve ekonomik sorunlar karşısında alternatifsiz kaldığını belirten Moran (2018, s.9), 1980'ler sonrası Türk romanında, toplumsal sorunları işlemeye müsait klasik gerçekçi yöntemin terk edildiğini, farklı bir akımı temsil eden yenilikçi (*avant garde*) yapıtların ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Böylelikle siyasetten uzak bir toplum modelinin öngörüldüğü 80'ler sürecinde, fikriyata dayalı ve dolaylı da olsa siyasetle temas içinde bulunan tüm alanların tehlikeli olarak görülmesinin etkisi edebiyatta da yansımalarını bulmuştur (Özer, 2011, s.43). Öyle ki, siyasetleştirilmiş bir toplum anlayışının tezahürü olarak farklı arayışlara giren yenilikçi yazarlar, Türk romanında radikal bir değişime kapı aralamıştır (Alver, 2012, s.11).

Bu değişimin temellerine bakıldığında, 'ideolojilere olan inancın sarsılması ve beraberinde kimlik bunalımı ve arayışlar'ın etkisi olduğu gözlenmektedir (Balık, 2009, s.2381). Bu durumun yanı sıra toplumdaki sosyal ve iktisadi değişimlerin bir yansıması olarak toplumsal sorunları, köylüyü, işçiyi ve dar gelirliyi konu edinen romanlar yerini özel hayat, erotizm/pornografi, homoseksüellik, suç ve suçluluk gibi temaları önceleyen ve bu bakımdan politik ve toplumsal sorunları dışlayan yeni bir forma bırakmıştır (Alver, 2012, s.11-12). Tüm bu tartışmaların odağında, 12 Eylül'ün oluşturduğu kültürel iklim, 12 Mart'ın aksine Türk romanında toplumsallaşmayı değil, bireyselleşmeyi³² ön plana çıkarmıştır (Özer, 2011, s.43-44). Mamafih 1980'ler sonrası ideolojik grupların iç hesaplaşmaları, örgüt içerisinde yaşanan şiddet eylemleri, çelişkiler, ideolojilere duyulan inancın kaybolması, iktisadi sorunlar, üniversiteler üzerinde kurulan baskı, devlet şiddeti, işkence, hapishane koşulları, haz,

³² Bu çalışmada bireyselleşme mefhumu gerek dünyada gerekse Türkiye'de, Neo-liberal politikaların egemen olmaya başladığı bir dönemde, cinsellik, tüketim kültürü ve mahremiyetin dışavurumu gibi bir dizi kavram setiyle birlikte değerlendirilmiştir. Elbette ki, son derece köklü bir tarihsel gelişime sahip olan Türk romanındaki bireyselleşme kavramı, salt 12 Eylül sürecine indirgenemez. Nitekim 12 Mart döneminde de bireyselleşme konusu farklı saikler çerçevesinde, önemli bir yer teşkil etmektedir. Dolayısıyla 12 Mart romanını da merceğe altına alan ilgili yazında çalışmalar bulunmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bakınız; Belge, 2016; Moran, 2018).

cinsellik, gündelik hayat, bireyselleşme ve popülizm gibi konular 12 Eylül sonrası Türk romanının seviyesi için belirleyici bir rol oynamıştır (Balık, 2009, s.2382). Aynı zamanda 12 Eylül süreciyle birlikte romanda, ne yazılacağından ziyade nasıl yazılacağı problematiği, romandaki biçim kaygıları ve teorik tartışmalar ön planda tutulmuş olup, yapısalcılık ve postmodernizm gibi yeni teknik ve anlatım türleri de ortaya çıkarılmıştır (Alver, 2012, s.12). Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, 12 Eylül'ün baskıcı ortamından dolayı askeri darbeyi konu edinen romanların yazılma süreci gecikmiş olup, 12 Eylül'ü takip eden yıllarda, darbenin hem birey hem de toplum üzerindeki etkilerini ön plana çıkaran romanlar kaleme alınmıştır (Özer, 2011, s.44). Nitekim bu çalışmada da Mehmet Eroğlu tarafından kaleme alınan ve 12 Eylül sürecini konu edinen *Yüz:1981* romanı, 12 Eylül'ün, birey üzerinde yarattığı dönüştürücü etki bağlamında mercek altına alınmıştır.

3. *Yüz:1981* Romanın Tematigi

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin akabinde kaleme alınan edebi eserlerden biri de Mehmet Eroğlu'nun *Yüz:1981* isimli romanıdır. Bahsi geçen roman, yazar Mehmet Eroğlu'nun bundan önce yayımlanan beş romanının aksine kahramanı sol görüşlü biri olmaktan ziyade apolitik ve bireyselleşmiş bir başkahraman rolündedir. Söz konusu roman, 12 Eylül süreci sonrasında, siyasetleştirilmiş bir toplum modeline koşut olarak bireyi odak noktasına alan bir anlatı barındırmaktadır. Öyle ki, romanın başkahramanı olan isimsiz karakter, 12 Eylül'ün inşa etmeye çalıştığı apolitik, bireyselleşmiş, toplumsal sorunlara duyarsız, kadınları cinsel bir obje olarak gören, çalışmak yerine kısa zamanda para kazanmayı hedefleyen yeni bir insan tasavvurunu resmetmektedir. Aynı zamanda romanın anlatıcısı konumunda olan isimsiz başkahraman, 12 Eylül sonrası inşa edilmek istenilen toplum ve birey modelinin düşünsel izleklerini içermektedir. Anlatıcı kahraman³³, politik sorunlarla ilgilenmeyen, toplumsal meselelere karşı duyarsızlık içerisinde olan, çalışmaktan ziyade borsa üzerinden kazanç elde etmeyi amaçlayan ve nihayetinde kadınlarla duygusal bir bağ kurmaksızın cinselliği önceleyen bir yaşam sürmektedir.

Bahsi geçen anlatıcı kahraman, 1981 yılında İstanbul'da sıkıyönetim içerisinde asteğmen olarak görev yapmış olup, dönemin askeri otoritesinin hiyerarşisi içerisinde konumlanmıştır. Hayatında herhangi bir konuda suçluluk duygusu çekmeyen, çevresinde yaşanan her türlü politik ve toplumsal sorunlara uzak duran, aşk ve tutku yerine cinselliği ve hazzı tercih eden bu yönüyle de hayal gücü sınırlı olan bir anti-kahraman rolündedir. Söz konusu anlatıcı kahraman, roman boyunca, hayatına giren kadınlarla cinsel münasebet dışında ilişki kurmayan, çalışıp üretmekten öte borsada hisse senedi almayı yeğleyen, içkiyi ve hazzı hayatının merkezine yerleştiren bir insan olarak 12 Eylül sonrasının kültürel pratiklerinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu unsurlara ek olarak felsefe eğitimi almış olan anlatıcı-kahraman, sıradan bir yaşam sürerek hayat boyu sivrilmeye hedefi olmayan bir insan görünümündedir: "Hiçbir hayatın başrolünü oynamaya kalkışmadım; kendiminkini bile. Bu durum beni ne utandırıyor, ne de görevini savsaklayanlara özgü o üstü örtülü suçluluk duygusuyla yüklüyüm." (Eroğlu, 2015, s.7). Görüldüğü üzere anlatıcı kahraman tüm mesuliyetlerden kendisini soyutlamış, iyi veya kötü olarak anılmaktan ziyade sıradan bir hayat sürdürmeyi hedeflemiş bir kişi konumundadır. Anlatıcı kahraman aynı zamanda hayatta önem atfedilen erdemlerden de kendisini muaf tutmayı başarmış bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır: "Aşk, bağlılık, tutku, nefret gibi kavramlar-acemi bir terzinin elinden çıkmış elbiseler gibi- hep eğreti durdu üstümde." (Eroğlu, 2015, s.9). Son derece yüzeysel bir hayat süren, kendisini yaşamını merkezine koyan anlatıcı kahraman, entelektüel olarak tarif edilmekten de uzak bir kişidir. Her ne kadar üniversite eğitimi almış olsa da bunu gündelik yaşamına yansıtamayan ve kitaplara karşı bir duyarsızlık içerisinde olan son derece

³³ Mehmet Eroğlu tarafından kaleme alınan *Yüz:1981* adlı romanın başkahramanının gerek isimsiz olması gerekse romanın onun dilinden aktarılmasından dolayı bu çalışmada, bahsi geçen başkahraman, "anlatıcı kahraman" olarak ifade edilmiştir.

anti-entelektüel bir kişi hüviyetindedir. Anlatıcı kahraman, 12 Eylül sürecinin siyatsizleştirilmiş toplumunun apolitik bir bireyi olarak darbenin gerçekleştiği dönemde askeri otoritenin içinde bulunmasına rağmen herhangi bir vicdani sorumluluk taşımayan, sorgulama içerisinde olmayan, işkence ve ölümlere gözünü kapatan 12 Eylül'ün depolitizasyon içerisindeki bireyselleşmiş insan resmini yansıtmaktadır:

“Sadece yaşıyor olmak, var olmak, çevremde akıp giden hayata katılmak bana yetti, beni yatıştırdı. Bunu en çok şimdi, suçsuzluğumu sizlere kanıtlamak durumunda kaldığım şu anda hissediyorum.” (Eroğlu, 2015, s.11). 12 Eylül sürecinde inşa edilmek istenilen toplum ve birey modelinin bir ürünü olan anlatıcı kahraman için romandaki en önemli kırılma anı 1981 yılıdır. O tarihte darbeyi gerçekleştiren askeri otoritenin içerisinde asteğmen olarak rol oynayan anlatıcı kahraman, roman boyunca, sürekli o tarihe geri dönüşler yapmaktadır. Söz konusu geri dönüşlerde anlatıcı kahraman, hayatına giren kadınlarla ilgili bir anlatıda da bulunmaktadır. Nitekim 17 Ağustos 1997 yılının Pazar gününde başlayan roman, anlatıcı kahramanın sık sık 1981 yılına, diğer bir deyişle, yüzünün değişmeye başladığını fark ettiği yıllara yaptığı geri dönüşlerle ilerlemektedir. Öyle ki, hayatını kadınlarla kurduğu cinsel münasebetler üzerinden döngüsel bir zaman akışı içerisinde anlamlandıran anlatıcı-kahraman, hayatına giren kadınlara tutkuyla bağlanmaktan ziyade onlarla cinsel birliktelikler yaşamayı tercih etmiş kişi rolündedir. Nitekim anlatıcı kahramanın 1981 yılından başlayarak peyderpey ilerleyen yüzündeki değişimlerle hayatına giren kadınlar arasında bir rabıta olduğu, romanın anlatısındaki temel dokuyu oluşturmaktadır. Hayatına giren altı kadından dördünün kardeş olması ve bunlardan üçünün ölmesi dikkat çekicidir. Öyle ki, Işık, Duygu, Sevda ve Ferda dört kız kardeşir. Ferda dışındaki kız kardeşlerin ortak paydası, anlatıcı kahramanla salt cinsellik yaşamamış olmalarıdır. Aynı zamanda duygusal bağlarında söz konusu olduğu bu üç ilişkinin sonucunda hepsi de *kültürel sermaye* sahibi olan Işık, Duygu ve Sevda kardeşler hayatını kaybetmiştir. Bu ölümler beraberinde anlatıcı kahramanın yüzünün de değişmesine neden olmuştur. Dört kız kardeşin yanı sıra anlatıcı kahramanın hayatına giren diğer kadınlar; okul yıllarında tanıdığı Ziyet, kuzeninin eski karısı olan Güzin ve Nazan'dır. Duygusal bir birliktelik kurmadan salt cinsel ilişki yaşadığı kadınların ölmediğini fark eden anlatıcı-kahraman, kardeşlerin en küçüğü olan Ferda'nın kendisine âşık olmasını engellemeye çalışmaktadır.

Öyle ki, anlatıcı kahraman, yüzünün değişmesine sebep olan bu durumu *illet* olarak ifade etmektedir: “Bu arada kendi yüzümü, benden, kendimden başka bir varlığa ait saydığım, bu durum hiçbir suçluluk duygusu uyandırmıyordu bende. O illetten ben sorumlu değildim.” (Eroğlu, 2015, s.188). Nitekim erken yaşlardan itibaren kadınlarla sayısız kez cinsel birliktelik yaşadığını romanda bize hissettiren anlatıcı kahraman için kırılma anı 1981 yılından sonrasındır. Zira bu tarihten sonra hayatına giren kadınlardan kendisine âşık olanların akıbeti ölümle sonuçlanmıştır. Ve her ölüm anlatıcı kahramanın yüzünün değişmesine yol açmıştır. “Ziyet, yattığım ilk kadın oydu, sonra lise son sınıfta Nejat'ın genç halası, üniversitede adlarını unuttuğum, yüzlerinden geriye hiçbir anı kalmayan birkaç kadın ve sonra Işık. (...) Tanıdığım bütün kadınlar değil, 1981'den sonrakiler tehlikedeydi.” (Eroğlu, 2015, s.190). Romandaki diğer karakterlere bakıldığında ise anlatıcı kahramanın okul yıllarından tanıdığı Felsefe Bölümü'nden hocası Tahir Bey, ortaokul yıllarından tanıdığı ve hâlâ görüştüğü arkadaşı konumunda olan Nejat, aynı şekilde ortaokul döneminden tanıdığı ve işkenceci özelliğiyle sivrilen Faruk karakteri roman için belirleyici kişilerdir. Aynı zamanda romanın başlarında ölüm döşeğinde olan halası ve kuzeni Ayhan da romanın akışı içerisinde yer almaktadır. Özetle *Yüz:1981* romanı, kendisini hayatın merkezine yerleştiren, apolitik, ekonomik anlamda kısa yoldan para kazanmayı amaçlayan ve kadınları tutkuyla değil, cinsel bir iştahla arzulayan 12 Eylül'ün inşa ettiği *yeni bir insan tipi* formunun edebi bir izdüşümüdür adeta.

4. *Yüz:1981* Romanının Alan Analizi Perspektifiyle Çözümlemesi

12 Eylül sürecinin birey üzerinde yarattığı dönüştürücü etkiyi konu edinen *Yüz:1981* romanı, bu çalışmada, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün *alan* kavramı üzerinden analiz edilmiştir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, egemen toplumsal kesimlerle bağımlı toplumsal grupların mücadele pratikleri, toplumsal sınıflara özgü yaşam tarzları ve kültürel pratikler alan analizi perspektifiyle irdelenerek, 12 Eylül'ün kültürel alanında inşa edilmek istenilen *yeni bir insan tipi* formunun yaslandığı düşünsel temeller anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

4.1. Mücadele Uzamları Olarak Alanlar

Düzen ve hiyerarşinin gerçekleştiği ve egemen toplumsal gruplarla tabi konumdaki toplumsal kesimlerin karşı karşıya geldiği mücadele uzamları, *alan* olarak adlandırılmaktadır. Bu durum bahsi geçen roman üzerinden ele alındığında, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında egemen toplumsal kesimler, darbeyi gerçekleştiren askeri otorite ve onun sivil yaşamdaki izdüşümleri olan faşist toplumsal gruplardır. Bağımlı toplumsal gruplar ise darbenin mağduru olan ve düşünsel yetileriyle ön plana çıkan sınıflardır. Romandaki anlatıcı kahraman, 1981 yılında İstanbul'da sıkıyönetimde asteğmen olarak görev yapması nedeniyle egemen toplumsal kesimlerin içerisinde konumlanmıştır. Aynı şekilde roman boyunca anlatıcı kahramanın hem ortaokul hem de askerlik yıllarından arkadaşı olan ve işkenceci özelliğiyle bilinen Faruk da egemen toplumsal kesimlerin sivil yaşamdaki temsilcisi rolündedir. Nitekim romanda da faşist olarak adlandırılmaktadır. Darbenin mağduru ise entelektüel sermaye sahibi olan öğretim üyesi Tahir Bey'dir. Tahir Bey'in, 12 Eylül'ün yarattığı baskıcı ortamın kurbanlarından biri olduğu metin içerisinde de birçok kez dile getirilmiştir: "Tahir Bey'in Felsefe Profesörü olması, zekâsının parlaklığı ve yurt dışına kadar yayılmış ününün hiç önemi yoktu. O 1981'de numarası olmayan tabutluklardan birinde diri diri gömülmüş bir zavallıdan başka bir şey değildi. (...) 1981'de artık seçkin bir bilim adamı değil, tabutluklardaki savunmasız zavallılardan birisiydi." (Eroğlu, 2015, s.34).

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere Tahir Bey'in nezdinde aslında düşünen, sorgulayan, kültürel sermaye sahibi tüm toplumsal gruplar 12 Eylül sürecinin, mağdur ve kurban hale getirdiği tabi toplumsal gruplardır. Öyle ki, anlatıcı kahramanın hayatına giren kadınlardan kültürel sermayesiyle ön plana çıkan ve Tahir Bey'in karısı rolünde bulunan Işık da darbenin kurbanlarından biridir. Anlatıcı kahraman her ne kadar depolitizasyon içerisinde resmedilse de aslında kendisi de darbenin mağduru değil, bizatihi egemen grupların bir mensubudur: "(...) Halama komünistleri, devlet düşmanlarını nasıl etkisiz hale getirdiğimizi anlatıyordum. 1981'de bütün ülkede olduğu gibi İstanbul'da da sıkıyönetim vardı ve ben güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayan bir merkezde tamamlıyordum asteğmenliğimi." (Eroğlu, 2015, s.39). Bu pasajda da görüldüğü üzere anlatıcı kahraman, 12 Eylül sürecinin mücadele uzamlarında egemen toplumsal grupların bir parçasıdır. Nitekim alanlar içerisinde gerçekleşen mücadeleler dikkate alındığında, egemen toplumsal gruplar alanı muhafaza etme gayretindeyken, bozguncu gruplar ise yıkma mücadelesi içerisinde. Bu kapsamda ele alındığında, roman, her ne kadar anlatıcı kahramanın gündelik yaşam pratiklerine odaklansa da anlatıcı kahramanın da içinde oturduğu binanın güney kanadında meydana gelen *çatlak* üzerinden dönemin egemen gruplarıyla bağımlı toplumsal kesimler karşı karşıya gelmektedir. Öyle ki, bina yöneticisi ve Faruk'un da dâhil olduğu faşist gruplarla Tahir Bey arasındaki mücadele pratikleri, roman boyunca, *çatlak* eğrilemesi üzerinden sürdürülmüştür. Bu bakımdan entelektüel sermaye sahibi Tahir Bey, 12 Eylül'ün baskıcı ortamı için bir tehlike olarak addedilmektedir: "Çok tehlikeliydi; çünkü insandan öte, salt düşünceydi." (Eroğlu, 2015, s.174).

Yasaklamaların, baskının ve şiddetin ön planda olduğu 12 Eylül sürecinde, Tahir Bey'i tehlikeli kılan özelliği, onun düşünceden ibaret olmasıdır. Nitekim romanın sonunda da Tahir Bey'in yazgısı, 12 Eylül'ün diğer kurbanlarından farksız olmamaktadır. Bu doğrultuda ele alındığında, darbeyi gerçekleştiren ve askeri müdahalenin getirdiği toplumsal kuralları muhafaza etmeye çalışan gruplarla darbenin tezahürlerine karşı direnmeye çalışan sınıflar, 12 Eylül'ün iktidar alanında mücadele içerisinde. Bu mücadelenin salt 1981 yılıyla sınırlı kalmadığı ve sonrasında da yaşamın her safhasında sürdüğü görülmektedir. Öyle ki, İstanbul'un meşhur İstiklal Caddesi'nde yapılan gösteri ve yürüyüşler üzerinden bu durum romanda başarılı bir şekilde okuyucuya aktarılmıştır. Burada asıl dikkat çekici olan ise, 12 Eylül'ün depolitizasyona mahkûm ettiği anlatıcı kahramanın, toplumsal sorunlara karşı geliştirmiş olduğu duyarsız tavrıdır. Öyle ki, anlatıcı kahraman kendisinin de tanık olduğu İstiklal Caddesi'ndeki polis müdahalesini görmesine rağmen yüzünü vitrinlere çevirmektedir: "Polis sinirliydi; hatta acımasız bile denebilirdi. Arkamı dönüp vitrinleri seyretmeye koyuldum. Bu kez ayakkabılara bakıyordum. Beni ilgilendirmez diye düşündüm." (Eroğlu, 2015, s.199).

Alanın kendi belirlenimlerini içerisine giren aktörlere dayattığı göz önüne alındığında, anlatıcı kahramanın toplumsal meselelere duyarsız kalışı 12 Eylül'ün iktidar alanının, bireylerin gündelik yaşamındaki pratiklerine nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir. Yukarıda alıntılanan metin üzerinden de bakıldığında, anlatıcı kahraman, bizzat şahit olduğu orantısız şiddete tepki göstermek yerine, 12 Eylül'ün kültürel pratiklerine koşut olarak vitrinleri seyretmekle yetinmiştir. Alanlar içerisinde sermaye türlerinin eşitsiz dağılımına göre konumlanan aktörler, kendilerine açık olan fırsatlar ve engeller içerisinde kendi stratejilerini tatbik ederken farkında olmaksızın sınıfsal ayrımları da yeniden inşa etmektedir. Bu durum romanla bağlantılı ele alındığında, anlatıcı kahraman, 12 Eylül'ün iktidar alanı içerisinde ona açılan apolitik, bireyselleşmiş ve cinselliği önceleyen bir strateji izlemektedir: "Faşist ya da komünist, tanımların benim için önemli olmadığını bildirdi Nejat." (Eroğlu, 2015, s.162). Görüldüğü üzere anlatıcı kahraman nezdinde 12 Eylül'ün baskıcı ortamını simgeleyen politik tüm tanımlamalar manadan yoksundur.

O, bireyselleşmiş ve toplumsal sorunlara duyarsız tavrıyla 12 Eylül'ün iktidar alanını meşrulaştırmaktadır. Nitekim romanda da alana direnç gösteren Tahir Bey, anlatıcı kahramanı yaşananlara seyirci kalmakla itham etmektedir: "Her şeye tanıksınız, ancak konuşmuyorsunuz. Aslında tanıktan çok seyircisiniz; kenara çekilip sadece seyrediyorsunuz. Hiç taraf tutmadığınıza eminim." (Eroğlu, 2015, s.172). Bu pasajda da vurgulandığı gibi, anlatıcı kahraman, 12 Eylül sürecinin bir yansıması olan tüm baskı ve şiddetlere tanık olmuş; ancak politik bir tutum takınmak yerine 12 Eylül'ün iktidar alanında, apolitik bir toplumsal pozisyon sergileyerek mevcut güç ve iktidar ilişkilerini farkında olmaksızın yeniden üreten bir fail olarak konumlanmıştır. Diğer bir deyişle alanın yerleşik aktörlerinin inşa etmeye çalıştığı *yeni bir insan tipi*, anlatıcı kahraman nezdinde somutlaşmıştır. O, 12 Eylül'ün baskıyı ve şiddeti ön plana çıkaran iktidar alanına direnç göstermek yerine; bireyselleşmiş, apolitik ve cinsel doyumu yeğleyen eylemleriyle 12 Eylül'ün simgesel şiddetini de meşrulaştırmaktadır.

4.2. Toplumsal Sınıflara Özgü Yaşam Tarzları Olarak Alanlar

Alanlardaki toplumsal pozisyonlar, ilgili sermaye türünün eşitsiz dağılımı üzerinden şekillenmektedir. Ne kadar alan varsa o kadar da sermaye biçiminin bulunduğu gerçeğinden hareketle her bir alanın kendine has işleyişi ve mantığı bulunduğu bilinmektedir. Nihayetinde eşitsiz sermaye türlerinin dağılımıyla belirlenen aktörlerin toplumsal konumları, alanın kendine özgü işleyişiyle birlikte bir rekabet eğilimini de yansıtmaktadır. Bu durum romanla birlikte ele alındığında, anlatıcı kahraman, her ne kadar üniversite eğitimi görmüş olsa da kültürel sermayeden ziyade ekonomik sermayeyle sivrilmektedir. Zira felsefe mezunu olan anlatıcı kahraman; üniversite eğitimine, kitaplara ve

nihayetinde düşünceye önem atfetmemektedir. Daha ziyade ekonomik sermayesiyle belirginleşen anlatıcı kahraman, söz konusu zenginliğini, üretmekten ziyade kısa yoldan kazanç getiren çabalarla elde etmiştir:

“Çalışıyor sayılmazdım, anlayacağı para alıp satarak, borsada yatırım yaparak, daha çok da fırsat avlayarak yaşıyordum.(...) Felsefe bölümü mezunuydum, doğrusu psikoloji hakkında derinlemesine düşündüğümü söyleyemezdim.” (Eroğlu, 2015, s.101). Alıntılıandığı üzere anlatıcı kahraman, 12 Eylül süreci sonrasında toplumda temayüz eden emeksiz kısa yoldan zengin olma uğraşlarını gündelik yaşamında bir itiyat haline getirmiştir. Parayı önemseyen, rahat ve konforlu bir hayat için borsada hisse alıp satan anlatıcı kahraman, söz konusu kitaplar ve fikriyat olduğunda ise menfi bir tutum takınmaktadır: “Kitabı, içinden yayılan karanlık ismiş, elimi kirletecekmiş gibi bir sehpaye bıraktım.” (Eroğlu, 2015, s.166). Kitapları, bilgiyi, düşünceyi önemsememesi ve borsa aracılığıyla kısa yoldan kazanç elde etmeyi hedeflemesiyle anlatıcı kahraman, 12 Eylül süreci sonrası, toplumda yaygınlaşan yaşam tarzının bir örneğini sunmaktadır. Oysaki anlatıcı kahramanın üniversiteden hocası Tahir Bey, bilimsel sermayesiyle; anlatıcı kahramanla salt cinsel ilişki değil, duygusal bir bağ da kuran Işık, Duygu ve Sevda kardeşler ise kültürel sermayesiyle ön plana çıkmaktadır. Anlatıcı kahramanın hayatında önemli bir yer teşkil eden Işık ressamken, Duygu biyolog, Sevda ise üniversitede şan dersi veren hoca konumundadır. Bahsi geçen kız kardeşlerin ortak paydası, anlatıcı kahramanla yaşadıkları birliktelik ve üçünün de romanın sonunda hayatlarını kaybetmiş olmasıdır. Anlatıcı kahramanla salt cinsel münasebet yaşayan kadınlar hayatta kalırken, kültürel sermaye sahibi olan ve idealize edilmiş bir hayat sürmeyi amaçlayan kız kardeşler, anlatıcı kahramana âşık olmaları neticesinde hayatlarını kaybetmiştir.

Bilimsel sermayesiyle ön plana çıkan Tahir Bey’in de kaderinin ölümle neticelenmesi, 12 Eylül’ün iktidar alanında, kültürel ve bilimsel sermayesiyle temayüz eden grupların barınmadığının en açık göstergesidir. Diğer bir ifadeyle Işık, Duygu, Sevda ve Tahir Bey’in ölümleri, kişisel özelliklerinden ziyade alandaki eşitsiz sermaye türlerinin dağılımıyla ilişkilidir. Zira bahsi geçen karakterlerin gerek sermaye birikimleri gerekse yaşam tarzları, 12 Eylül’ün iktidar alanında çizilen meşruluğun sınırlarının dışında kalmaktadır. Bilakis anlatıcı kahraman, apolitik, toplumsal meselelere kayıtsız, aşırı bireyselleşmiş tavrıyla 12 Eylül sonrası süreçte inşa edilmek istenilen siyasetleştirilmiş toplum modeline uygun bir yaşam tarzı sürmektedir: “Kendi varlığım tehlikedeysen başka varlıklara duyarlı olamazdım.” (Eroğlu, 2015, s.184). Görüldüğü üzere anlatıcı kahraman, kolektif bir bilinç geliştirmekten ziyade hayatının merkezine “ben” kavramını yerleştiren bir kişi olarak, 80’lerin bireyselleşme pratikleriyle uyum göstermektedir. Bu durum kadınlara bakışında da benzerlik taşımaktadır. Kadınlarla duygusal bir bağ kurmaktan imtina eden anlatıcı kahraman, onlarla beden üzerinden bir doyumunu hedeflemektedir: “Oysa ben ilişkiyi aşka yeğlediğimi zaten hiç reddetmedim ki. (...) Ruh belirsizken, beden her zaman kesinliktir, çünkü bedenin derinliği olsa da gizi yoktur, sizi aldatmaz. İşte aşk yerine ilişkiyi ruh yerine bedeni seçmememin nedeni.” (Eroğlu, 2015, s.9-10). Sonuç olarak, toplumsal sınıflara has yaşam pratiklerinin bir mücadele içerisinde gerçekleştiği alanlardaki aktörler, ilgili sermaye türünün eşitsiz dağılımına göre toplumsal bir konum elde etmektedir. Nitekim baskıyı, şiddeti, yasaklamayı ve depolitizasyonu hedefleyen 12 Eylül süreci içerisinde kültürel ve bilimsel sermayesiyle temayüz eden toplumsal gruplara mensup bireylerin romanda tutunamadıkları görülmektedir. Bilakis 12 Eylül’ün siyasetleştirilmiş toplum tasavvuruna paralellik teşkil edecek şekilde, apolitik, bireyselleşmiş, bedensel hazzı yeğleyen anlatıcı kahraman, 12 Eylül’ün iktidar alanındaki meşruluğun sınırları içerisinde konumlanmıştır. Çalışarak üretmenin değersiz kılındığı bir ortamda, anlatıcı kahraman borsa aracılığıyla kısa zamanda gelir getiren arayışlara yönelmesi ve kadınları bir cinsel obje olarak arzulanmasıyla 12 Eylül’ün kültürel alanında inşa edilmek istenilen *yeni bir insan tipi* formunun içselleştirilmiş gündelik yaşam pratiklerini yerine getirmektedir.

4.3. Alandaki Kültürel Pratikler

Mücadelenin gerçekleştiği mekânlar olarak alanlar, aynı zamanda toplumsal sınıflara özgü yaşam tarzlarının, malların, hizmetlerin ve kültürel pratiklerin de dolaşıma girdiği arenalar olarak adlandırılmaktadır. Bu durum bahsi geçen romanla birlikte değerlendirildiğinde, 12 Eylül sürecinin sonrasında inşa edilen kültürel alanda, tüketimin, cinselliğin, hazzın ve kısa yoldan para kazanmanın tedavüle girdiği görülmektedir. Depolitizasyonun da hedeflendiği bir toplum tasavvurunda, kişilerin, siyasal ve toplumsal sorunlarla ilgilenmesinden ziyade bireyselleşmesi ve gündelik yaşam pratiklerine odaklanması beklenmektedir. Nitekim anlatıcı kahraman da, 12 Eylül'ün kültürel pratiklerine koşut olarak, son derece apolitik bir birey görünümündedir. Hayatının merkezine cinselliği ve içkiyi yerleştiren anlatıcı kahraman için toplumsal meseleler önem arz etmemektedir. Nitekim İstiklal Caddesi'ndeki gösteri esnasında polisten kaçan bir annenin, evladının elinde kalan son fotoğrafını polise kaptırmamak adına anlatıcı kahramandan yardım istediği ve bu yardıma karşılık alamadığı görülmektedir: "Önceki gecenin ağrısı tekrar iki gözümün ortasına yerleşmişti. Kadehin ortasında keşfettim: Bu ağrı değil, Galatasaray'daki o kadının bakışlarıydı. Kadının batan, hesap soran, vicdanıma saldıran, sormadığım acısını anlatan, oğlunun özlemiyle ıslanmış haddini aşan gözlerini içkiyle boğdum çabucak." (Eroğlu, 2015, s.200).

Alıntılanıldığı üzere anlatıcı kahraman, toplumsal sorunlara karşı son derece duyarsız bir davranış sergilemekte ve 12 Eylül'ün inşa ettiği apolitik bireyi yansıtmaktadır. Öyle ki, anlatıcı kahraman nezdinde politik ve toplumsal meselelerden ziyade kısa yoldan para kazanmak daha yeğlenen bir edimdir: "Kısa sürede zengin biri olup çıktım. (...) Uzunca bir süre paranın başımı döndürdüğünü fark edemedim. O sıralarda elime geçeni sonsuz bir pınardan akan su gibi cömertlikle etrafa saçıyordum. Para adeta çelikten, kimsenin kırıp bükemeyeceği, eğemeyeceği kadar sağlam bir iskelet sağlıyordu bana." (Eroğlu, 2015, s.295). Bu pasajda da açıkça görüldüğü gibi anlatıcı kahraman, paraya ve paranın getirdiği rahat ve tüketime yönelik bir yaşama karşı iştihak beslemektedir. Anlatıcı kahramanın paraya ve onun sağladığı imkânlarla olan bağlılığı, yüzünün değişmeye başladığı 1981 yılından sonra da devam etmektedir: "1981, kim bilir belki de benim miladım buydu: Yeni yüzümün doğum tarihi; bulaşıcı hastalığın başladığı yıl. (...) Parayı seviyor, yüzümü, insanları keşfetmekten ise nefret ediyordum." (Eroğlu, 2015, s.254). Nitekim anlatıcı kahraman, roman boyunca, çalışmadan borsa aracılığıyla fırsat kovalayarak kazanç elde etmeyi hedefleyen biri olarak, 12 Eylül sonrası emeğin değersizleştirildiği bir alanda, borsadan elde ettiği kazançla toplumsal konumunu belirlemektedir. Anlatıcı kahramanın kısa yoldan getiri elde etme arzusu anlatı içerisinde sıkça yer almaktadır: "Biraz para, kısa dönem ve yüksek kar; bu tür kestirme yollara inanıyor ve bayılıyordum o sıralar." (Eroğlu, 2015, s.18).

Anlatıcı kahraman salt para ve tüketim harcamaları üzerinden değil, aynı zamanda kadınları bir cinsel obje olarak görmesiyle de 12 Eylül'ün kültürel pratiklerine yakınlık göstermektedir. Romanda da mütemediyen vurgulandığı gibi, anlatıcı kahraman için kadınlara yönelik tutku ve aşk kavramları manadan yoksunlaşmaktadır. Nitekim anlatıcı kahraman, kadınlarla olan münasebetini cinsellik üzerinden tanımlamaktadır: "(...) Aşk fikrini çabucak terk ederek, güvenli yorucu olmayan ilişki biçimlerine yöneldim." (Eroğlu, 2015, s. 20). Öyle ki, anlatıcı kahraman, her daim kadınlara âşık olmaktan imtina eden ve onları cinsel bir iştihak arzulayan kişi konumundadır: "Evet, Nazan'a âşık olmaktan korktum ve özenle kaçındım bundan; açıkça saklamadan. (...) Nazan'la sevişmek Tanrı'ya olan inancımı pekiştiriyordu o zamanlar. Ona her sarılışında kadınları yarattığı bana da onları anlayıp kavrayabilme yeteneği verdiği için yüreğim minnetle büyüdü." (Eroğlu, 2015, s.19-21).

Tüm bu alıntılardan da anlaşıldığı üzere anlatıcı kahraman, gerek emeksiz kazanç elde etme çabasıyla gerekse kadınları tutkudan ziyade cinsellik üzerinden anlamlandırması bakımından 12 Eylül sonrası süreçte, cinselliğin ve tüketim kültürünün patlama yaşadığı bir kültürel alan içerisinde ekonomik

sermayesiyle konumlanmaktadır. Alanın habitusu da şekillendirdiği göz önüne alındığında, anlatıcı kahramanın davranışları ve kültürel pratikleri, 12 Eylül sürecinin habitusuyla uyum içerisindedir. Zira dışsal yapıların içselleştirilmesi olarak da adlandırılan habitus, bir pratik olarak toplumsallaşma neticesinde, neyin yapılabildiği neyin yapılmaması gerektiğini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, emeksiz kazanç, tüketim alışkanlıkları, yaşam konforu ve kadınlar üzerinden tatmin edilen cinsel doyumla birlikte anlatıcı kahraman, 12 Eylül sürecinin sonrasında oluşan kültürel pratikleri toplumsallaşma neticesinde içselleştirmiş bir birey rolündedir. Diğer bir ifadeyle, toplumsal sorunların konuşulmadığı, eleştirel düşüncenin ve sorgulama kültürünün anlamını gitgide kaybettiği, bilginin ve bilgiye sahip olan toplumsal grupların hakir görüldüğü 12 Eylül habitusunda, anlatıcı kahraman; apolitik, bireyselleşmiş, cinselliği önceleyen yaşam kalıplarıyla 12 Eylül'ün, toplumsal yaşam içerisinde inşa ettiği *yeni bir insan tipini* temsil etmektedir.

Sonuç

Türkiye siyasal hayatına dair tarihsel metinlerde, Türkiye'nin en ağır ve sancılı dönemi olarak da addedilen 12 Eylül süreci, salt politik ve iktisadi düzlemde değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel yaşamda da derin izler bırakmıştır. Siyasetin siyazetsizleştirildiği bir dönem olan 12 Eylül süreci, gerek toplum tasavvurunda gerekse bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde radikal değişimlere kapı aralamıştır. Politik ve toplumsal sorunları edebi bir dil üzerinden işleme gücüne sahip olan romanlar da, 12 Eylül sürecinin etkilerini konu edinmiştir. Bu çalışmada da Mehmet Eroğlu'nun kaleme aldığı *Yüz:1981* romanı üzerinden 12 Eylül sürecinin inşa ettiği *yeni bir insan tipi* formunun düşünsel izleklerine mercek tutulmuştur. Öyle ki, metodolojik olarak tercih edilen *alan* analizi perspektifiyle söz konusu romandaki mücadele pratikleri, toplumsal sınıflara özgü yaşam tarzları ve nihayetinde kültürel pratikler irdelenmiştir. Bu kapsamda bakıldığında, 12 Eylül sürecinin bir yansıması olarak apolitik, bireyselleşmiş, tüketimi bir itiyat haline getiren, kısa yoldan kazanç elde etmeyi, cinselliği ve hazzı tercih eden *yeni bir insan tipi* romanın anlatıcı kahramanı nezdinde somutlaşmıştır.

Politikanın hedef alındığı, toplumsal sorunların konuşulmadığı, baskının ve devlet şiddetinin yaygınlaştığı bir süreçte, 12 Eylül'ün iktidar alanı, kişilere bireyselleşmiş ve gündelik yaşam pratiklerine odaklanmış bir toplum modeli sunmuştur. Nitekim romanın anlatıcı kahramanı da 12 Eylül süreci sonrasında, siyasetin siyazetsizleştirildiği bir toplum tasavvuruna koşut oluşturacak şekilde, herhangi bir suçluluk duygusu çekmeyen, son derece apolitik, hayatının merkezine kendisini ve kadınlarla kurduğu cinsel münasebetleri yerleştiren biri olarak, 12 Eylül'ün inşa ettiği *yeni bir insan tipi* formunun edebi bir izdüşümüdür. Bahsi geçen anlatıcı kahraman hem romanın başında hem de romanın sonunda ifade ettiği üzere 12 Eylül'de yaşananların sorumlusu değil, bir tezahürüdür: "Tekrarlıyorum: Suçsuzum; tıpkı sizler gibi. Suçluysam bile, unutmayın, en çok sizinki kadardır bu." (Eroğlu, 2015, s.7).

Kaynaklar

Alver, A. (2012). 12 Eylül 1980 askeri darbesi 'Devrimciler' ile 'Yüz:1981' romanlarından hareketle 12 Eylül döneminde yaşanan devlet güdümlü baskı ve şiddet sorunsalı. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 5-22.

Ateş, N. (2018). *Toplumsal cinsiyet bağlamında Türk siyasal yaşamında kadının yeri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2018). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Balık, M. (2009). Türk romanında 12 Eylül darbesi. *Turkish Studies*, 4(1), 2373-2411.
- Belge, M. (2016). *Edebiyat üstüne yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Derya Birincioğlu, Y. (2010). *Darbenin sinemadaki izdüşümleri: Hatırlama kültüründen unutmaya kültürüne 12 Eylül filmleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cihan Ertem, E. (2006). *Romanlarda 12 Eylül askeri müdahalesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çubukçu, A. (2001). 12 Eylül ve kültür. *Praksis* (4), 267-275.
- Eroğlu, M. (2015). *Yüz: 1981*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Etil H. ve Saygın Ögütte, V. (2018). 1970-73 Türkiye’indeki devrimci şiddet momentinin politik ve sosyalbilimsel bir analizi. G. Çeğin ve İ. Şirin (der.) *Türkiye’de siyasal şiddetin boyutları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geçikli, K. (2016). Edebiyatta yeni tarihselcilik. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(1), 173-188.
- Güngör, N. (2018). *İletişim kuramlar yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürbilek, N. (2019). *Vitrinlerde yaşamak 1980’lerin kültürel iklimi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu’nün kuramı ve sosyolojik kullanımları* (çev. Ö. Elitez). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kara Erdemir, G. (2018). Yeni tarihselci söylem ışığında bir disiplin olarak edebiyat. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 24(95), 299-312.
- Kaya Özçelik, P. (2011). 12 Eylül’ü anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 66(1), 73-93.
- Kayalı, K. (2018). *Ordu ve siyaset 27 Mayıs-12Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koytak, E. (2012). Tahakküme khükmetmek: Bourdieu sosyolojisinde toplum ve bilim ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 3(25), 85-101.
- Moran, B. (2012). *Türk romanına eleştirel bir bakış 1 Ahmet Mithat’tan A.H. Tanpınar’a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2018). *Türk romanına eleştirel bir bakış 3 Sevgi Soysal’dan Bilge Karasu’ya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özer, H. (2011). *12 Eylül 1980 askeri darbesinin Türk romanına yansımaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özsöz, C. (2011). Pratik, kültür, sermaye, habitus ve alan teorileriyle Pierre Bourdieu sosyolojisi. S. Suğur ve A.G. Baran (der.) *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu sosyolojisinde ‘habitus’, ‘sermaye’ ve ‘alan’ üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*. 61-62, 121-141.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar Pierre Bourdieu’nün sosyolojisi* (çev. E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, E. (2007). *1980 sonrası Türkiye’de feminizmin görünümü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Yiğittürk Ekiyor, E. (2005). *12 Eylül 1980 askeri darbesi sonuçlarının romanlar aracılığı ile incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Istanbul
GEDİK
University
2651-5229